

Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü

Institute for International Relations and Strategic Research

ULİSA: ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR DERGİSİ

ULİSA: JOURNAL OF INTERNATIONAL STUDIES

Cilt / Volume: 6, Sayı / Number: 1 (2022)

E-ISSN: 2602-3245

Alişan Baltacı, Zeynep Müjde Sakar

Türkiye’de Göçmen Kaçakçılığının Hukuki ve Ekonomik Açıdan İncelenmesi

Investigating The Migrant Smuggling in Türkiye within The Scope of Legal and Economic Aspects

Çağatay Balcı

İran Kürt Siyasi Hareketinde Öncü Aktör Olarak İran Kürdistan Demokrat Partisi

The Iranian Kurdistan Democratic Party as a Leading Actor in the Iranian Kurdish Political Movement

Md. Nazmul Islam

Çin ve 21. Yüzyıl Yeni Dünya Düzeninin Alternatif Tılsımları: Çin, Batı Kökenli Olmayan Yumuşak Güç Stratejisini Nasıl Yeniden Şekillendiriyor?

China and the Alternative Charms of 21st Century’s New World Order: How China is Reshaping Its Non-Western Soft Power Strategy

Mustafa Kürşat Şahiner, Fatih Cemil Özbuğday

Oyun Teorisi Bağlamında Suriye İç Savaşı'nın Geleceği

Future of the Syrian Civil War in the Context of Game Theory

Hacer Coşkun

Anglikan Siyaset Düşüncesinde Devlet Kavramına Farklı Yaklaşımlar: Bütüncül Devlet, Çoğulcu Devlet ve Sosyal Devlet Anlayışının Anglikan Yorumları

Different Approaches to The Concept of The State in Anglican Political Thought: Anglican Interpretations of Monistic State, Pluralist State and Social State Concepts

ULİSA: ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR DERGİSİ, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü tarafından yayınlanmaktadır. *Ulisa*, yılda iki sayı yayınlanan, uluslararası hakemli akademik bir dergidir. Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Dergide, Uluslararası İlişkiler disiplininin akademik olarak ilgilendiği alanlardaki çalışmalara bilhassa öncelik verilmektedir. Ayrıca İktisat, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Tarih, Hukuk, Antropoloji, Çevre ve Kent Çalışmaları veya uluslararası ilişkilere dair sosyal bir meseleyi ele alan fen ve mühendislik eserlerine de yer verilebilmektedir. Kısaca, *Ulisa*, uluslararası ilişkilerin herhangi bir boyutunu ele alan bütün makalelere açıktır.

Ulisa'nın temel yayın ilkesi, nicelikten ziyade niteliği ön plana çıkarmak, Türkçe literatürün zenginleşmesini sağlamak ve disiplinlerarası çalışmayı teşvik etmek üzerine kuruludur. *Ulisa*, açık erişim politikasını benimsemektedir.

ULİSA: JOURNAL OF INTERNATIONAL STUDIES is published by Ankara Yıldırım Beyazıt University Institute of International Relations and Strategic Studies. *Ulisa* is a biannual academic journal. The publication languages are Turkish and English.

The articles focusing on the topics which are within the scope of the discipline of International Relations are given priority in the journal. In addition, articles from the fields like Political Science, Economics, Public Administration, History, Law, Anthropology, Environment or engineering which deal with a social dimension of a technical topic can also be published. In other words, *Ulisa* is open to all articles focusing on any dimensions of international relations.

The publication principle of *Ulisa* depends on highlighting quality rather than quantity, contributing to the academic literature in Turkish and encouraging interdisciplinary studies. *Ulisa* supports open access to information.

E-ISSN : 2602-3245
E-posta / E-mail : ulisa@ybu.edu.tr
Ağsayfası / Webpage : dergipark.gov.tr/ulisa
Posta Adresi / Postal Address : Güvenciler Mah., Cinnah Cad., No: 16, 06690, Çankaya Ankara, Turkey.
Haziran, 2022 – Haziran, 2022

Editör(ler)

Doç. Dr. İbrahim Demir

Yardımcı Editörler

Araş. Gör. Öznur Albayrak
Araş. Gör. Muhammed Oruç
Araş. Gör. Gülşen Yılmaz

Yayın Kurulu

Dr. Öğr. Üyesi Abdolmoghset Banikamal
Dr. Öğr. Üyesi Adisa Avdiç Küsmüş
Prof. Dr. Birol Akgün
Prof. Dr. Çağrı Erhan
Prof. Dr. Ersel Aydınlı
Doç. Dr. Fatih Tayfur
Dr. Öğr. Üyesi Md. Nazmul Islam
Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol
Prof. Dr. Murat Önder
Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan
Prof. Dr. Mustafa Kibaroğlu
Prof. Dr. Sinem Akgül Açıkmeşe

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Ali Balcı
Prof. Dr. Barış Özdal
Prof. Dr. Emre İşeri
Prof. Dr. Giray Sadık
Prof. Dr. Hacı Mustafa Eravcı
Prof. Dr. Hasan Ali Karasar
Prof. Dr. Hüseyin Bağcı
Prof. Dr. İrade Bağirova
Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol
Prof. Dr. Mehmet Akif Okur
Prof. Dr. Mustafa Aydın
Doç. Dr. Pınar İpek

Dr. Öğr. Üyesi Seçkin Köstem
Prof. Dr. Senem Aydın Düzgit
Dr. Steven Morewood
Prof. Dr. Tafiğ Necefli
Prof. Dr. Şener Aktürk
Prof. Dr. Şükrü Hanioglu
Prof. Dr. Tayyar Arı
Prof. Dr. Toğrul İsmayıl
Prof. Dr. Yaqup Mahmudov
Prof. Dr. Yusuf Sarınay
Prof. Dr. Ziya Öniş

Editor(s)

İbrahim Demir, PhD.

Assistant Editors

Res. Assist. Öznur Albayrak
Res. Assist. Muhammed Oruç
Res. Assist. Gülşen Yılmaz

Advisory Board

Abdolmoghset Banikamal, PhD.
Adisa Avdiç Küsmüş, PhD.
Birol Akgün, PhD.
Çağrı Erhan, PhD.
Ersel Aydınlı, PhD.
Fatih Tayfur, PhD.
Md. Nazmul Islam, PhD.
Mehmet Seyfettin Erol, PhD.
Murat Önder, PhD.
Musa Kazım Arıcan, PhD.
Mustafa Kibaroğlu, PhD.
Sinem Akgül Açıkmeşe, PhD.

Scientific Committee

Ali Balcı, PhD.
Barış Özdal, PhD.
Emre İşeri, PhD.
Giray Sadık, PhD.
Hacı Mustafa Eravcı, PhD.
Hasan Ali Karasar, PhD.
Hüseyin Bağcı, PhD.
İrade Bağirova, PhD.
Mehmet Seyfettin Erol, PhD.
Mehmet Akif Okur, PhD.
Mustafa Aydın, PhD.
Pınar İpek, PhD.

Seçkin Köstem, PhD.
Senem Aydın Düzgit, PhD.
Steven Morewood, PhD.
Şener Aktürk, PhD.
Şükrü Hanioglu, PhD.
Tafiğ Necefli, PhD.
Tayyar Arı, PhD.
Toğrul İsmayıl, PhD.
Yaqup Mahmudov, PhD.
Yusuf Sarınay, PhD.
Ziya Öniş, PhD.

Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi
Ulisa: Journal of International Studies
Cilt 6, No 1 | Volume 6, No 1

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Alişan Baltacı, Zeynep Müjde Sakar **1-17**

Türkiye’de Göçmen Kaçakçılığının Hukuki ve Ekonomik Açıdan İncelenmesi
Investigating The Migrant Smuggling in Türkiye within The Scope of Legal and Economic Aspects

Çağatay Balcı **18-32**

İran Kürt Siyasi Hareketinde Öncü Aktör Olarak İran Kürdistan Demokrat Partisi
The Iranian Kurdistan Democratic Party as a Leading Actor in the Iranian Kurdish Political Movement

Md. Nazmul Islam **33-50**

Çin ve 21. Yüzyıl Yeni Dünya Düzeninin Alternatif Tılsımları: Çin, Batı Kökenli Olmayan Yumuşak Güç Stratejisini Nasıl Yeniden Şekillendiriyor?
China and the Alternative Charms of 21st Century’s New World Order: How China is Reshaping Its Non-Western Soft Power Strategy

Mustafa Kürşat Şahiner, Fatih Cemil Özbuğday **51-65**

Oyun Teorisi Bağlamında Suriye İç Savaşı'nın Geleceği
Future of the Syrian Civil War in the Context of Game Theory

Hacer Coşkun **66-78**

Anglikan Siyaset Düşüncesinde Devlet Kavramına Farklı Yaklaşımlar: Bütüncül Devlet, Çoğulcu Devlet ve Sosyal Devlet Anlayışının Anglikan Yorumları
Different Approaches to The Concept of The State in Anglican Political Thought: Anglican Interpretations of Monistic State, Pluralist State and Social State Concepts

Türkiye’de Göçmen Kaçakçılığının Hukuki ve Ekonomik Açından İncelenmesi

Alişan Baltacı, Zeynep Müjde Sakar

1. Giriş

Şüphesiz pek çok kimse kendi anavatanından uzakta, başka bir ülkenin koşullarında hayatını sürdürmek istemez. Fakat yaşanan ekonomik, siyasi, beşerî sorunların yanı sıra bölgesel çatışma ve savaşların da etkisiyle insanlar ana yurtlarını terk ederek farklı devletlerin sınırları içerisinde hayatlarına devam etmek zorunda kalabilmektedirler. Bu sebeptendir ki göç etmek zorunda kalan insanlar daha iyi beşerî ve ekonomik imkânlar sunan ülkelere gitmeyi tercih etmektedirler. Başka bir ifadeyle ülkeler arasında yaşanan insan hareketliliğinin temelinde daha yüksek kalitede yaşam arzusu, daha gelişmiş ülkelerde yaşamak ve yüksek gelir beklentisi olduğu söylenebilir (Çalışkan, 2021).

Olumsuz ve yıkıcı etkileri sebebiyle göçmen kaçakçılığı suçu, pek çok ülke açısından mücadele edilmesi gereken önemli bir sorun haline gelmiştir. Suçun sınırları aşan bir yapıda olması sebebiyle sadece ulusal değil, uluslararası mecralarda da devletler sorunun çözümü için ortak bir zemin arayışındadırlar. Ülkeler bu suç karşısında transit ülke, hedef ülke ve çıkış ülkesi olmak üzere üç ayrı rolden birini üstlenebilmektedirler.

Farklı ülkeler arasında yasadışı insan lojistiğini tesis eden göçmen kaçakçılığı suçu sınırları aşan, uluslararası bir suçtur. Bu suçta önemli olan bir unsur da kişilerin özgür iradesidir. Göçmen özgür iradesiyle farklı bir devlete illegal yollardan gitmek üzere göçmen kaçakçılarıyla ücreti mukabilinde iş birliği yapar ve onlara finansal kazanç sağlar.

Göçmen kaçakçılığı konusunun akademik literatürün ilgisini yoğun bir şekilde çekmesinin 1990’larda başladığı söylenebilir. Bunun sebebi Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle iltica etmek isteyen çok sayıda göçmenlerdir. Bu dönemki araştırmaların çoğunluğunun politika üretmek üzere yapıldığı anlaşılmaktadır. 2010’dan sonra ortaya çıkan güncel akımda ise göçmen kaçakçılığının bir suç olarak kabul edilmesi, sosyal, politik, hukuki ve ekonomik boyutlarının irdelenmesi ön plandadır (İçduygu, 2021).

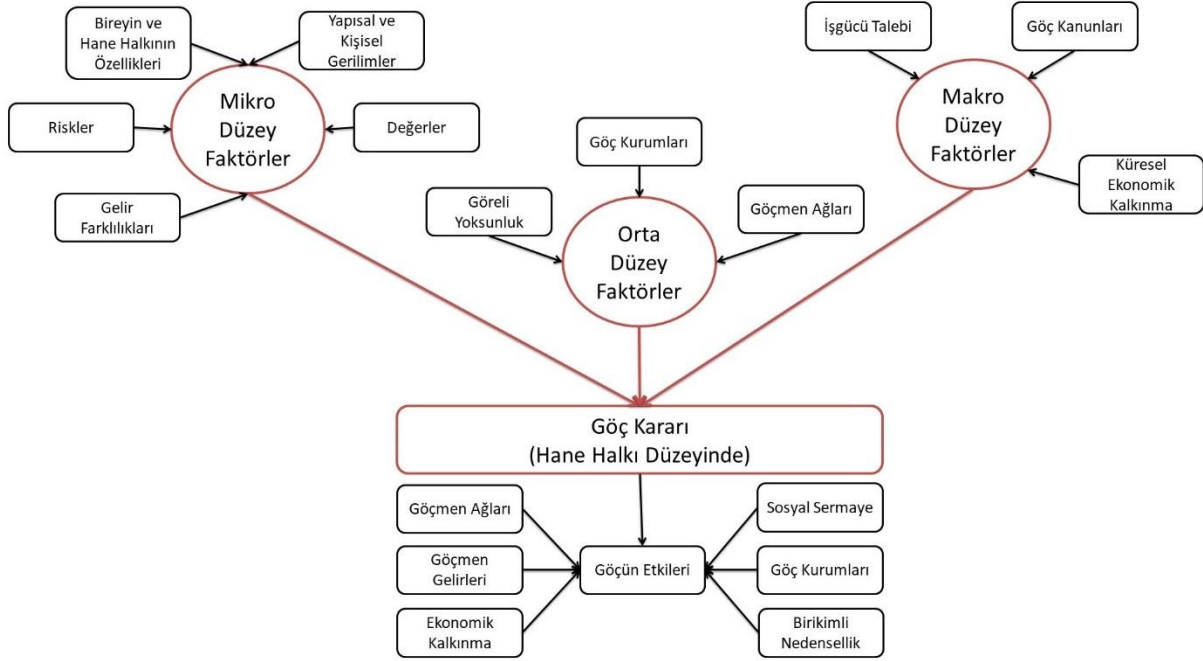
Türkiye coğrafi konumu, doğu sınırlarının dağlık olması sebebiyle kontrolünde yaşanan güçlükler, daha düşük maliyetli geçiş imkânı sunması, doğu ve güney doğu sınırında yaşayan ahalinin sınır ötesindeki akrabalık ilişkileri, geçmişte kaçakçılıkla geçimini sağlayan ve bölgeyi çok iyi bilen kişilerin olması, çok cazip düzeyde rant imkânı olması, deniz yoluyla kaçmanın kolay olması gibi sebeplerle önemli bir transit ülke konumundadır (Deniz, 2015).

Bu çalışmada göçmen kaçakçılığı suçu hukuki ve iktisadi yönleriyle ele alınmakta ve 2016-2019 yılları arasında Türkiye’deki durum resmî kurumların ilan ettiği veriler üzerinden değerlendirilmektedir. Araştırma kapsamında resmî kurumlarca yayınlanan istatistiki veriler, konunun Türkiye özelinde ne şekilde vuku bulduğunu ortaya koymak adına tasnif edilmiş ve irdelenmiştir. Böylece duruma dair genel tablo ortaya konmuş, buna göre de bir takım tedbir önerilerinde bulunulmuştur.

2. Göç Teorilerine Genel Bakış

Göç olgusunun açıklanabilmesi için pek çok teorisyen tarafından önerilmiş teoriler ve modeller bulunmaktadır. Bunların genel itibarıyla ekonomi, sosyoloji, psikoloji vb. çerçevelerde ortaya konulduğu görülmektedir. Bu bölümde araştırmanın kapsamıyla uyumlu ve literatürde sıklıkla başvurulan teorilere değinilecektir.

Davranışsal Model, bireylerin buldukları ülkede memnuniyetsizlik eşliğini aşmalarının ardından göç etme kararlarının hedef ülkedeki koşullar ve o ülkeden elde etmeyi beledikleri faydalar ekseninde şekillendiğini ileri sürer (Ela Özcan, 2017).

Şekil 1. Göç kararının genel çerçevesi

Kaynak: Hagen-Zanker, 2008; Aktaran: Ela Özcan, 2017.

İtme-Çekme Kuramı'na göre göç olayı, göç veren ülkedeki itici faktörlerle (ekonomik sorunlar, siyasi istikrarsızlık vb.) hedef ülkenin sahip olduğu çekici faktörler (yüksek gelir, eğitim imkânları vb.) üzerinden şekillenmektedir (Çağlayan, 2006; Dedeoğlu ve Gökmen, 2020). Davranışsal Model'deki memnuniyetsizlik eşliğinin İtme-Çekme Kuramı'ndaki itici faktörlerin bir sonucu olduğu ve hedef ülkeden beklenen faydanın da çekici faktörler üzerinden değerlendirilebileceği söylenebilir.

Araştırmacılar çeşitli teorilerle göçün sebebini açıklamaya çalışmaktadırlar. Fakat sorulması gereken bir diğer soru da olumsuz koşullar sebebiyle bazı insanlar yerini değiştirirken aynı koşullara maruz kalan diğerlerinin neden göç etmediğidir. Beş Göç Tipi Kuramı bu soruya cevap aramaktadır. Bu kurama göre göçler beş başlık altında ele alınabilir:

- (1) İlkel Göç: Bu tür göçler doğal sebeplerle (kuraklık, afet vb.) toplu olarak meydana gelmektedir.
- (2) Zoraki ve (3) Yönlendirilen Göç: Sosyal bir baskıdan kaynaklanan ve göç edip etmeme kararının bireyin elinde olduğu göç türüdür.
- (4) Serbest Göç: Bireyin herhangi bir baskıya maruz kalmadan özgür iradesiyle göç ettiği kitlesel nitelik taşımayan göç türüdür.
- (5) Kitlesel Göç: Küresel lojistik ağının ve iletişim imkânlarının gelişmesiyle beraber artan kitlesel göç hareketidir. Bu göç türünde ilk göç edenlerin arkadan gelenlere yardım ettikleri ifade edilmektedir (Çağlayan, 2006).

İlişkiler Ağı Teorisi'ne göç hareketleri, göçmenlerin göç edecekleri ülkede ikamet eden diğer göçmenlerle arasında var olan sosyal, ailevi ve/veya milliyete bağlı ilişkiler sebebiyle kolaylaşmaktadır (Çağlayan, 2006; Ela Özcan, 2017; Dedeoğlu ve Gökmen, 2020). Artan teknolojik imkânlar sayesinde insanlar sosyal medya aracılığıyla daha evvel yasadışı yollardan göç etmiş

kişilerle bir araya gelerek fikir alışverişinde bulunabilmekte (Triandafyllidou, 2018), bu işin simsarlığını yapan kişi veya örgütlerle iletişim kurarak suçun oluşmasında ilk adımları kolayca atabilmektedirler.

Literatürde sömürgeciliğin göç hareketlerinde önemli bir etkisi olduğunu ileri süren teoriler de bulunmaktadır. Dünya Sistemi (Merkez-Çevre) Göç Kuramı'na göre kapitalist sistemin merkezinde bulunan ülkeler ağı, bu ağın dışında bulunan ülkelere zaman içerisinde sızmaya başlayarak göç hareketinin başlamasına sebep olurlar. Bu sızmanın bir diğer sonucu da sızılan ülkenin sınırları içerisinde bulunan hammaddeler de sızanın kontrolüne geçmeye başlar. Başka bir ifadeyle sömürge düzeni de bu yapının bir çıktısı olarak ele alınabilir (Güllüpnar, 2012). Göç Sistemleri Kuramı'na göre iki ülke arasında bir göç durumu olabilmesi için makro ve mikro düzeyde ülkeler arası bir iletişim gerekmektedir. Bu iletişim tarihsel, siyasi, iktisadi bir temele veya coğrafi bir sınır komşuluğuna dayanabilir (Çağlayan, 2006; Güllüpnar, 2012; Massey, 2016). Dolayısıyla sömürgecilik düzeninde sömürge ile sömürülen arasındaki ilişkinin de göçün temel gerekçeleri arasında sayılabileceği söylenebilir.

Yeni Ekonomi Kuramı ise göç kararının şahsın tek başına aldığı bir karardan ziyade aile fertlerinin de dahil olduğu bir karar merkezinde alınan ve ailenin genel gelir düzeyine yönelik finansal bir karar olarak ele alınmaktadır (Güllüpnar, 2012). Aileler göçmen kaçakçılığıyla aile bireylerini başka ülkelere gönderebilmek için mallarını, arazilerini, mücevherlerini satabilmektedirler. Bu girişimin ardında göçmenin gittiği ülkede kazanacağı parayla yapılan bu yatırımı amorti edeceği düşüncesi hâkimdir (Koser, 2008).

Nihayetinde göç olgusunu açıklamak için ortaya konulan pek çok teori bulunmakla beraber; reel durumu irdelerken konunun karmaşık yapısı da dikkate alındığında vakaların birden fazla teorinin savlarıyla örtüşebileceği söylenebilir.

3. Göçmen Kaçakçılığının Genel Çerçevesi

Kavramsal olarak göç, insanların coğrafi olarak bir yerden başka bir yere kalıcı veya geçici hareketidir (Güçlü, 2020). Devletlerarası sınırlar arasında gerçekleşen hukuka aykırı insan hareketleri ise düzensiz veya kayıt dışı göç olarak adlandırılmaktadır (Alakuş ve Uzan, 2020). Göçmen kavramı en geniş anlamda *“şahsi refahını yükseltmek amacıyla herhangi bir zorlama altında olmadan kendi inisiyatifiyle ikamet ettiği yeri değiştiren kişi”* şeklinde tanımlanabilir (Yiğittepe ve Çaykara, 2019: 84).

Göçmen kaçakçılığı kavramı ise, Birleşmiş Milletler'in 2015 Uluslararası Göç Raporu'nda *“Her ne şekilde olursa olsun, maddi çıkar kazanmak amacıyla, bir kişinin vatandaşı olmadığı ya da daimî olarak oturmadığı bir devlete yasadışı yollarla girilmesine yardım edilmesi”* şeklinde tanımlanmaktadır (Yiğittepe ve Çaykara, 2019). Bu kapsamda hizmeti almak için bedel ödeyenlere kaçak göçmen; kaçak göçmenlerden mali fayda elde ederek yer değiştirmelerine aracılık edenlere de göçmen kaçakçılığı organizatörü denilmektedir (Sayın, 2017).

Göç veren yerlerin özellikleri incelendiğinde; milli gelirin düşük olması, eğitim, sağlık vb. sosyal imkânlardaki eksiklikler, insan hakları ihlalleri, feodal yapı, genç nüfusu ve işsizliğinin fazla olması, eski sömürge ülkesi olmak ve istikrarsızlık konuları ön plana çıkmaktadır (Deniz, 2015). Göçmenlerin harekete geçmeden önce geçmişte benzer yollardan geçmiş kişilerle iletişimleri ve etkileşimleri etkili olmaktadır (Çalışkan, 2021). Bu iletişim neticesinde olumlu geri bildirim alan kişiler, göçmen kaçakçılarıyla iletişime geçmek için gereken motivasyon düzeyine ulaşabilmekte ve göçmen kaçakçılığına konu olmak üzere ilk adımı atabilmektedirler.

Göçmen kaçakçılığı suçunda pek çok farklı yöntem bulunmakla beraber genel itibariyle aşağıdaki usullerde gerçekleştirildiği ifade edilmektedir:

- *“Hudut kapılarından sahte veya değiştirilmiş belgelerle giriş çıkış yapılması*
- *Havayoluyla vize uygulamayan ülkelere yasal yoldan çıkış yapılarak sonradan temin edilen sahte pasaport veya belgelerle Avrupa ülkelerine geçişin sağlanması*
- *Karayoluyla tır, kamyon, karavan gibi ulaşım araçlarının zula tabir edilen gizli bölmelerine gizlenerek karayoluyla giriş veya çıkış yapılması*
- *Kara sınırlarından yürüyerek veya binek hayvanlarıyla ülkeye giriş yapılması*
- *Sınır nehirlerinden yüzerek veya botla ülkeden çıkış yapılması*
- *Denize kıyısı bulunan bölgelerden teknelerle açıkta bekleyen büyük gemilere götürülerek, başka bir ülke kıyısına ulaşıldığında yine küçük teknelerle kıyılara çıkartılması*
- *Ülke çıkışında kullanılan yasal belgeyi posta ile geri göndererek bu belgeyi diğer bir kişinin kullanımının sağlanması*
- *Ticari yatırım adı altında kurulan şirketler kanalı ile vize ve ikamet izni alınması*
- *Çeşitli yollarla ülkeye giren kaçak göçmenlerin, o ülkede kalabilmek amacıyla terör örgütleriyle bağlantıya geçerek ve örgütçe düzenlenen sahte belgelerle ilgili makamlara başvuruda bulunup siyasi suçlu olduğunu veya işkence gördüğünü beyanla siyasi iltica talebinde bulunması” (Sayın, 2017: 18-20).*

İnsan kaçakçılığı suçunda *“göçmenler, göçmen kaçakçıları, yerel kaçakçılar, şoförler, belgeçiler, araçlar, konaklama imkânı sunanlar (sınır köylüleri, oteller ve kiralık ev sahipleri), kasiyerler ve yerel rehberler”* gibi çok sayıda aktör bulunmaktadır (Deniz, 2015).

Bir devletin egemenlik hakkı, sınırlarından kimin geçip geçmeyeceğine karar verme yetkisini de beraberinde getirir. Dolayısıyla yasadışı göç hareketleri devletin egemenlik haklarına da yapılmış bir saldırı olarak ele alınabilir. Diğer taraftan devletlerin iç güvenliğini tehdit eden terör örgütlerinin de bu yollarla ülkelere sızma yaptığı söylenmektedir (Koser, 2005: 10-12).

Göçmen kaçakçılığı suçunun terör örgütleriyle olan ilişkisi sadece terör örgütü elemanı sızması riski ile sınırlı değildir. Zira terör örgütlerinin aktif olduğu bölgelerde insanların can ve mal güvenliği tehlikeye girmekte, bölgeyi terk etme eğilimi artmaktadır (Balcı ve Birlikseven, 2019). Kaçak göçmenlerin kaçakçılarla ilk iletişim noktasının menşe ülke olduğu, ödemelerin bu ülkelerdeki döviz büroları veya benzeri işletmeler üzerinden alındığı, bu tahsilâtların ilgili ülkelerde terörün finansmanı için de kullanıldığı söylenmektedir. Ödemenin yapılmasına müteakip göçmene bir kod verilmekte ve göçmen ilgili ülkeye giriş yaptığında hedef ülkedeki aracıya kodu vererek kaçakçıya ödeme yapılmasını sağlamaktadır. Böylece sistem her iki tarafa da bir mali güvence sunmaktadır (Öcal ve Atasever, 2019). Ödemeyi alan aracı kurumların veya kişilerin bu faaliyetlerinden kaynaklı olarak bir komisyon veya parayı işleterek faiz geliri elde ettikleri ifade edilmektedir (Koser, 2008).

Yapılan araştırmalar bütün kaçak göçmenlerin göçmen hizmeti almak için peşin ödeme yapmadığını, bu sebeple göçmenin gittiği ülkede iş bulduktan sonra göçmen kaçakçılığı organizatörüne faiziyle daha yüksek bir ödeme yapmak üzere bir borç ilişkisine girebildiğini söylemektedir (Triandafyllidou ve Maurokis, 2012). Bu durumun bir aşamadan sonra insan ticareti suçuna dönüşmesi, şüphesiz ki kaçınılmazdır.

4. Türkiye’de Göçmen Kaçakçılığına Genel Bakış

Türkiye, bulunduğu yer itibariyle göçmen kaçakçılığında transit ülke konumundadır. Uluslararası alanda Türkiye’nin de içinde bulunduğu güzergâha Doğu Akdeniz Rotası denilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2018). Yakın coğrafyada 2001’de Afganistan’da, 2003’te Irak’ta meydana gelen ABD işgali, 2010 yılında ortaya çıkan Arap Baharı, 2011 yılından bu yana süregelen Suriye İç Savaşı gibi bölgesel karışıklıklar Türkiye’de düzensiz göç ve göçmen kaçakçılığı konularında bir artışa sebep olmuştur (Deniz, 2015; Öcal ve Atasever, 2021).

Türkiye’de göçmen kaçakçılığı ekosistemi Güney Doğu Anadolu’daki sınır güvenliğini bertaraf edebilme yetkinliğindeki karmaşık ve büyük yapılardan; az sayıda unsurdan oluşan ve lojistik yetkinliğe sahip (örn. Ege’deki bazı balıkçılar, tekne turu operatörleri vs.) daha küçük gruplar ve bir anlık gelir ihtiyacı sebebi ile bir defaya mahsus veya nadiren bu suçun işlenmesine karışanlar şeklinde oldukça esnek üç yapıdan oluşmaktadır (Öcal ve Atasever, 2019: 44).

Türkiye’de yasadışı olarak ikamet eden göçmenlerin Türkiye’yi geçiş ülkesi olarak kullanmak isteyenler, Türkiye’ye yerleşerek çalışmaya başlamış olanlar ve koruma başvurusu reddedildiği halde ülkeyi terk etmemiş olan şeklinde üç ayrı grupta ele alınması mümkündür (Alakuş ve Uzan, 2020: 98).

Sadece Türkiye-Yunanistan hattında günde ortalama 1.000 göçmenin kaçak yollardan geçiş yaptığı, bu geçiş işlemleri için farklı tarifeler bulunduğu ifade edilmektedir (Çarmıklı Özmenek ve Kader, 2016).

Kullanılan Araç	Ücret (Avro)
Şişme bot	1.000-2.000
Hız teknesi	1.500-2.000
Lüks botlar	3.500-4.000
Kargo gemileri	3.500-7.000

Tablo 1. Türkiye’de Deniz Yolu Göçmen Kaçakçılığı Ücret Tarifesi

Kaynak: Çarmıklı Özmenek ve Kader, 2016.

Türkiye üzerinden gerçekleşen transit göçmen kaçakçılığı suçları genel itibariyle doğu ve güney doğu sınır hattından yasadışı olarak ülkeye gelen göçmenlerin Doğu Akdeniz-Ege veya Karadeniz hatlarından birisi üzerinden Avrupa’ya geçişleriyle devam etmektedir (Vural, 2007; Çarmıklı Özmenek ve Kader, 2016).

	Doğu Akdeniz-Ege Hattı	Karadeniz Hattı
Türkiye Çıkış Noktası	Çanakkale İzmir Aydın Muğla Antalya Mersin Hatay	Edirne İstanbul
Varış Noktası	Yunanistan/Yunan Adaları İtalya Fransa	Romanya

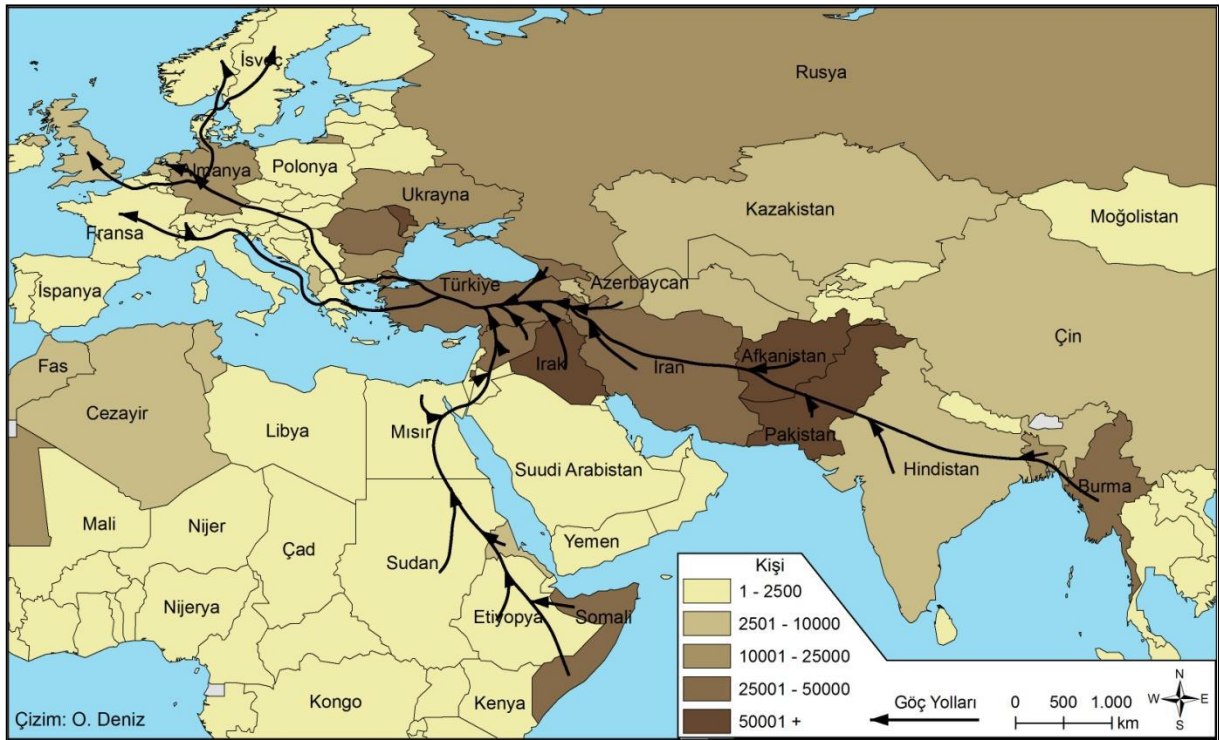
Tablo 2. Türkiye Üzerinden Gerçekleşen Transit Göçmen Kaçakçılığı Faaliyetlerinde Rotalar

Kaynak: Vural, 2007; Çarmıklı Özmenek ve Kader, 2016.

Özellikle Karadeniz hattında Montrö Boğazlar sözleşmesi gereği Türk mercilerin uluslararası sulardaki yüzer unsurlara denetim imkânı oldukça kısıtlıdır ve bu durum hattın cazibesini arttıran unsurlardan biridir (Çarmıklı Özmenek ve Kader, 2016).

Türkiye'nin transit ülke konumunda olduğu bu göç akını, Avrupa Birliği'nde kaygıyla karşılanmış olup konuyla alakalı birtakım uluslararası anlaşmalarla çözüm arayışına gidilmiştir. Bunlardan birisi de 18 Mart 2016'da Türkiye ile AB arasında imzalanan geri kabul mutabakatıdır. Bu anlaşma ile Türkiye üzerinden AB'ye geçiş yapan kaçak göçmenlerin yakalanmaları durumunda Türkiye'ye geri gönderilmeleri hususunda uzlaşmıştır (Ekşi, 2017). Türkiye'nin bu anlaşmaya imza atmasındaki temel motivasyon, AB ile Türkiye arasında vize serbestisine yönelik yol haritasının oluşturulmasına zemin hazırlamaktır.

Harita üzerinden bakıldığında hat boyunca göçmenlerin bir akış halinde olduğu görülmekle beraber aynı hattı kullanan bu insanların farklı motivasyonlara sahip olabileceğinin de altını çizmekte fayda vardır. Aynı hattı ve hatta aynı göçmen kaçakçılığı organizatörünü kullanan kaçak göçmenlerin sığınma, ekonomik getiri, demokrasi, refah, adalet vb. pek çok farklı beklentileri olabilmektedir (Triandafyllidou, 2018).

5. Türkiye'de Göçmen Kaçakçılığının Hukuki Boyutu

Göçmen kaçakçılığı suçunun sınırları geçmenin hem alınan güvenlik tedbirleri hem de sınır bürokrasisi sebebiyle güç olduğu durumlarda bu engelleri aşmak üzere uzmanlaşmış yapılara talep oluşmasıyla ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Triandafyllidou, 2018).

Türkiye'de göçmen kaçakçılığı suçunun yasal zemine oturtulması "Sınırlar Ötesi Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi"ne uyum ihtiyacı sebebiyle ortaya çıkmıştır (Evik, 2005). Buna mukabil Göçmen Kaçakçılığı Suçu'nun tanımlanması 2002 yılında Türk Ceza Kanunu'na eklenen Madde 201/a ile gerçekleşmiştir. İlgili madde şu şekildedir:

“Doğrudan doğruya veya dolaylı olarak maddî menfaat elde etmek maksadıyla, yabancı bir devlet tâbiyetinde bulunan veya vatansız olan veya Türkiye’de sürekli olarak oturmasına yetkili mercilerce izin verilmemiş bulunan kimselerin Türkiye’ye yasal olmayan yollardan girmelerini veya ülkede kalmalarını, bu kişilerin veya Türk vatandaşlarının yasal olmayan yollardan ülke dışına çıkmalarını sağlamaya göçmen kaçakçılığı denilir. Göçmen kaçakçılığı suçunun faillerine veya böyle bir suça iştirak etmeksizin, daha önce ülkeye sokulmuş veya girmiş kaçak göçmenleri, maddî menfaat elde etmek maksadıyla, yasal olmayan yollarla ülkeden çıkarılmalara, yasal koşullara uymaksızın ülkede kalmalarını olanaklı kılanlara, bu maksatla sahte kimlik veya seyahat belgelerini hazırlayanlara veya temin edenlere ya da bu suçlara teşebbüs edenlere, fiilleri başka bir suç oluştursa bile ayrıca iki yıldan beş yıla kadar ağır hapis ve bir milyar liradan az olmamak üzere ağır para cezası verilir; suçun işlenmesinde kullanılan taşıtlar ve bu fiil nedeniyle elde edilen maddî menfaatler müsadere edilir. Yukarıdaki fıkralarda yazılı olan suçlar, kaçak göçmenlerin yaşamlarını veya vücut bütünlüklerini tehlikeye soktuğu veya insanlık dışı veya onur kırıcı muamele biçimlerine tâbi kılınmalarına neden olduğu hâllerde faillere verilecek cezalar, yarısı oranında; ölüm meydana gelmiş ise bir kat artırılarak hükmolunur. Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçlar örgütlü olarak işlendiğinde faillere verilecek cezalar bir kat artırılarak hükmolunur”. (4771 Sayılı Kanun, 2002).

2005 yılı itibariyle geçerli olan 5237 sayılı TCK’nın 79. Maddesi’nde ise “Göçmen Kaçakçılığı Suçu” şu şekilde ele alınmaktadır:

“(1) Doğrudan doğruya veya dolaylı olarak maddi menfaat elde etmek maksadıyla, yasal olmayan yollardan;

a) Bir yabancıyı ülkeye sokan veya ülkede kalmasına imkân sağlayan,

b) Türk vatandaşı veya yabancıнын yurt dışına çıkmasına imkân sağlayan, Kişi, üç yıldan sekiz yıla kadar hapis ve onbin güne kadar adlî para cezası ile cezalandırılır. Suç, teşebbüs aşamasında kalmış olsa dahi, tamamlanmış gibi cezaya hükmolunur.

(2) Suçun, mağdurların;

a) Hayatı bakımından bir tehlike oluşturması,

b) Onur kırıcı bir muameleye maruz bırakılarak işlenmesi, hâlinde, verilecek ceza yarısından üçte ikisine kadar artırılır.

(3) Bu suçun bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, verilecek cezalar yarı oranında artırılır.

(4) Bu suçun bir tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, tüzel kişi hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur” (Türk Ceza Kanunu, 2004)

Göçmen kaçakçılığı suçuna yönelik olarak devletlerin çıkartmış oldukları kanunlarda;

- Korunan hem göçmenin kendisi ve mal varlığı hem de göçmenin gitmek istediği ülkenin işgücü piyasası, dolayısıyla ekonomisidir.
- Suçun faili herhangi biri olabilmektedir. Kaçakçılık işlemine aracılık eden kişi gibi bu duruma göz yumması halinde kamu görevlisi de hukuken suçun faili sayılmaktadır. Zira kanunun ilgili maddesi, maddi menfaat elde etmek amacıyla yabancı birinin ülkede kalmasına imkân sağlayanları da suça karışmış saymaktadır.
- -Suçun mağduru bir yaklaşıma göre egemenliği ve itibarı zedelenen devlettir (Kangal, 2019). Yasadışı yollarla bir ülkede ikamet eden kişiler, içinde buldukları durum sebebiyle suiistimale açık durumdadırlar. Sınır dışı edilme korkusuyla saklanma, sömürüye sessiz kalma, sosyal haklardan mahrum olmak sebebiyle temel hizmetlere

erişememe gibi pek çok sorunla baş başadırlar (Alakuş ve Uzan, 2020). Bu sebeple göçmenlerin de mağduriyetinden bahsetmek mümkündür.

- Kaçakçı ile göçmen arasındaki ilişkinin göçmenin ulaşmak istediği ülkeye varışıyla sonlandığı kabul edilmektedir (Kangal, 2019; Yiğittepe ve Çaykara, 2019).

Suçun genellikle örgütlü şekilde işlendiği ifade edilmekle beraber, bireysel olarak işlenebileceğinin de belirtilmesi yerinde olacaktır (Kangal, 2019). Fiili durumda göçmen kaçakçılığı suçları esnasında kaçakçının hatası sonucu göçmenlerin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan vakalar da bulunduğu görülmektedir. Bu hallerde fail hakkında "olası kasıtlı öldürme" suçlamasıyla da dava açılabilir. Örneğin Ege Denizi'nde yaşanan bir vakada kaçakçının iki göçmenin tekneden düşerek hayatını kaybetmesinden de mesul tutulduğu ve "*göçmen kaçakçılığı suçundan 6 yıl 3 ay hapis ile 75 bin lira adli para cezasına; denize düşerek ölen biri çocuk olmak üzere iki kişi yönünden de olası kastla öldürme suçundan 41 yıl 8 ay hapse mahkum edildiği*" görülmektedir (TRT Haber, 2022).

Nihayetinde hem göçmenler hem de göç edilen ülkeler açısından yıkıcı sonuçları olan göçmen kaçakçılığı eylemi gerek ulusal gerekse uluslararası hukukta suç olarak kabul edilmekte ve devletler bu suçla mücadele etmek için ellerindeki enstrümanlarla çaba göstermektedirler. Ayrıca suçun işlenmesi esnasında yasal olarak suç kapsamına girebilecek düzeyde farklı sorunların da meydana çıkabileceği ve failin bunlardan da mesul tutulabileceği anlaşılmaktadır.

6. Türkiye'de Göçmen Kaçakçılığının Ekonomik Boyutu

Yasadışı yollardan ülkeye giren göçmenleri istihdam eden işletmeler, bu yola başvurmayan işletmeler karşısında haksız bir rekabet avantajı elde etmekte ve işgücü piyasasının dengesini bozmaktadırlar. Literatürde üzerinde durulan önemli bir husus da Türkiye'de çalışan yabancıların büyük bir kısmının kayıt dışı olarak çalıştığıdır (Bayraktar ve Güllü, 2018). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın 2016 yılında ülkede bulunan 461.217 yabancından yalnızca 56.591'inde çalışma izni bulunduğunu ifade etmesi de bunu teyit eder niteliktedir (Kanyılmaz Polat ve Bacak, 2018). "*İstanbul Serbest Muhasebeciler ve Mali Müşavirler Odası Yabancı Kaçak İşçiler ve Türkiye'ye Göç Hareketi Raporu*"na göre kaçak işçi çalıştıran işverenlerin son 15 yılda yaklaşık 22 milyar TL menfaat elde ettikleri ve Türkiye'de çalışan kaçak işçi sayısının yıllık 200.000'i aştığı söylenmektedir (Aslantürk ve Tunç, 2018). Literatürde sanayileşmiş ve sanayi sonrası topluma geçiş yapmış ülkelerin de bir ölçüde yabancı kaynaklı işgücüne olan ihtiyacının göçmen kaçakçılığına yönelik eğilimi arttırdığı ifade edilmektedir (Doomernik, 2013: 114). Bu yaklaşım Dual Teori olarak adlandırılmakta olup temelde gelmiş ülkelerin kendi vatandaşlarının yapmayı tercih etmediği işlerin göçmenler tarafından üstlenildiğini ve bu durumun göçü teşvik ettiğini iddia eder (Ela Özcan, 2017). Bu durumun da göçmenler tarafından hedef ülkelerin işgücü piyasalarında bir fırsat olarak görüldüğü ve kaçak göç eğilimini arttırdığı şeklinde yorumlanabilir.

Diğer taraftan göçmenlerin uyumu ve uyum sürecinde duydukları başta fizyolojik ihtiyaçların giderilmesi de göç edilen ülke açısından ekonomik bir yük getirmektedir (Kangal, 2019). Örneğin 2011-2017 yılları arasında sadece Türkiye'de sığınma kamplarındaki göçmenlerin sağlık, eğitim, barınma, idame ve yaş maliyetlerinin toplam 20.882.552.257 TL (2017 ortalama USD kuruna göre 5.721.247.193 USD) olduğu ifade edilmektedir (Karabalut ve Açıkan, 2018). Türkiye'deki bütün göçmenlerin sadece sığınma kamplarında bulunmadığı ve araştırmanın üzerinden geçen 5 sene de dikkate alındığında toplam maliyetin bu rakamın da üzerinde olduğu söylenebilir.

Suç ekonomisi açısından bakıldığında Birleşmiş Milletler raporlarına göre 2016 yılında 2,5 milyon göçmen üzerinden 7 milyar USD göçmen kaçakçılığı geliri elde edildiği ifade edilmektedir (İnterpol, 2020; Aktaran: Çalışkan, 2021). Rakamın büyüklüğü, suça yönelik iştahı arttıracak

düzydedir. Ege'de göçmen kaçakçılarının günlük 36.000 Avro'ya varan kar elde edebildiği, Türkiye'de göçmen kaçakçılığı suçundan elde edilen gelirin ise 500 milyon Avro civarında olduğu iddia edilmektedir (Çarmıklı Özmenek ve Kader, 2016).

Ülkeler düzeyinde irdelendiğinde makroekonomik olumsuz sonuçları olan göçmen kaçakçılığı, mikro düzeyde ele alındığında pazarda bir arz talep dengesinin oluştuğu da dikkat çekmektedir. Göçmen kaçakçılığı eylemleri, failer tarafından kolay para kazanma yolu olarak görülmekte, hatta çoğunun yaptığı işi suç olarak bile görmediği, gelir geçer maddi sıkıntılarını gidermek için suça karıştıkları söylenmektedir (Çarmıklı Özmenek ve Kader, 2016). Mikro düzeyde ele alındığında göçmen kaçakçılığı eylemlerinin, güzergâhlar üzerinde bulunan ticari işletmeler için de bir kazanç kapısı yarattığı söylenebilir. Örneğin İzmir ve Mersin'de taşıma firmaları, can yeleği vb. teçhizat satan işletmeler, lokantalar, oteller veya kısa süreli ev kiralayan şahısların dahil olduğu bir ekosistemde yerel aktörlerin ticari kar elde ettikleri iddia edilmektedir (Triandafyllidou, 2018). Başka bir ifadeyle göçmen kaçakçılığı eylemlerinde ortaya çıkan suç ekonomisi, alt ekonomiler de oluşturmaktadır.

Sayılan sebeplerle halkın bilinçlendirilmesi, göçmen kaçakçılığının hukuken suç kabul edildiği ve ölümlü durumlara sebebiyet verilebildiği vurgulanarak insanların suça karışmaktan caydırılması önem arz etmektedir. Diğer taraftan göçmenlerin kaçak yollardan göç etmesindeki önemli motivasyon unsurlardan birisinin de bireysel ekonomik durumlarını düzeltmek olduğunu belirtmekte fayda vardır (Doomernik, 2013). Bu çerçevede ele alındığında göçmen kaçakçılığı suçunun işlenmesinin önüne geçmek için devletlerin pazarlamama (demarketing) uygulamalarına başvurmaları faydalı olabilir. Pazarlamama; bir ürüne veya hizmete yönelik talebi geçici veya kalıcı olarak azaltmak için başvuru stratejik bir uygulamadır (Groff, 1998). Bu şekilde bir ayağı suça karışan kişi ve örgütler; diğer ayağı göç etmek için yasa dışı yollara başvurma ihtimali olan potansiyel göçmenler olmak üzere çift ayaklı bir yaklaşımla tarafların suça karışmalarının önlenmesine çalışılabilir.

7. Materyal ve Metod

Göçmen kaçakçılığı araştırmalarında güvenilir veri elde etmek için gözlem, ölçme ve veri toplama süreçlerinin zorluğu da dikkate alındığında pek çok çalışmanın resmi kurumlar tarafından yayınlanan verilere dayanılarak yapıldığı görülmektedir (Baird ve Liempt, 2016). Dolayısıyla bu çalışmada Türkiye üzerinden gerçekleştirilen göçmen kaçakçılığı faaliyetlerine yönelik olarak Göç İdaresi Başkanlığı, TÜİK, Dışişleri Bakanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından yayınlanan ikincil veriler içerisinde aşağıda sayılanlardan istifade edilmiştir:

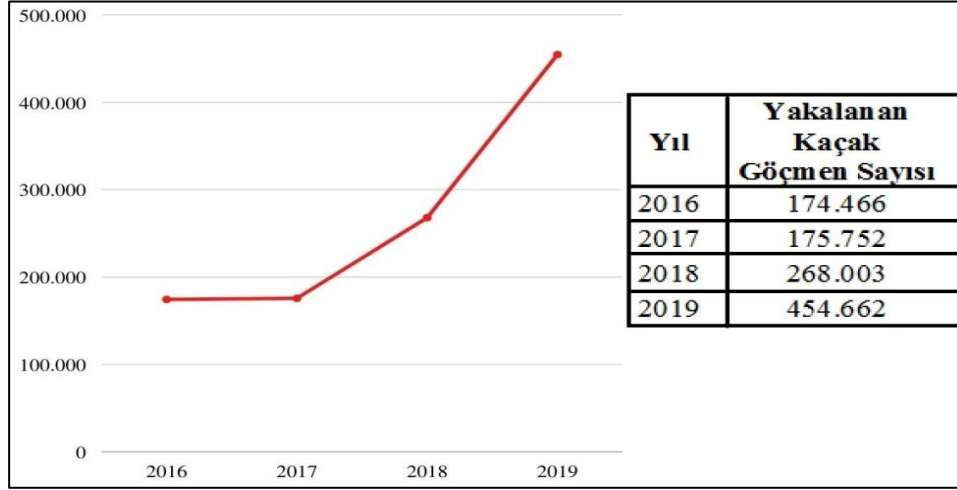
- Türkiye'de yıl bazlı olarak yakalanan kaçak göçmen sayıları,
- Türkiye'de yıl bazlı olarak yakalanan düzensiz göçmenlerin uyrukları,
- Yıllara göre yakalanan göçmen kaçakçıları,
- Yıl ve ay bazlı göçmen kaçakçılığı esnasında yaşanan ölümlü vaka sayıları,
- Türkiye'ye en çok göç veren ülkelerin kişi başı gayri safi yurt içi hâsılları (USD),
- Türkiye'de en çok göçmen alan iller.

Araştırmanın evreni 2016-2019 yılları arasında Türkiye'de göçmen kaçakçılığı suçuyla ilgili olarak yakalanan kaçak göçmen, organizatör, ölümlü vaka, kaçak göç veren ülkeler ve kaçak göçmenlerin en çok ikamet ettikleri illerdir. 2016-2019 arası dönemin seçilmesinin sebebi, ilgili resmi kurumların paylaşmış oldukları verilerin kesişim kümesinin bu dönem olmasıdır.

Buradan hareketle araştırmanın temel kısıtlılığının da, kurumların veri toplama ve raporlama dönemlerinin birbiriyle uyuşmaması olduğu söylenebilir. Fakat diğer taraftan rakamların net ve tutarlı olduğunu da belirtmekte fayda vardır.

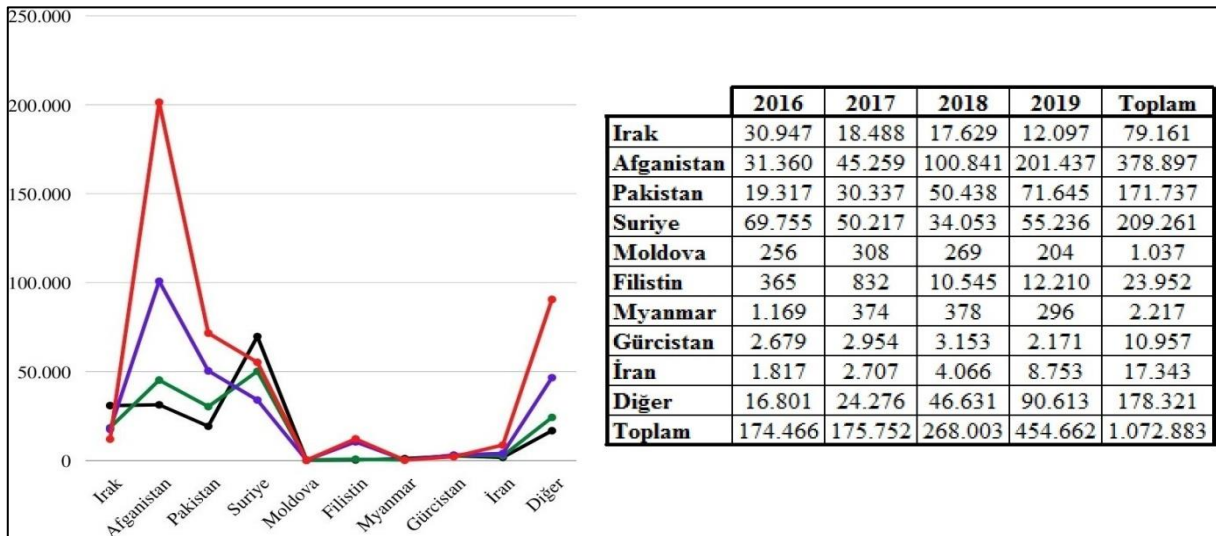
Elde edilen veriler, tasnif edildikten sonra MS Excel 2010 programı kullanılarak tablolar ve grafikler marifetiyle irdelenmiş olup bunlar üzerinden çıkarımlarda bulunulmuştur.

8. Bulgular

Şekil 3. Türkiye'de 2016-2019 Yılları Arasında Yakalanan Kaçak Göçmen Sayıları
Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı, 2022.

Şekil-3'te 2016-2019 yılları arasında geçen süreçte Türkiye'de yakalanan kaçak göçmenlerin sayılarına dair grafik görülmektedir. Ülkede 2016 yılında 174.466, 2017 yılında 175.752, 2018 yılında 268.003 ve 2019 yılında 454.662 kaçak göçmen yakalanmıştır. Özellikle 2019'da yakalanan kaçak göçmen sayısının son 15 yılın en yüksek rakamı olduğunu belirtmekte fayda vardır. Arap Baharı ve Suriye Savaşı'nın etkilerine ek olarak Afganistan'da yaşanan olumsuz gelişmelerin bu konuda etkili olduğu düşünülebilir. Diğer taraftan tabloda belirtilen göçmenlerin tamamının Türkiye'den transit geçişte yakalandığını düşünmek yanlış olacaktır zira yasadışı yollardan ülkeye girip ikamet ve çalışma izni olmadığı halde ülkeyi terk etmeyen göçmenler de belirtilen sayıya dâhildir.

Şekil 4. Türkiye'de 2016-2019 Yılları Arasında Yakalanan Düzensiz Göçmenlerin Uyrukları
Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı, 2022.

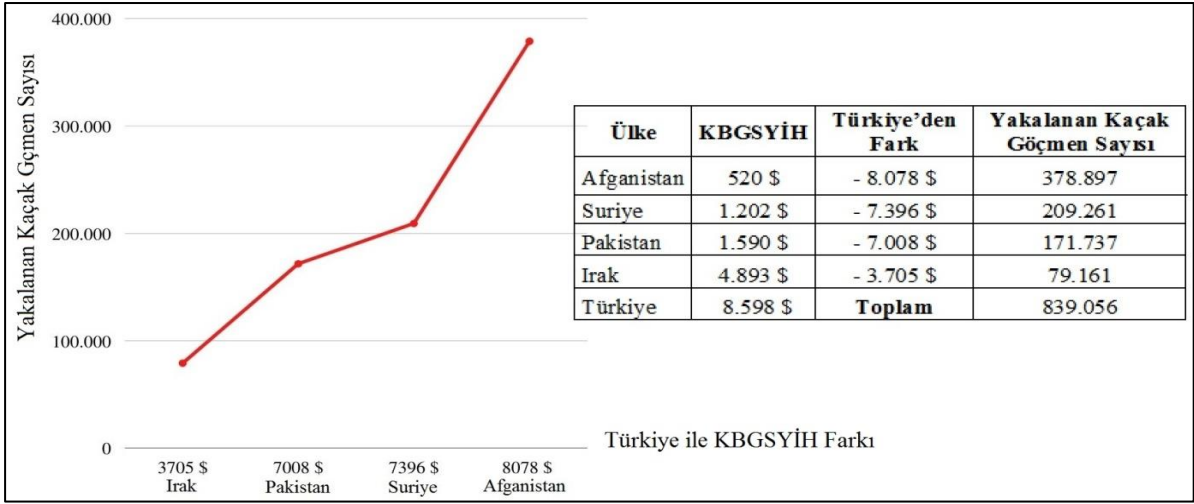
Görsele göre Türkiye’de 2016-2019 yılları arasında yakalanan göçmenlerin ülkeleri dikkate alındığında Afganistan, Suriye, Pakistan ve Irak başı çekmektedir. Yakalanan 1.000.000 civarındaki kaçak göçmenin yaklaşık 839.000’i (%83,9) bu ülkelerden gelmişlerdir. Ayrıca yıllara göre yakalanma rakamları dikkate alındığında 2019 yılında yakalanan yaklaşık 450.000 göçmenin ilgili yıllarda yakalanan toplam göçmen sayısının neredeyse yarısına tekabül ettiği de dikkat çekmektedir. Bu ülkelerdeki iç karışıklıkların bir göç dalgasına sebep olduğunu ve rakamların konjonktürel olarak değişiklik gösterdiğini düşünmek yerinde olacaktır. Bu sebeple Türkiye’nin maruz kaldığı göç dalgalarının Beş Göç Tipi Kuramı’nın İlkel ve Zoraki Göç türleri çerçevesinde irdelenebileceği söylenebilir.

İl/Yıl	KBGSYİH (USD)	Göçmen Sayısı				Toplam Göçmen	Yıllık Ort.
		2016	2017	2018	2019		
İstanbul	13.914	106.957	166.044	201.957	306.455	781.413	195.353
Ankara	12.130	33.143	46.475	71.337	62.616	213.571	53.393
Antalya	7.232	18.287	21.888	36.674	43.929	120.778	30.195
Bursa	9.376	13.080	11.191	22.660	23.362	70.293	17.573
İzmir	9.945	10.852	12.031	14.671	14.939	52.493	13.123
Samsun	5.880	7.031	10.838	13.061	11.379	42.309	10.577
Mersin	7.402	9.006	9.280	10.184	12.740	41.210	10.303
Sakarya	8.195	10.958	6.300	9.981	7.828	35.067	8.767
Konya	7.007	7.035	7.710	8.972	8.530	32.247	8.062
Gümüşhane	5.395	11.144	7.542	679	11.095	30.460	7.615
Yalova	9.565	5.484	5.805	8.122	9.673	29.084	7.271
Kayseri	7.579	5.790	6.654	9.295	7.127	28.866	7.217
Eskişehir	9.260	5.568	6.564	7.379	8.365	27.876	6.969
Gaziantep	6.763	8.006	6.158	6.222	6.379	26.765	6.691
Adana	6.270	4.697	6.827	6.894	6.163	24.581	6.145
Hatay	5.367	5.195	5.862	7.307	5.473	23.837	5.959
Muğla	8.228	4.169	5.168	6.561	7.063	22.961	5.740

Tablo 3. 2016-2019 Yılları Arasında En Çok Göçmen Alan İller ve Kişi Başı Gayrı Safi Milli Hâsılları

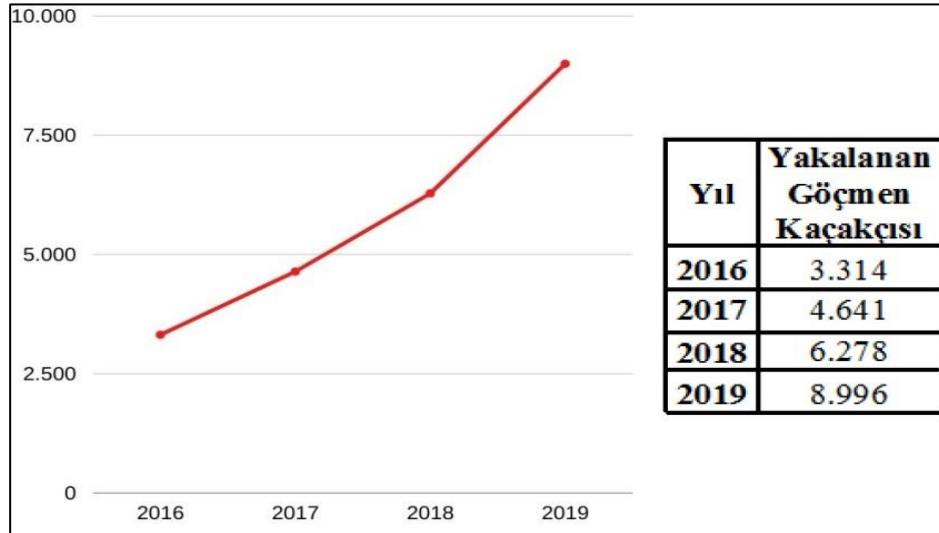
Kaynak: TÜİK, 2019.

Tabloda 2016- 2019 yılları arasında en çok göç alan iller, aldıkları toplam ve yıllık ortalama göçmen sayıları görülmektedir. Tablodan da görüleceği üzere Türkiye’ye gelen göçmenler öncelikle sanayileşmiş büyük illeri tercih etmektedirler. Tabloda ayrıca bu illere dair kişi başı gayrı safi yurt içi hâsılları da paylaşılmıştır. Bu illerin büyük bölümünün de Türkiye KBGSYİH’inden daha yüksek veya yakın düzeyde olduğu görülmektedir.

Şekil 5. Türkiye'ye En Çok Göç Veren Ülkeler, Bu Ülkelerden Yakalanan Kaçak Göçmen Sayıları, Kişi Başı Gayrı Safi Yurt İçi Hâsılları (KBGSYİH) ve Türkiye'deki KBGSYİH ile Arasındaki Fark
Kaynak: T. C. Dışişleri Bakanlığı 2022; Kartal ve Öztürk, 2018.

Türkiye'ye en yüksek sayıda göç veren ülkeler, bu ülkelerin kişi başı gayrı safi yurt içi hâsılları ve Türkiye'nin kişi başı gayrı safi yurt içi hâsıllarından (KBGSYİH) farkı görselde paylaşılmıştır. Bu durum, insanların ekonomik açıdan kendi ülkelerinden daha iyi durumda olan ülkelere göç ederek kendi bireysel ekonomilerini düzeltme eğilimi tezini doğrular niteliktedir. Şüphesiz Türkiye'nin göç veren bu ülkelerden daha güvenli ve siyasal olarak istikrarlı olmasının da bunda etkisi vardır. Diğer taraftan görselde verilen grafikten de anlaşılacağı üzere hedef ülkenin KBGSYİH'i ile göç veren ülkeninki arasındaki fark açıldıkça göçmen sayısı da artmaktadır. Başka bir ifadeyle KBGSYİH farkı ile göçmen sayısı arasında pozitif yönlü bir korelasyon olduğu değerlendirilebilir. Dolayısıyla konunun büyük ölçüde İtme-Çekme Kuramı çerçevesinde değerlendirilebileceği söylenebilir.

Şekil 6. 2016-2019 Yılları Arasında Yakalanan Göçmen Kaçakçıları
Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı, 2022.

Yıllara göre yakalanan göçmen kaçakçısı sayıları Şekil-6'da görülmektedir. Yakalanan kaçak göçmen sayısına paralel olarak yakalanan kaçakçı sayısı da artış göstermektedir. 19 Nisan 2022 itibariyle üç buçuk aylık süreçte 36.344 kaçak göçmen ve 2.545 göçmen kaçakçılığı organizatörüne işlem yapılmıştır (Emniyet Genel Müdürlüğü, 2022).

Göçmen kaçakçılığı faaliyetleri hayati riskler de barındırmaktadır. Özellikle deniz yoluyla gerçekleştirilen faaliyetlerde çokça can kaybı yaşanabilmektedir. Sahil Güvenlik Komutanlığı, konuyla ilgili olarak yaşanan ölümlü vakalara dair kayıtlarındaki veriyi kurumsal internet sitesinde paylaşmaktadır.

Ay/Yıl	2016	2017	2018	2019	Toplam
Ocak	103			1	104
Şubat	38	1			39
Mart	32	11	19	4	66
Nisan		7		1	8
Mayıs			7	11	18
Haziran			9	12	21
Temmuz		8	19		27
Ağustos	1		9		10
Eylül	7	24	11	1	43
Ekim			12		12
Kasım	6	4	7		17
Aralık	5	1	93	1	100
Toplam	192	56	186	31	465

Tablo 4. 2016-2019 Yılları Arasında Aylara Göre Göçmen Kaçakçılığı Esnasında Yaşanan Ölümlü Vaka Sayıları

Kaynak: Sahil Güvenlik Komutanlığı, 2022.

Tablodan da görüleceği üzere 2016 ve 2018 yıllarında yaşanan ölümlü vaka sayısı oldukça yüksektir. Tabloda dikkat çeken bir diğer husus da sonbahar ve kış aylarında yaşanan ölümlü vaka sayısının yüksekliğidir. Bu durum denizlerde yaşanan olumsuz hava koşullarının niteliksiz ve yetersiz deniz araçlarıyla yola çıkan göçmenler açısından ne kadar büyük tehlike yarattığını da gözler önüne sermektedir.

Devletin resmî kurumları tarafından yayınlanan bu rakamlar şüphesiz ki durumun anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Fakat unutulmamalıdır ki tablolarda geçen rakamların her biri aslında bir bireyin dramını da temsil etmektedir. Dolayısıyla olayın vicdani bir boyutu olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

9. Tartışma ve Sonuç

İncelenen veriler ışığında Türkiye’de göçmen kaçakçılığının Doğu Akdeniz-Ege ve Karadeniz olmak üzere iki hat üzerinden gerçekleştirildiği, göçmenlerin büyük çoğunluğunun kişi başı gayri safi milli hâsıla düzeyi oldukça düşük Orta Doğu ülkelerinin vatandaşları olduğu, Türkiye’ye ikamet etmek için gelenlerin büyük şehirleri hedef seçtiği, Türkiye’yi transit ülke olarak kullananların ise daha iyi ekonomik imkânlarla kavuşmak için Avrupa ülkelerine gitmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bir diğer önemli husus ise göçmen kaçakçılığı faaliyetlerinin ölümle sonuçlanabilecek düzeyde riskli olduğu ve buna rağmen de insanların bu eyleme kalkışabildiği görülmektedir.

Göç İdaresi Başkanlığı, 2016-2022 arasındaki dönemde Türkiye’de 38.117 göçmen kaçakçısı yakalandığını, bunların 9.288’inin tutuklandığını ve suça karışanların sayısının 2021-2022 yılları arasında %53 arttığını duyurmuştur (Doğan Haber Ajansı, 2022). Rakamların yüksekliğinin yanı sıra bu suç türüne olan ilginin her geçen gün arttığı dikkat çekmektedir. Bu

durumun kaçak yollardan göç etmek isteyenlerin de talep düzeylerindeki bir artışın sonucu olduğu düşünülebilir. Zira yıllar içerisinde yakalanan kaçak göçmen sayıları da bunu teyit eder niteliktedir.

Göçmen kaçakçılığı suçu doğası gereği sadece göçmen ve onun yer değiştirmesine aracılık eden göçmen kaçakçılığı organizatörü arasında kalabilecek türde bir eylem değildir. Suçun doğasında göçmenin yola çıktığı, transit geçiş sağladığı ve varmak istediği noktalarda kaçakçılık eylemine aracılık ve yardım eden çeşitli paydaşların olması kaçınılmazdır. Bu türlü bir organizasyonun büyümesi, zaman içerisinde farklı uzmanlık alanlarından kişilerin de sisteme dâhil olması hatta kamusal paydaşların da sisteme katılmasıyla devlet bürokrasisinde bir bozulmaya da yol açabilir. Bu sistemden istifade ederek emeline ulaşan kaçak göçmenlerin sayısı arttıkça benzer eğilimde olan başka kişilerin de sisteme müracaat ederek ücreti mukabilinde yaşadığı ülkeyi değiştirme hevesleri artacaktır.

Diğer taraftan göç etmek isteyenle bu isteği yerine getirmek isteyen arasında beklentilere dayalı bir düzen olduğu da anlaşılmaktadır. Zira kaçakçılık işlemine konu olan basit şişme bottan lüks deniz taşıtlarına kadar farklı fiyatlarda ve niteliklerde taşıtlar bulunmaktadır. Ayrıca hedef ülkeye varan göçmenler içinse ilgili ülke bürokrasisinde çeşitli yasadışı mekanizmalar üzerinden gerçekleştirilen ve devlet idaresinde yozlaşmaya sebep olabilecek uygulamalar söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla küresel bir göçmen kaçakçılığı pazarının varlığından, göçmenlerin kaçış yöntem beklentilerine, kullanılacak taşıttan izlenecek güzergâha kadar bir ürün çeşitlendirmesi yapıldığından, farklı ödeme türleri ve fiyat politikalarının pazarda gözlemlenebildiğinden, göçmen kaçakçılığı organizasyonlarının sosyal medyada tutundurma çalışmaları yürüttükleri görülmektedir. Bu pencereden bakıldığında bu eylemlerin pazarlama karması olarak da anılan 4P (ürün, fiyat, tutundurma, dağıtım) bileşenlerin tamamını içerdiği görülmektedir. Dolayısıyla göçmen kaçakçılığı örgütlerinin ciddi bir pazarlama sistematığıyla çalıştıkları da anlaşılmaktadır. Buna karşı özellikle hükümetlerin yasal tedbirler alması, gerekirse aynı silahla pazarlamama (demarketing) faaliyetlerine başvurmaları tavsiye edilebilir. Örneğin suçun dağıtım kanalları (kullanılan güzergâhlar) kısıtlandıkça, sosyal medyadan etkileşim imkânları azaldıkça, kullanılan aktarım araçları kontrol altına alındıkça, hedef ülkelerde iş piyasalarında denetim arttıkça ürünün (göçmen kaçakçılığının) maliyeti de artacağından bu durum fiyatlara da yansımaktadır. Artan fiyatlar neticesinde suça olan talepte de Arz ve Talep Kanunu gereği bir düşüş yaşanması beklenebilir.

Nihayetinde devletlerin sınır güvenliğinin tesisi için gerekli tedbirleri alması gerekmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki küresel düzeyde alınan bütün tedbirlere rağmen göçmen kaçakçılığı suçu da artan göç kanalları sebebiyle diğer tüm kaçakçılık suçları gibi her geçen gün daha da artmakta, sınırları aşan bu suça yönelik tedbirler tek başına yetersiz kalmakta ve konuya uluslararası bir yaklaşım ve iş birliğiyle yaklaşılmasını gerekli kılmaktadır (Vural, 2007). Zira sınırlarda alınan sert tedbirlerin sadece suçu güçleştirdiği için göçmene olan maliyeti arttırmak dışında ciddi bir getirisi olmadığı da iddia edilmektedir (Triandafyllidou, 2018). Dolayısıyla konuya çözüm üretilebilmesi için uluslararası zeminde disiplinlerarası ve bütüncül bir yaklaşım gerekmektedir.

Bundan sonra yapılacak araştırmalarda özellikle Türkiye'yi hedef ülke olarak seçen göçmenlerin motivasyonlarının araştırılmasının yerinde olacağı değerlendirilmektedir. Bu tercihin arkasında ekonomik gerekçeler dışında kültürel yakınlık, Türkiye'ye gelen göçmenlerden tanıdıklarıyla iletişimi, sosyal medya vb. farklı etkenlerin olup olmadığının ortaya konulması, konunun derinliğinin anlaşılabilmesi adına faydalı olacaktır.

Kaynakça

- 4771 Sayılı Kanun. (2002). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/08/20020809.htm>. Erişim Tarihi: 10.04.2022.
- Alakuş, E., Uzan, Y. (2020). İnsan Ticaretine Konu Olma Potansiyeli Bakımından Türkiye'nin Afgan Düzensiz Göçmen Gerçeği. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 92-117.
- Aslantürk, O., & Tunç, Y. E. (2018). Yabancıların Türkiye'de Kayıtdışı İstihdamı. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(4), 13-20.
- Baird, T., & van Liempt, I. (2016). Scrutinising the Double Disadvantage: Knowledge Production in the Messy Field of Migrant Smuggling. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42(3), 400-417. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2015.1103172>.
- Balcı, M., & Birlikseven, B. (2019). *Göçmen Kaçakçılığının Terör Boyutu*. III. Uluslararası Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Bildiri Kitabı (Ed. T. Ercan Sepetcioğlu). 138-150.
- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 67-91.
- Çalışkan, A. (2021). Uluslararası Göçün Karşılaştırmalı Bir Analizi: Göçmen Kaçakçılığı Suçu Üzerine Tespitler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1187-1207. <https://doi.org/10.46928/iticusbe.820747>.
- Çarmıklı Özmenek, E., ve Kader, M. U. (2016). *Türkiye'de Göçmen Kaçakçılığı: Mülteci Krizinin 'Öteki' Yüzü*. USAK Raporları No: 45.
- Dedeoğlu, S., & Gökmen, Ç. E. (2020). *Göç Teorileri, Göçmen Emeği ve Entegrasyon: Kadınların Yeri*. Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları içinde (Kristen Biehl ve Didem Danış). Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Deniz, O. (2015). Ortadoğu ve Asya Kökenli Göçmenlerin Göç Güzergâhında Türkiye Opsiyonu. *Sosyoloji Divanı*, 6, 209-231.
- Dışişleri Bakanlığı. (2022). Afganistan Ekonomisi. <https://www.mfa.gov.tr/afganistan-ekonomisi.tr.mfa>. Erişim Tarihi: 19.04.2022.
- Dışişleri Bakanlığı. (2022). Irak Ekonomisi. <https://www.mfa.gov.tr/irak-ekonomisi.tr.mfa>. Erişim Tarihi: 19.04.2022.
- Dışişleri Bakanlığı. (2022). Pakistan Ekonomisi. <https://www.mfa.gov.tr/pakistan-ekonomisi.tr.mfa>. Erişim Tarihi: 19.04.2022.
- Doğan Haber Ajansı. (2022). 2016'dan Bu Yana 9 Bin Göçmen Kaçakçısı Tutuklandı. <https://www.dha.com.tr/gundem/2016dan-bu-yana-9-bin-gocmen-kacakcisi-tutuklandi-2057616>. Erişim Tarihi: 10.06.2022.
- Doomernik, J. (2013). Migrant Smuggling between Two Logics: Migration Dynamics and State Policies. *The International Spectator*, 48(3), 113-129. <https://doi.org/10.1080/03932729.2013.815027>.
- Ekşi, N. (2017). 18 Mart 2016 Tarihli AB-Türkiye Zirvesi Bildirisinin Hukuki Niteliği. *Contemporary Research in Economics and Social Sciences*, 1 (1), 47-85
- Ela Özcan, D. (2017). Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme. *İş ve Hayat*, 2(4), 183-215.

- Emniyet Genel Müdürlüğü. (2022). Düzensiz Göçe Yönelik Operasyonlarda Yılın İlk 3,5 Aylık Öneminde 36.344 Düzensiz Göçmen Yakalandı, 2.545 Organizatöre Adli İşlem Yapıldı. <https://www.egm.gov.tr/duzensiz-goce-yonelik-operasyonlarda-yilin-ilk-35-aylik-oneminde-36344-duzensiz-gocmen-yakalandi-2545-organizatore-adli-islem-yapildi>. Erişim Tarihi: 19.04.2022.
- Evik, A. H. (2005). Göçmen Kaçakçılığı Suçu. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, IX(3-4), 125-179.
- Göç İdaresi Başkanlığı. (2022). Düzensiz Göç İstatistikleri. <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>. Erişim Tarihi: 10.04.2022.
- Groff, C. (1998) Demarketing in Park and Recreation Management, *Managing Leisure*, 3(3), 128-135, <https://doi.org/10.1080/136067198376030>.
- Güçlü, A. (2020). Göçmen Kaçakçılığı Kuramlarında Çok Boyutlu Yaklaşımların Gerekliliği. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 216-259.
- Güllüpnar, F. (2012). Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 53-85.
- İçduygu, A. (2021). Decentring Migrant Smuggling: Reflections on the Eastern Mediterranean Route to Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(14), 3293-3309. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2020.1804194>
- Kangal, Z. T. (2019). Göçmen Kaçakçılığı Suçu. *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21 (Özel Sayı), 221-277.
- Kanyılmaz Polat, E., & Bacak, B. (2018). *İşveren Cephesinden Yabancı İşçi Sorunları*. IX. Uluslararası STK Kongresi Sunumları, 15-17 Kasım 2018, Çanakkale, Türkiye.
- Karabulut, R., & Açak, M. (2018). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Ekonomik Maliyeti (2011-2017). *Birey ve Toplum*. 8(15). 131-144.
- Kartal, G., & Öztürk, S. (2018). Arap Baharı Olaylarının Orta Doğu Ekonomilerine Etkileri. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(4), 29-36.
- Koser, K. (2005). *Irregular Migration, State Security and Human Security: Policy Analysis*. Global Commission on International Migration.
- Koser, K. (2008). Why Migrant Smuggling Pays. *International Migration*, 46(2), 2-26.
- Massey, D. S. (2016). Göç Kuramlarında Kayıp Halka. *Göç Dergisi*, 3(2), 143-165.
- Öcal, O., & Atasever, B. (2021). Düzensiz Göçün Karanlık Yüzü: Göçmen Kaçakçılığı. *Kapadokya Akademik Bakış*, 5(1), 41-65.
- Sahil Güvenlik Komutanlığı. (2022). Düzensiz Göç İstatistikleri. <https://www.sg.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikleri>. Erişim Tarihi: 11.04.2022.
- Sayın, H. (2017). Uluslararası Güvenlik ve Göçmen Kaçakçılığı. *İktisadiyat*, 1(1), s. 133-144.
- Triandafyllidou, A. (2018). Migrant Smuggling: Novel Insights and Implications for Migration Control Policies. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 676, 212-221.
- Triandafyllidou, A., & Maroukis, T. (2012). *Migrant Smuggling: Irregular Migration from Asia and Africa to Europe*. Palgrave Macmillan: Londra.

- TRT Haber. (2022). Yargıtay göçmen kaçakçısının 47 yıllık cezasını onadı. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/yargitay-gocmen-kacakcisinin-47-yillik-cezasini-onadi-645659.html>. Erişim Tarihi: 10.06.2022.
- TÜİK. (2019). Uluslar arası Göç İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Goc-Istatistikleri-2019-33709>. Erişim Tarihi: 19.04.2022.
- TÜİK. (2020). İl Bazında Gayri Safi Yurt İçi Hasıla. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2020-37188>. Erişim Tarihi: 19.04.2022.
- Türk Ceza Kanunu. (2004). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>. Erişim Tarihi: 10.04.2022.
- Vural, D. G. (2007). *Uluslararası Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti*. Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yiğittepe, L., & Çaykara, Y. H. (2019). Göç ve Göçmen Kaçakçılığı Suçları: Türkiye ve İtalya Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(1), 83-92.

İran Kürt Siyasi Hareketinde Öncü Aktör Olarak İran Kürdistan Demokrat Partisi

Çağatay Balcı

1. Giriş

Etnik kimlik temelli siyasallaşma süreçleri ve siyasal hareketler, etnik kimlik formunun doğası ile çelişkili bir biçimde, homojenlikten uzak yapı ve bağlamları ortaya çıkarmaktadır. Etnik kimlik sıklıkla, dar aidiyet sınırları ve norm-değer alanlarının belirleyici etkisi ile özdeşleştirilirken etnik kimlik temelli siyasal hareketler ise farklılaşma ve çeşitlilik arz eden bir ekosistem oluşturmaktadır. Bu durum etnik kimlik temelli siyasal hareketlerin, ilgili etnik grubun hak ve çıkarlarının savunulması ve belirli siyasal hedeflere ulaşabilmesi adına kendilerini tek ve mutlak temsilciler olarak konumlandırma eğilimleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu hareketler, birbirleri arasında mevcut olan ideolojik veya fraksiyonel farklılıklar; etnik gruba özgü mevcut sorunların tespiti, çözümü ve gelişim yollarına ilişkin farklı tasavvurlarını “ideal” formlar olarak kabul ederek söz konusu çeşitliliği yaratmakta ve geliştirmektedirler.

Bu durum etnik kimlik temelli silahlı hareketler ve özellikle etnik-ayrılıkçı silahlı gruplar özelinde daha sık ve yoğun bir biçimde kendisini göstermektedir. Etnik-ayrılıkçı motivasyona sahip olan silahlı gruplar, ilgili etnik grubun ve kimliğin temsilciliği iddiasının yanı sıra “koruyuculuk” ve alternatif bir “siyasal yapı inşacılığı” imajlarını da yansıtmaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamda etnik-ayrılıkçı silahlı gruplar bu çeşitlilik içerisinde sürekli bir rekabet içerisinde bulunmakta; sahip oldukları ideolojik temel ve siyasal hedefin ilgili etnik grup açısından en ideal form olduğunu, ilgili etnik grubun “koruyuculuğu ve temsilciliği” adına yegâne aktör olduklarını savunmaktadırlar. Bu çerçevede, etnik-ayrılıkçı silahlı gruplar arasında “öncülük” imajı ve konumunun elde edilmesi büyük bir önem taşımaktadır.

Etnik-ayrılıkçı silahlı gruplar bağlamında ise örgütsel öncülük büyük ölçüde kuruluşu ve faaliyetleri en eskiye dayanan yapılarla ilişkilendirilmektedir. Bu yapılar, ilgili etnik grubun ve kimliğin temsiliyet ve koruyuculuk iddialarını ilk kullanan gruplar olarak “öncülük” imajlarını doğal bir biçimde elde edebilmektedirler. Bunun ardından doğal ve tarihsel öncülük imajı doğrultusunda bütün bir etnik grubu “örgütsel sosyal taban” haline getirme arayışında bulunan söz konusu etnik-ayrılıkçı silahlı gruplar bu süreçte meydan okumalar ile karşılaşmaktadırlar. Bu meydan okumalar, öncülük imajına sahip olan silahlı gruba karşı farklı bir ideolojik veya fraksiyonel temele sahip olan yeni silahlı gruplar tarafından gerçekleştirilmekte; bu bağlamda doğal ve tarihsel imajına sahip olan silahlı grup diğer etnik-ayrılıkçı silahlı grupların örgütsel kimlik inşasında “doğal öteki veya karşıt” haline gelerek dikotomik ve varoluşsal bir etki göstermektedirler. Bu durum doğal ve tarihsel öncülük imajına sahip olan etnik-ayrılıkçı silahlı grubun bu imajı koruması ve yeniden üretmesi adına söz konusu meydan okumalara karşı koyma yönünde eğilim göstermesini beraberinde getirmektedir. Bunun sonucunda söz konusu silahlı gruplar, doğal ve tarihsel öncülük, koruyuculuk ve temsiliyet imajlarını sabit unsurlar olarak değerlendirerek örgütsel yapı, strateji ve taktik düzeylerinde bir takım değişim ve dönüşümler gösterebilmektedirler.

İran Kürt siyasi hareketi ve İran Kürdistan Demokrat Partisi (İKDP) söz konusu teorik çerçeve düzleminde ortaya konulan dinamiklerin önemli bir örneklem alanını temsil etmektedir. Yaklaşık yüz yıllık bir geçmişe sahip olan İran Kürt siyasi hareketi tarihsel süreç içerisinde pek çok farklı aşamalar kaydederek çeşitli dinamiklerin hâkim olduğu bir yapı kazanmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan sosyolojik dönüşümler, ideolojik akımların etkileri ve örgütsel çeşitlilik ve farklılıklar İran Kürt siyasi hareketinin karakteristiğini şekillendirmiştir. Bu çerçevede, İKDP, söz konusu süreçlerde öncülük konumuna sahip olmuş; 1940’lı yıllardan itibaren İran Kürt siyasi hareketine yön veren ana aktör haline gelmiştir. İran İslam Devrimi öncesinde ve sonrasında bu niteliğini

sürdürme arayışında bulunan İKDP, bu periyotlarda gerçekleştirdiği yapısal ve ideolojik dönüşümler ile öncülük konumunu korumaya; İran Kürt siyasi hareketinde etkin olan diğer silahlı gruplar ile rekabette ön plana geçmeyi amaçlamıştır.

Bu çerçevede, çalışma kapsamında İran Kürt siyasi hareketi tarihsel süreç perspektifinden incelenmekte; tarihsel gelişim sürecinde etkili olan ana olay, olgu ve hareketler açıklanmaktadır. Bunun ardından, İran Kürt siyasi hareketinde 1940'lı yıllardan itibaren öncülük konumuna sahip olan İKDP, tarihsel, ideolojik ve yapısal boyutları ile ele alınmakta ve betimleyici bir yaklaşımla sunulmaktadır. Bu kapsamda yaklaşık 80 yıllık bir geçmişe sahip olan örgütün yaşadığı dönüşüm süreçleri ve kritik dönemler açıklanmakta, bu süreçlerde ortaya konan refleksler ile örgütsel öncülük konumunun ve örgütsel varlığın korunmasına yönelik ikili çabalar ortaya konmaya çalışılmaktadır.

2. İran'da Kürt Siyasi Hareketinin Gelişimi

İran'da, etnik grupların siyasallaşma ve siyasal şiddete yönelim süreçleri birtakım ortak paydalara sahip olmakla birlikte büyük farklılık noktaları da barındırmıştır. Bu durum, her etnik grubun kendine özgü kültürel ve sosyopolitik şartları ile açıklanabilmektedir. Yaşam tarzlarından ekonomik faaliyetlerin biçimine kadar geniş kapsamdaki farklı parametreler, bu şartların temellerine işaret etmektedir. Bu bağlamda etnik grupların siyasallaşma ve siyasal şiddete yönelim süreçlerinin açıklanması, öncelikle bu parametreler ışığında bir incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bu nedenle İran Kürt siyasi hareketinde siyasal şiddet yönelimini ortaya çıkaran koşulların açıklanması, öncelikle tarihsel süreç temelinde bu hareketin gelişimine etki eden dinamiklerin açıklanması ile gerçekleştirilebilmektedir. Söz konusu dinamiklerin açıklanmasının ardından ise siyasi hareketin ve siyasal şiddetin öznesi ve uygulayıcıları olan grupların incelenmesi, bütünsel bir görünüme ulaşmayı mümkün kılmaktadır.

Bu çerçevede İran Kürt siyasi hareketinin tarihsel süreç analizinde ilk dönemi, modern ulus- devlet adımlarının henüz ortaya çıkmadığı modern dönem öncesi oluşturmaktadır. Modern dönem öncesi İran'da, merkezî otoritenin zayıf olduğu ve etnik grupların özerk olarak adlandırılabilir bir idari formda yaşamlarını sürdürdükleri genel bir siyasi yapı söz konusu olmuştur. 20. yüzyılın başlarına kadar İran'ın batı bölgesinde yaşayan, temel ekonomik faaliyetleri tarım ve hayvancılığa dayanan, kırsal yaşam pratiklerinin yoğun olduğu, aşiret yapılarının güçlü bir varlık gösterdiği Kürt halkının yaşam ve gelişim çizgisi; İran'ın gelişim çizgisi ile paralellik göstermiştir. Kolektivizmin son derece güçlü olduğu, kültüre yönelik katı bir muhafazakâr tutuma sahip olunan ve aşiret reisleri ile din adamlarının toplumsal liderlik veya kanaat önderliği konumuna sahip olduğu Kürt halkı açısından, etnik bilincin varlığı iki temele dayanmıştır (Veli, 2005, s. 110). Kültürel ekoloji temelli doğa-toplum ilişkisi, dayanışma-ortaklık ve farklılaşma-ayrışma süreçleri; Türk, Fars ve Arap halklarına komşu şekilde yaşayan İran Kürt halkının etnik kimlik bilincini geliştirmiş ve pekiştirmiştir (Veli, 2005, s. 86-102). Fakat İran Kürt etnik kimliğinin siyasallaşma süreci ancak 19. yüzyılın sonlarında yaşanan gelişmeler ile başlamıştır. 1880 yılında, Osmanlı İmparatorluğu ve Kaçar Hanedanlığı'nın hükmettiği İran'da baş gösteren Şeyh Ubeydullah İsyanı, İran Kürt etnik kimliğinin siyasallaşma evresine geçişinin de ilk işaretini vermiştir. Nakşibendi tarikatına mensup bir dinî figür olan Şeyh Ubeydullah Nehri, Kürt kimliği temelinde otonom bir idari yapı hedefiyle bir hareket başlatmıştır. Bu hareket, harekete liderlik eden aktörün dinî bir kişilik olması sebebiyle dinî motivasyonlu bir hareket olarak görülebilecek olmasına karşın hareket boyunca öne sürülen söylemler ve hedefler, bu hareketin esasen etnik kimlik temelli olduğunu göstermektedir. Vali'ye göre Şeyh Ubeydullah Hareketi, İran Kürt etnik kimliğinin en önemli bileşeni olan din etkisi ile etnik kimliğin siyasallaşması arasındaki bağı ortaya koymuştur. Bu durum, İran Kürt etnik kimliğinin siyasallaşma sürecinde kendisini sıkça gösterecek olan dinî kişiliklerin öncülüğünün de ilk göstergelerinden biri olmuştur (Vali, 2011, s. 1).

Şeyh Ubeydullah Hareketi'nin ardından, 20. yüzyılın başında İran'da yaşanan Anayasa Devrimi, tüm İran siyasi iklimini etkilediği gibi İran Kürt etnik kimliğinin siyasallaşma evresinde bir ilerlemeyi de ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde, modernleşmeye geçişin ilk adımları olan anayasa hareketleri, Kürt etnik kimlik bilincinde bir dönüşüm yaratmıştır. Modernizmin ilk adımlarını temsil eden bu hareketler; dinî kişilikler, aşiret liderleri ve Kürt entelektüeller tarafından Kürt etnik kimliğine, değerlerine ve yaşam tarzına yönelebilecek bir tehdit fakat aynı zamanda Kürt halkının kendi kültürüne ve kimliğine bağlı bir şekilde daha otonom, daha gelişmiş ve refah düzeyi yüksek bir yaşama ulaşmaya yönelik bir düşünsel altyapı olarak algılanmıştır (Vali, 2011, s. 4-6). Bu altyapı, 1. Dünya Savaşı döneminde İran'da oluşan otorite boşluğunun yarattığı ortamda Simko Ayaklanması ile somutlaşmıştır.

Simko adı ile bilinen İsmail Şikak Ağa, İran'ın Urmiye ve Selmas bölgelerinde etkinlik sahibi olan bir aşiret lideri olarak İran Kürt etnik kimliğinin siyasallaşmasında ve etnik siyasal şiddetin ilk defa somut biçimde ortaya konmasında bir sembol olarak kabul edilmektedir. Simko, 1. Dünya Savaşı yıllarında, İran'da aşiretinin hâkimiyeti altında bulunan bölgelerde, bölgenin içinde bulunduğu karmaşıklığın da etkisiyle bir ayaklanma başlatmıştır. Bu ayaklanma kısa süre içerisinde Maku, Hoy, Serdeşt ve Bukan bölgelerinin ele geçirilmesini sağlamış ve İran'ın batısının büyük bölümü Simko önderliğindeki ayaklanmacı güçlerin denetimine geçmiştir (Koochi-Kamali, 2003, s. 74). Simko, Şeyh Ubeydullah Hareketi'nin ve Anayasa Devrimi döneminde Kürt entelektüellerin inşa ettiği milliyetçi ve ilerlemeci düşünsel altyapı temelinde sahip olduğu motivasyonu, 1920'nin başlarında açığa çıkarmaya başlamıştır (Koochi-Kamali, 2003, s. 78). Kontrol altında tuttuğu bölgelerde *Roj i Kurd* isimli bir gazete çıkarılmasına öncülük eden Simko, bu bağlamda İran Kürt etnik kimliğinin siyasallaşma evresindeki en somut adımı ortaya koymuştur. *Roj i Kurd* gazetesinde ön plana çıkarılan Kürt etnik kimliği, Kürdistan ve ana vatan anlatısı, bağımsız bir Kürt devleti için siyasal şiddet çağrısı; Simko Ayaklanması'nın, etnik kimliğin siyasallaşması ve siyasal şiddete yönelimin ilk somut örneği olduğunu göstermektedir. Şeyh Ubeydullah'ın dinî kişilik ve Simko'nun aşiret liderliği konumu, İran Kürt etnik siyasi hareketinde dinî ve feodal figürlerin etkisini göstermiştir. Bir diğer etkin aktör grubu olan entelektüeller ise Şah Rıza Pehlevi Dönemi ile birlikte öncülük konumunu ellerinde bulundurmıştır.

İran'da iktidarı 1925 yılında ele geçiren Şah Rıza Pehlevi yönetimi ile birlikte hem İran açısından hem de İran Kürt etnik siyasi hareketi açısından yeni bir dönem başlamıştır. Şah Rıza Pehlevi'nin İran'da modernizm temelinde bir ulus-devlet inşası politikası uygulamasıyla birlikte İran Kürt etnik siyasi hareketi, ilk olarak Simko Ayaklanması'nın şiddetle bastırılması ile bir darbe almıştır. Bu darbe, Simko Ayaklanması'nın ilk etnik siyasal şiddet hareketi olarak bir tarihsel anlatıya dönüşme sürecini başlatmıştır. Şah Rıza Pehlevi Dönemi'nde İran'da uygulanan katı modernist, sekülerist toplumsal reformlar; Kürt etnik siyasi hareketi tarafından tıpkı Anayasa Devrimi sürecinde olduğu gibi bir tehdit ve aynı zamanda bir düşünsel atılım fırsatı olarak değerlendirilmiştir. Fakat bu süreçte bir farklılık olarak kendisini gösteren ve homojen bir toplumsal yapı meydana getirme hedefiyle etnik kimliklerin baskılanması yönündeki adımlar, bu sürecin daha çok tehdit niteliği ile algılanmasına neden olmuştur. Bu algı ise doğal bir biçimde savunmacı bir refleksi doğurmuştur. Böylece İran'da Kürt etnik kimliğinin siyasallaşma evresindeki son aşama başlamış; 1942 yılında, Mahabad şehrinde Komele Jiyani Kürdistan (KJK, Kürdistan Uyanış Topluluğu) grubunun oluşturulması ve Niştiman isimli yayın organı, İran Kürt etnik siyasi hareketinde bir dönüm noktası olmuştur (Ahmedi, 2018, s. 210). KJK, Kürt etnik kimliğinin siyasallaşma sürecinin tamamlanmasını sağladığı gibi aynı zamanda din adamları ve aşiret liderleri ile birlikte entelektüellerin de bu sürece öncülük etmesi açısından bir yenilik doğurmuştur (Vali, 2011, s. 20). Özellikle Niştiman'da yer alan Kürt dili, Kürt kültürü ve kimliği ile bağımsız bir Kürt cumhuriyeti fikri, etnik kimliğin bir siyasal/ideolojik olgu hâline geldiğini açık biçimde ortaya koymuştur (Vali, 2011, s. 21).

KJK, 1945 yılında bir yapısal dönüşüm yaşayarak İran Kürdistan Demokrat Partisi ismini almış ve bu gelişme, İran Kürt etnik siyasi hareketinde kritik bir sürecin başlangıcını temsil etmiştir (Vali, 2011, s. 25). İKDP, İran Kürtleri özelinde ilk sistematik örgütlenmeye ve programa sahip yapı olarak siyasi hareketlere öncülük eder konuma gelmiş; İran Kürt siyasi hareketini, Sovyetler Birliği

ve Mustafa Barzani'nin de desteği ile Mahabad Cumhuriyeti'nin ilanına götüren bir süreci yaratmıştır (Eagleton, 1989). Bu dinamikler doğrultusunda, Kürt siyasi hareketi içerisinde önemli bir aktör olan Kadı Muhammed öncülüğünde İKDP'ye bağlı silahlı güçler aracılığıyla gerçekleştirilen ayaklanma sonucunda, Mahabad şehrinde ilan edilen bağımsız Kürt cumhuriyeti, İran Kürt siyasi hareketinin en önemli kazanımı olmuştur (O'Ballance, 1996, s. 25-26). Mahabad Cumhuriyeti, etnik siyasal şiddet hareketlerinde sıkça kendisini gösteren siyasal şiddet-ayaklanma-bağımsızlık/özerklik silsilesinin dışında bir süreç olarak gelişmiş; bu süreç, ilerleyen dönemde tersine bir silsileye dönüşmüştür. Mahabad Cumhuriyeti döneminde elde edilen siyasi ve idari tecrübeler ile Peşmerge ismiyle anılan silahlı kuvvet yapılarının oluşturulması gibi uygulamalar, İran Kürt siyasi hareketinde bir kolektif bellek ögesi ve bir kolektif anlatı yaratmıştır.

İran'da merkezî otoritenin 1947 yılından itibaren yeniden hâkim olmaya başlaması, Mahabad Cumhuriyeti'nin yıkılması ve 1950'li yılların başlarından itibaren, Muhammed Rıza Pehlevi iktidarı ile birlikte yaşanan toplumsal, siyasal ve sosyoekonomik değişimler ile bölgesel ve küresel şartların etkisi, İran Kürt etnik siyasi hareketinin yeni bir aşamaya geçişini sağlamıştır. Muhammed Rıza Pehlevi iktidarı ile birlikte siyasal alanda yaşanan sert otoriter iklim, monarşinin baskın bir biçimde ve Fars milliyetçiliğini esas alan katı yaklaşımı ile gerçekleştirdiği uygulamalar, etnik gruplarda ciddi hoşnutsuzluklar meydana getirmiştir. (Saleh, 2013, s. 85-86). Bu dönemde, Mahabad Cumhuriyeti'nin yıkılmasının ardından yapısı ciddi anlamda sarsılan İKDP örgütü, yeraltı örgütlenmesi ile faaliyetlerine yoğunlaşmış ve *Kürdistan* gazetesi yayını ile bu süreçte yeniden aktif hâle gelme çabası gözlemlenmiştir (Vali, 2011, s. 83). 1960'lı yıllar İran Kürt siyasi hareketi içerisinde sağ ve sol yönelimler arasında derin bir ihtilafın oluşmasına yol açmıştır (Vali, 2020, s. 50). Dönemin uluslararası sosyopolitik atmosferinde önemli bir etkiye sahip olan sol ideoloji, sol hareketler ve etnik-ayrılıkçı hareketler İran Kürt siyasi hareketini de etkilemiş; İKDP programı, bu etkilerle revize edilirken sol/Maoist bir eğilime sahip olan İran Kürdistan Devrimci Emekçiler Örgütü (Komele), yine 1960'lı yılların oluşturduğu siyasal iklimde kurulmuştur (Koohi-Kamali, 2003, s. 165). Bu gelişmeler, İran Kürt siyasi hareketinin; ideolojilerle etkileşime girdiği ve evrensel değerler ile normlar, self-determinasyon hakkı veya sınıfsallık gibi ögelerin ön plana çıkarıldığı bir evreye geçişini sağlamıştır (Vali, 2020, s. 147- 148). 1970'li yıllarda ülkenin içinde bulunduğu toplumsal ve iktisadi durumun da etkisiyle oluşmaya başlayan devrim ortamı; toprak reformunun yarattığı sınıfsal travmalar, iktisadi buhran ve sosyopolitik hoşnutsuzluklar İKDP ve Komele'nin prestij kazanmasını sağlamış; bu örgütlerin, şiddet eylemlerini de yoğunlaştırmasına yol açmıştır.

1979 yılında İslam Devrimi'nin başarıya ulaşması, bu süreçte Devrim'in başarıya ulaşmasına katkı sağlayan ve Şah karşıtları safında yer alan Kürt etnik siyasi örgütlerinde olumlu bir beklenti durumu oluşturmuştur. Bu durum, yeni siyasal sistemde İran Kürt siyasi hareketinin ana hedefi olan özerklik ve etnik kimlik haklarının mutlak biçimde tanınmasına dair bir fırsat zemini algısına dayanmıştır (Ahmedi, 2018, s. 212-213). Fakat kısa bir süre içerisinde, İslam Devrimi liderleri ve Kürt siyasi hareketinin temsilcileri arasındaki görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmış; İslam Cumhuriyeti, Senendec başta olmak üzere İKDP ve Komele militanlarının yoğunlaştığı bölgelere sert müdahalelerde bulunmuş ve bu müdahalelerde sivil halk da zarar görmüştür (Yıldız ve Taysi, 2007, s. 42). Bu gelişmeleri devlet terörü olarak tanımlayan örgütler, şiddet eylemlerine ve örgütlenmeye yeniden hız vermiş ve İslam Cumhuriyeti karşıtlığı pozisyonuna yerleşmişlerdir (Ahmedi, 2018, s. 213-214). Bu durum özellikle İran-İrak Savaşı döneminde etkilerini göstermiş ve İKDP ile Komele, İran güvenlik güçleriyle pek çok çatışmaya girmiştir. 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca İran içerisinde şiddet eylemleri gerçekleştiren örgütler, aynı yıllarda özellikle Avrupa ülkelerinde siyasi çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Bu süreçlerde özellikle Fransa, İran Kürt siyasi örgütlerinin yapılanma alanlarının başında gelmiştir.

2000'li yıllar ile birlikte örgütsel yapılarda ortaya çıkan dönüşümler, parti kongreleri gibi yenilikler ve atılımlar, İran Kürt etnik siyasi hareketini de yeni bir safhaya taşımıştır. Bu dönemde İKDP ve Komele bünyesinde ayrılmalar ortaya çıkmış ve yeni yapılar kendisini göstermiştir. Ayrıca İran etnik siyasi hareketini temsil eden farklı grupların (Türk, Kürt, Arap, Beluç) iş birliği çabaları da yine bu dönemde kendisini göstermiştir. Böylelikle Kürt örgütleri bir yandan silahlı faaliyetlerine ve şiddet eylemlerine devam ederken diğer yandan siyasi çalışmalarına ve

faaliyetlerine de yoğunluk vermiştir. Diğer yandan, 2000'li yılların başında PKK'nın İran kolu olan PJAK'ın kurulması İran Kürt siyasi hareketinde yeni bir örgütün ve ideolojik yönelimin ortaya çıkışına işaret etmiştir. Bu durum İKDP ve Komele örgütlerine yönelik ciddi bir meydan okuma olarak kendisini göstermiş; örgütler arası mücadele İran Kürt siyasi hareketine yön veren ana karakteristik olmaya devam etmiştir.

3. İran Kürdistan Demokrat Partisi

3.1. Kuruluş ve Tarihçe

İran Kürdistan Demokrat Partisi (İKDP), tarihsel düzeyde ele alındığında, İran Kürt etnik siyasi hareketinde hem şiddet dışı hareketin hem de etnik siyasal şiddetin öncüsü konumunda bulunmuştur. 1942 yılında kurulan Komele Jiyani Kurdistan (KJK) topluluğu, İKDP'nin kuruluşunda ilk adımı temsil etmiştir (Sharifi, 2014, s. 44). KJK o dönemde daha çok etnik milliyetçi bilince sahip olan entelektüellerin ve öğrencilerin girişimleriyle oluşturulmuş; bu hareket, İran'da Kürt etnik bilincinin siyasallaşma aşamasının tamamlanmasına ve etnik kimliğin bir siyasal olgu olarak şekillenmesine zemin oluşturmuştur. Bu zemin, 1945 yılında KJK'nın bir siyasi örgüt formuna dönüşerek İKDP'nin kuruluşu ile işlevini tamamlamıştır (Sharifi, 2014, s. 44).

1945 yılında İKDP öncülüğünde ilan edilen Mahabad Cumhuriyeti, İran Kürt etnik siyasi hareketinde ciddi bir kırılma aşamasını ifade ettiği gibi aynı zamanda İKDP'nin örgütsel olarak kazandığı tecrübeye ve öncülük imajının temellerine de işaret etmektedir. Bu tecrübe; İKDP'nin siyasi, ekonomik ve askerî anlamda elde ettiği yönetsel edimlerin, örgütün ilerleyen yıllarda daha geniş bir siyasi vizyon kazanımına ulaşımında etkili olmasını sağlamıştır (Vali, 2011, s. 60- 63). Mahabad Cumhuriyeti, aynı zamanda İKDP açısından İran Kürtlerinin tamamına hitap edebilecek olan bir kolektif anlatı yaratmıştır. Bu durum, İKDP'nin "Mahabad başarısı"nı, "yeniden erişilmesi gereken ve erişilebilecek olan hedef" olarak sunmasına olanak sağlamıştır.

1947 yılında Mahabad Cumhuriyeti'nin yıkılması ve İKDP kadrosunun aldığı büyük darbe, örgütün bir süre belirsizlik içinde kalmasına yol açmıştır. Bu belirsizlik, büyük oranda dönemin İran solunda öncü konumda olan Tudeh Partisi ile iş birliği yapılarak giderilmeye çalışılmıştır (Masarat, 2016, s. 4-5). Özellikle 1950'li yılların başlarına kadar İKDP kadrosunda yer alıp İran'da yaşamını sürdüren pek çok üye, Tudeh bünyesinde faaliyet göstermeye başlamıştır. İKDP'nin bu dönemde bir örgütsel yapıdan mahrum olması bu durumun pekişmesine; İKDP'nin, Tudeh'in bir bileşeni veya organı niteliğinde bir görünüm sunmasına yol açmıştır. Bu durum ise İKDP içerisinde birtakım hoşnutsuzlukların oluşmasına sebep olmuştur (Vali, 2020, s. 78).

İKDP'nin Tudeh Partisinin bir organı şeklindeki görünümünden rahatsızlık duyan grup, 1955 yılında Ahmet Tevfik liderliğinde yeniden yapılanma dönemini başlatmıştır (Monazzami, 2011, s. 39). Bu süreçte Irak'taki Barzani Hareketi'nden önemli ölçüde destek alan Tevfik, İKDP'nin daha geleneksel sağ çizgiyi benimsemesini sağlamış ve İKDP, Barzani Hareketi'nin İran kolu görünümünü sunmaya başlamıştır (Vali, 2020, s. 80). Fakat 1960 yılından itibaren İKDP içerisinde Tevfik'in liderliği ile örgütün genel anlayışı ve stratejisi sorgulanmaya başlanmıştır. Özellikle 1964 yılında Süleyman Muini, Muhammed Emin Seraji ve Kerim Hüssami'nin öncülük ettiği "Devrimci Komite" isimli örgüt içi bir fraksiyon; örgütün, silahlı mücadeleyi ana stratejik bileşenlerinden biri olarak kabul etmesi konusunda büyük bir iddia ile ortaya çıkmıştır (Vali, 2020, s. 103-114). 1960'lı yılların uluslararası ortamında etkili olan sol dalga ve silahlı mücadele konseptinin bir yansıması olan bu süreç, Tevfik tarafından örgüt içindeki konumuna yönelik bir tehlike olarak değerlendirilmiş ve Tevfik, Devrimci Komite fraksiyonu ile çatışmaya girmek yerine silahlı mücadeleyi, örgütün ana prensipleri arasına yerleştirmiştir (Vali, 2020, s. 91-100). 1965 yılından itibaren silahlı faaliyetlerini yoğunlaştıran İKDP içerisinde, örgütün Barzani Hareketi'nin bir uzantısı şeklinde bir görünüme sahip olması, örgütsel bağımsızlık arayışına yol açmıştır. Örgütün kendi prensipleri, yapısı ve anlayışı doğrultusunda, herhangi bir hareketten destek almaksızın

varlığını sürdürmesi gerektiğine inanan örgüt içi gruplar, süreç içerisinde Tevfik'in liderliğine açıkça meydan okumaya başlamıştır. Bu durum, örgütün 1973 yılındaki 3. kongresine giden süreci başlatmıştır.

İKDP'nin 3. kongresi, örgüt açısından bir dönüm noktası niteliğine sahip olmuştur. Irak'ın kuzeyinde gerçekleştirilen kongrede Abdurrahman Kasımlı, örgütün yeni lideri olarak seçilmiştir. Kasımlı'nun liderliği ile birlikte İKDP, tam anlamıyla bir yeniden yapılanma sürecini yaşamıştır. Bu süreçte ideoloji, anlayış, amaç ve yöntem bağlamında radikal değişimler yaşamış; örgüt uzun yıllar boyunca sahip olamadığı birliği tesis ederek bir örgütsel kimliğe kavuşmuştur (Ahmadzadeh ve Stansfield, 2010, s. 16). Kasımlı liderliğinde, Şah'a karşı mücadelenin ana aktörleri olan Marksist ve İslamcı gruplarla birlikte ittifak içerisinde faaliyet yürüten İKDP, 1979 yılında Devrim'in başarıya ulaşmasının ardından ilk defa amaçlarının uygulama aşamasına geçebileceğini öngörmüştür. Bu dönemde İKDP, ana örgütsel amaçları olan özerklik, etnik kimlik haklarının tesisi gibi bir dizi hedefin Ayetullah Humeyni önderliğindeki yeni siyasal sistemde oluşturulabileceği beklentisi ile Devrim'in önder kadroları ve temsilcileri ile görüşmelere başlamıştır. Fakat 1979-1980 yılları arasında gerçekleşen ve zaman zaman akamete uğrayan görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu görüşmelerde İslam Cumhuriyeti temsilcileri, İKDP'nin siyasal taleplerini "kabul edilemez" ve ülkenin siyasal ve toprak bütünlüğüne tehdit olabilecek talepler olarak görmüş; dahası, İslam Cumhuriyeti'nin önderi Ayetullah Humeyni, İKDP'yi İslam Cumhuriyeti'nin düşmanı olarak tanımlamıştır. İKDP ise pek çok şehirde ordu ve polis merkezlerini üyeleri aracılığıyla ele geçirmiş ve bir ayaklanma süreci başlatmaya hazır bir konumda bulunmuştur.

1979-1980 döneminde gerçekleştirilen görüşmeler süresince, İslam Cumhuriyeti tarafından İKDP'nin kontrol altında tuttuğu bölgelere yönelik askerî müdahaleler, görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasını ve bu müdahalelerin daha şiddetli bir düzeye çıkmasını beraberinde getirmiştir (Koohi-Kamali, 2003, s. 144). Bunun sonucunda İKDP başta olmak üzere diğer silahlı örgütlerin de etkin olduğu Senendec, Merivan ve Sakkiz bölgelerine yoğun bir askerî müdahale dönemi kendisini göstermiştir (Koohi-Kamali, 2003, s. 145-147). Bu yoğun askerî müdahaleler, İran-İrak Savaşı ve Irak'ın; İKDP'ye, İran'a karşı destek sağlama çabası neticesinde daha şiddetli bir hâl almıştır. Bu dönemde İKDP; militan kadrosunda büyük bir kayıp vermiş, yönetici kadrosu ise İran'ı terk etmek zorunda kalmıştır.

Bu dönemde Avrupa ve Irak'ın kuzeyinde siyasi ve askerî faaliyetlerini devam ettiren İKDP, silahlı mücadele kapasitesini büyük oranda kaybetmesiyle birlikte daha çok siyasi faaliyetlere yoğunlaşmıştır (Milburn, 2017, s. 2). Örgüt içerisinde bu durumun aşılması adına yaşanan ideolojik tartışmalar sonucunda, 1988 yılında örgüt içerisinde "İKDP-Devrimci Liderlik" ismiyle bir fraksiyon oluşturulmuş; örgütün merkez kadrosunda yer alan isimlerden bir kısmı, bu fraksiyon bünyesinde örgütten ayrılmıştır (Ahmadzadeh ve Stansfield, 2010, s. 20). Fakat İKDP- Devrimci Liderlik fraksiyonu, İKDP karşısında bir varlık ve etkinlik gösteremeyerek kısa zaman içinde pasifize olmuştur.

1989 yılı İKDP açısından, örgütsel tarih bağlamında en önemli kırılma noktalarından biri olmuştur. Aralık 1988'de Viyana'da İKDP temsilcileri ve İranlı yetkililer arasında başlatılan müzakere süreci Temmuz 1989'da Viyana'da gerçekleştirilen görüşmeler sırasında İKDP Lideri Kasımlı suikast sonucu öldürülmesi ile sona ermiştir. Bu suikast, İKDP için bir dönemin sona erdiğine işaret etmiş ve bunun ardından örgüt yeni bir belirsizlik sürecine girmiştir. Kasımlı'nun suikast sonucunda hayatını kaybetmesi ile İKDP'nin liderlik konumunda oluşan boşluk, kısa zaman içerisinde doldurulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda örgütün etkili merkez komite üyelerinden ve aynı zamanda Tahran sorumlusu olan Sadık Şerefkendi, İKDP'nin yeni lideri olarak seçilmiştir. Şerefkendi, Kasımlı'nun ardından İKDP'nin faaliyetlerine devam etmesini sağlamaya çalışmış ve bunu daha çok Avrupa'da sürdürmüştür. Eylül 1992'de, Şerefkendi ve dört arkadaşı Berlin Mykonos adlı restoranda suikasta uğramış ve hayatlarını kaybetmiştir. Bu kayıp, Kasımlı sonrası geçiş dönemi yaşayan İKDP'nin kısa bir zaman içerisinde aldığı ikinci darbe olmuştur.

İKDP, kısa süre içerisinde liderlik boyutunda aldığı iki büyük darbe sonucunda kısmi olarak bir pasifizasyon dönemine girmiştir. 1993 yılında liderliğe seçilen Mustafa Hicri, örgütün başında en uzun süre kalan lider olarak varlığını sürdürmektedir. Hicri liderliğinde İKDP; 1990'lı yılları, silahlı mücadele stratejisini askıya alarak geçirmiştir. Silahlı faaliyetlerini askıya alan İKDP; bu dönemde, Avrupa'daki siyasi faaliyetlere ve aynı zamanda İran içerisinde ise propaganda ve sivil toplum faaliyetlerine odaklanmıştır.

1998 yılında İKDP içerisinde, örgüt liderinin Mahabad kökenli olması gerektiği yönünde bir iddia ve itiraz ile ortaya çıkan Rıza Mahabadiyan, bir ayrışma ortamının fikrî zeminini oluşturmaya başlamıştır (Masarat, 2016, s. 5-6). Bu zemin, örgütün silahlı mücadele konusundaki pasif tavrı başta olmak üzere bir dizi itiraz ile birleşerek bir kopuş sürecini başlatmıştır. Bu süreç, 2006 yılında Mahabadiyan ve Halid Azizi öncülüğünde Kürdistan Demokrat Partisi-İran (KDP-İ) ismiyle yeni bir örgütün kurulması ile sonuçlanmıştır. Bugün itibarıyla İKDP ve KDP-İ, KJK ve Mahabad Cumhuriyeti geleneğinin esas temsilcisi olma iddiasına sahiptir (Masarat, 2016, s. 5-6).

2016 yılı, İKDP açısından büyük bir değişim sürecini başlatmıştır. Bu süreç, örgütün Lideri Hicri tarafından yapılan "silahlı mücadeleye dönüş" açıklaması ile başlamıştır. Bu açıklamanın ardından İKDP; İran'ın batısında, silahlı eylemlerine yeniden girişmiştir. İKDP, silahlı mücadeleye dönüş kararı ile askerî etkinliklerine ve eleman kazanma faaliyetlerine odaklanmıştır. Bu süreç, günümüzde etkisini devam ettirmekte ve İKDP, İran'ın batısında silahlı eylemlilik hâlini sürdürmektedir.

3.2. Liderlik

İKDP'de liderlik, tarihsel süreç içerisinde üç farklı biçimde ve nitelikte kendisini göstermiştir. Bunlar; kurucu liderlik, geçiş dönemi liderliği ve dönüştürücü liderliktir. İKDP tarihi boyunca liderlik konumunda bulunan isimler, örgüte farklı düzeylerde etki etmiş ve farklı işlevlere sahip olmuştur. Bu etki ve işlevlerden ilki, Kadı Muhammed'de somutlaşan kurucu liderliktir. Kadı Muhammed¹, 1945 yılında KJK hareketini bir örgütsel yapıya dönüştürerek öncelikle yapısal düzeyde bir kuruculuk niteliğine sahip olmuştur. Bununla birlikte İKDP'nin ideolojik çizgisi ile örgütün ana söylem ve hedeflerinin belirleniminde de Kadı Muhammed'in kurucu liderlik niteliği öne çıkmaktadır. İKDP tarihindeki ikinci liderlik tipi ise geçiş süreci liderliğidir. İKDP, kurulduğu günden bugüne pek çok kaotik süreçten geçmiştir. Bu süreçler zaman zaman örgüt yapısının tamamen dağılmasına yol açabilecek nitelikte olmuştur. Bu dönemlerde, örgüt yapısının korunmasını sağlayan fakat örgütün ideolojik veya ilkesel yönelimlerinde de etki yaratmayan liderler kendisini göstermiştir. 1950'li yılların başında Ahmet Tefik bu profile uygun bir liderlik sergilemiştir. Her ne kadar örgütün ideolojik çizgi açısından daha sağ bir kimlik kazanması çabasında bulunsada Tefik bu çabalarında yetersiz kalmış ve yalnızca Mahabad Cumhuriyeti'nin yıkılması sonucu sarsılan örgüt yapısının korunmasını temin edebilmiştir. Benzer şekilde, 1992'de suikast sonucu hayatını kaybeden Sadık Şerefkendi de Abdurrahman Kasımlı sonrası örgüt yapısının korunmasını sağlamış; Şerefkendi sonrasında ise kısa bir süre Abdullah Hasanzade liderliğinin ardından Mustafa Hicri, bu misyonu üstlenerek örgütü bugüne taşımıştır.

İKDP tarihindeki üçüncü ve son liderlik tipi ve profili ise dönüştürücü liderliktir. Bu profilde, örgütün ana ilkeleri ve kuruluş normları sabit kalmakla birlikte ideolojik çizgi, örgütsel strateji ve hedefler konusunda radikal bir değişim gözlemlenmektedir. Bu durumun örneği, İKDP açısından Kasımlı'da kendisini göstermektedir. Kasımlı, örgüt lideri olarak seçildiği 1973 yılından itibaren İKDP'de büyük bir dönüşüm süreci başlatmıştır. Bu süreç, örgütün ideolojik yönelimi ve söylemleri ile birlikte birtakım stratejik dönüşümleri ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda, dönüştürücü lider olarak Kasımlı, örgütün "ikinci kurucusu" imajını taşımış; örgüt kimliği ile kişiliğini özdeşleştirmeyi başarabilen bir lider konumunda olmuştur.

¹ Kadı Muhammed, Türkçe literatürde Gazi Muhammed şeklinde de anılabilmektedir.

3.3. İdeoloji

İKDP'nin kuruluşunda etkili olan ilkeler, örgütün öncel hareketi olan KJK hareketi ile şekillenmeye başlamıştır. KJK hareketi, 1942 yılından itibaren etnik kimlik haklarının korunması ve etnik grubun sosyal ve ekonomik düzeyde geliştirilmesini esas alan milliyetçi bir yönelimi yansıtmıştır (Kasımlı, 2013, s. 47). Bu yönelimin sınırları, hareketin yayın organı niteliğindeki *Niştiman* gazetesinde kendisini gösteren ideolojik tartışmalar ile daha belirgin bir hâle gelmiştir. Bunun ardından, 1945 yılında kuruluşu ilan edilen İKDP, belirginleşmiş olan bu ideolojik sınırları ve söylemleri baz alan bir kuruluş bildirgesi yayımlamıştır. 1945 yılında yayımlanan İKDP kuruluş bildirgesinde şu maddeler yer almıştır (Koochi-Kamali, 2003, s. 106):

1. Kürtler, kendi iç işlerinde ve öz yönetimlerinde bağımsız olmalı; İran sınırları içerisinde bir bölgede bu durum oluşturulmalıdır.
2. Kürtçe eğitim ve idari işlerde Kürtçenin kullanımı serbest olmalıdır.
3. İdareciler muhakkak yerel halk tarafından seçilmelidir.
4. Kürdistan Vilayet Meclisi, halk tarafından anayasaya uygun biçimde seçilmeli ve tüm idari tasarrufları denetleme yetkisine sahip olmalıdır.
5. Çiftçiler, köylüler ve toprak sahipleri arasındaki ihtilaflar çözüme kavuşturulacak ve bu noktada statüler yeniden tanımlanacaktır.
6. KDP, Azerbaycan bölgesinde yaşayan başta Azerbaycan Türkleri olmak üzere tüm halklarla kardeşlik ilişkisi geliştirecektir.
7. İKDP, Kürdistan'da ekonomik, kültürel ve sosyal gelişim için mücadele edecek; ekonomik ve sosyal refahın korunması adına tarım, eğitim ve sağlıkta gelişim için çaba harcayacaktır.
8. İKDP, İran'daki tüm halkların refahını ve özgürlük girişimlerini destekleyecektir.

İKDP, Mahabad Cumhuriyeti'nin yıkılmasının ardından yaşadığı örgütsel kaos sürecinde, sahip olduğu ana ideolojik ilkeleri (Kürt etnik kimlik hakları, federalizm, demokrasi) korumakla birlikte Tudeh Partisi şemsiyesi altında faaliyet göstermeye başlaması dolayısıyla sol bir çizgiye yönelmiştir. Bu süreçte, örgütün ana ideolojik ilkeleri ve hedefleri, sağ-milliyetçi bir çerçevede değerlendirilmek yerine self-determinasyon hakkı, eşitlik ve sosyal adalet gibi daha çok sol terminolojiyi yansıtan söylemlerle kendisini göstermiştir. Bu durum, 1950'li yılların başlarından itibaren örgüt içinde oluşan tepkiler ile bir değişim ortamının meydana gelmesine de zemin oluşturmuştur. Tefik'in İKDP liderliği ile bu değişim, açık bir biçimde gözlemlenmeye başlanmıştır.

Tefik'in, Barzani Hareketi'nin büyük desteği ile İKDP liderliğini üstlenmesi, İKDP'nin ideolojik çizgisinde büyük bir sapmayı ortaya çıkarmıştır (Monazzami, 2011, s. 39). İKDP içinde Tudeh Partisi ve sol etkinin sınırlandırılmasına yönelik arzunun temsilcisi olarak liderlik konumuna gelen Tefik, bu arzunun karşılanması adına örgütün ilke ve söylemlerine sağ-geleneksel milliyetçilik öğelerini eklemiştir (Hassaniyan, 2021, s. 63). Barzani Hareketi'ne benzer biçimde Tefik, İKDP'nin; etnik milliyetçiliğe dayalı, Kürt halkının refahını ve ekonomik gelişmişliğini önceleyen, toprak sahipleri ve burjuvazi ile çatışma içine girmeyen ve dolayısıyla feodal yapıya yönelik net bir karşıt tutum benimsemeyen bir çizgiye yönelmesini sağlamıştır. Böylelikle 1960'lı yılların başlangıcına kadar İKDP, âdeta Barzani Hareketi'nin İran kolu niteliğinde bir görünüm sunmuş; örgütün sağ-geleneksel milliyetçiliğe dayalı ideolojik çizgisi belirgin bir hâl almaya başlamıştır.

1960'lı yılların başlangıcı, Tefik liderliğinde sağ-geleneksel milliyetçi çizgideki İKDP'nin, uluslararası konjonktürden ideolojik açıdan etkilenmeye başladığı dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde, uluslararası alanda büyük bir prestij ve etkinlik kazanan sol, antikolonyal ve etnik-

ayrılıkçı hareketler; doğal bir biçimde İKDP'yi de etkilemiştir. Bu bağlamda öncelikle İKDP'nin sağ-geleneksel milliyetçi anlayışının; örgütü pasifizasyona sürüklediği yönündeki tepkiler sonucunda, bir strateji ve ideolojik çizgi değişiminin izleri belirmeye başlamıştır. Özellikle 1963 yılında sol ideoloji ve silahlı mücadele söylemine yönelik iddiaları ile kendisini gösteren örgüt içi Devrimci Komite fraksiyonu, 1964 yılında örgütün 2. kongresinde etkisini göstermiştir. Bu kongre sonucunda alınan kararlar ve Parti programında örgütün, sağ-geleneksel milliyetçilikten self-determinasyon hakkına; sosyal adalet, federalizm, burjuvazi ve feodal yapı karşıtlığını söylemselleştiren bir anlayışa evrildiğini göstermiştir. Bunun sonucunda İKDP, uluslararası konjonktürün getirdiği sol dalga ve silahlı mücadele stratejisinin gördüğü büyük ilginin bir eseri olarak daha dinamik bir örgüt niteliğine kavuşmaya başlamış; örgüte katılımlar artarken silahlı eylemler de artış görülmüştür (Vali, 2020, s. 103-115).

1964 yılında, Devrimci Komite fraksiyonunun tepkileri ve iddiaları sonucunda dönüşmeye başlayan ideolojik çizgi, İKDP Lideri Tevfik'in liderliğinin de sorgulanmaya başlandığına işaret etmiştir. Özellikle Barzani Hareketi ile İran Şahı arasındaki yakın ilişki ve Tevfik'in Barzani Hareketi'nden aldığı yoğun destek, örgüt içerisinde ciddi bir sapma olarak değerlendirilerek Tevfik üzerinde oluşan baskıyı artırmıştır. İdeolojik yönelim açısından ciddi bir baskı ile karşı karşıya kalan Tevfik, buna ek olarak Barzani Hareketi ile ilişkisi bağlamında da büyük bir tepkiselliğin hedefi hâline gelmiştir.

Bu durum, örgüt içindeki hoşnutsuzluğun gelişmesine yol açmış ve örgütün 3. kongresine giden yol aralanmıştır. İKDP 3. kongresine giden süreçte, örgüt içerisinde etkinlik ve baskınlık gösteren sol çizgi ve anlayış, kongrede yaşanacak radikal değişimin de habercisi olmuştur. 1973 yılında gerçekleştirilen 3. kongre ile Tevfik'in tasfiyesi ve Kasımlo'nun liderliği, İKDP tarihinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Kasımlo'nun liderliği, örgütte radikal dönüşümleri ortaya çıkarmıştır.

1950'li yıllarda eğitim için bulunduğu Prag'da Sovyetler Birliği'nin müdahalesine ve gösterilere tanıklık eden Kasımlo'nun zihninde; sosyalizmin sert, katı ve baskıcı imgesi yerine daha ılımlı ve demokratik bir anlayış idealinin ilk izleri belirmeye başlamıştır (Koohi-Kamali, 2003, s. 142). Bu durum, ilerleyen yıllarda Kasımlo'nun İKDP liderliği sırasında somutlaşmaya başlamış ve Kasımlo, zihnindeki sosyalizm tasavvurunu İKDP'nin ana ideolojik ilkeleri ile birleştirmiştir. Kasımlo, her şeyden önce İKDP'nin kuruluş ilkeleri olan federalizm, etnik hakların korunması ve Kürt halkının yaşam standartlarının yükseltilmesi gibi ilkelere bağlılığını sürdürmüştür. Fakat bununla birlikte demokratik anlayışın, örgüt içinden tüm İran'a ve diğer ülkelere yönelik olarak savunulması gereken bir siyasal duruş olduğunu savunmuştur. Kasımlo'nun bu tasavvuru, kendisiyle birlikte anılacak olan "demokratik sosyalizm" anlayışı olarak tanımlanmıştır. Bu anlayış; sosyal adalet, sosyal demokrasi, özerklik ve self-determinasyon ile örgüt içi demokrasi öğelerinden meydana gelmektedir (Monazzami, 2011, s. 34). Silahlı mücadele stratejisi ise şartların gerektirdiği ölçüde (baskı ve zulmün varlığı, özgürlük arayışı vb.) başvurulabilecek bir yöntem olarak görülmüştür. Kasımlo, tüm İran'da geçerli olması gereken sosyal adalet ve sosyal demokrasiye vurgu yapmış; federalizm ve self-determinasyonun tüm halklar için ana ilkeler olarak benimsenmesini savunmuş ve örgüt içinde baskınlığın değil, tartışma ve fikir beyanının gerekliliğine inanmıştır. Bu anlayış öğeleri Kasımlo'nun liderliği ile birlikte "Kürdistan'a Özerklik, İran'a Demokrasi" söyleminin, örgütün ana söylemi olarak yerleşmeye başlamasını sağlamıştır (Koohi-Kamali, 2003, s. 176-177). Bu bağlamda Kasımlo, o dönem uluslararası ortamda benzer hareketleri ideolojik açıdan domine eden Marksizm, Leninizm, Stalinizm ve Maoizm doktrinlerinin her biriyle farklılaşan ve İKDP'ye özgü bir sol anlayışı hâkim kılmaya çalışmıştır (Vali, 2020, s. 125). Kasımlo'nun 3. kongreye dair görüşleri bu durumu ortaya koymaktadır:

3. kongremiz öncesinde, önümüzde 4 temel görev bulunmaktaydı. Birincisi, Partide ideolojik ve yapısal birliğin sağlanması; ikincisi, Parti tüzüğü'nün tüm organlarca uygulanması; üçüncüsü, Parti organlarının güçlendirilmesi ile silahlı ve ideolojik biçimde Şah rejimine karşı mücadele edebilecek devrimci bir örgüt yapısına kavuşulması; dördüncüsü ise İran'da faaliyet gösteren diğer yurtsever örgütlerle temasa geçmek ve mücadelemizi uluslararası kamuoyuna anlatabilmektir (Kasımlo, 1980, s. 122). Bugün itibarıyla önümüzde bulunan görevler ise

şunlardır:

- *İdeolojik ve yapısal birliğin tesisi ve korunması*
- *Amaçlarımızın ve kimliğimizin Kürt halkına ve kitlelere ulaştırılması*
- *Tehlikelere karşı dayanıklı ve dinamik bir mücadeleyi yürütebilecek olan organların oluşturulması*
- *Uzun devrimci savaşı sabırla yürütecek kadroların inşası*
- *Yalnızca köylerin merkez alındığı değil; köy ve şehirlerin aynı anda gerilla savaşının alanı olacağı bir strateji yaratılması (Kasımlı, 1980, s. 133-137).*

Devrim sürecinin 1979 yılında başarıya ulaşması ve İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi, Kasımlı önderliğindeki İKDP açısından örgütsel hedeflerine ulaşma sürecinin başlangıcı olarak değerlendirmiştir. Bu dönemde oluşan güvenlik boşluğu sürecinde, İKDP'nin etkin olduğu bölgelerde askerî alanlar ve şehir merkezlerinin pek çoğu ele geçirilmiş; nispi bir alan kontrolü sağlanmıştır. Bununla birlikte aynı dönemde, İKDP'yi uzlaşmaya yatkın bir aktör olarak algılayan İslam Devrimi temsilcileri, örgüt ile görüşmelere başlamıştır. Bu süreçte Kasımlı ve Sünni din adamı Şeyh İzzeddin Hüseyini'nin liderliğinde oluşturulan Kürt Halk Konseyi, bu görüşmeleri yürütme görevini üstlenmiştir (Ghaderi-Mameli, 2007, s. 253). Büyük oranda İKDP'nin anlayışı ve hedeflerinin geçerli olduğu bu yapının açıkladığı talepler listesi, İKDP'nin ilkeleri ile paralellik göstermiştir (Koohi-Kamali, 2003, s. 144):

1. Kürdistan bölgesinin sınırları, Kürt halkı tarafından belirlenecek ve bu belirlenimde tarihsel, ekonomik, kültürel ve coğrafi koşullar göz önüne alınacaktır.
2. Savunma, dış ilişkiler ve makro ekonomik düzeyde Kürdistan, merkezî yönetime tabi olacaktır. İran Merkez Bankasının para birimi üzerinde yetkisi ve otoritesi tanınacaktır.
3. Kürdistan özerk bölgesinde bir parlamento oluşturulacak ve bu parlamentonun üyeleri yerel halk tarafından seçilecektir. Bu kurum, özerk bölgedeki en yüksek organ olacaktır.
4. Tüm idari faaliyetler yerel düzeyde yönetilecektir.
5. İran ulusal ordusuna tabiiyet sürdürülecek, kolluk güçleri yerel otoriteye bağlı olacaktır.
6. Kürdistan özerk bölgesinde Kürtçe resmî dil ve eğitim dili olacaktır. Farsça da resmî dil olarak varlığını sürdürecektir.
7. Kürdistan bölgesinde yaşayan tüm halklar eşit haklara sahip olacak; dil, kültür ve yaşam tarzı konusunda hiçbir kısıtlamaya maruz kalmayacaktır.
8. İfade ve basın özgürlüğü teminat altına alınacak, örgütlenme ve ticari faaliyetler üzerinde hiçbir baskı olmayacaktır.

Devrim sonrasında Kürt Halk Konseyi aracılığıyla sunulan talepler listesi ve İran Kürdistan Özerklik Planı, İslam Devrimi sonrasında da Kasımlı'nun 1973 yılından itibaren inşa etmeye çalıştığı ideolojik vizyonun pekişerek sürdürüldüğünü göstermektedir. Bu bağlamda Kasımlı'nun; İKDP'ye örgütsel karakterini yeniden kazandıran, örgütün ana ideolojik vizyonunu ve bu vizyonunun sınırlarını belirleyen dönüştürücü bir lider olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira Kasımlı'nun suikast sonucu hayatını kaybetmesinin ardından Şerefkendi ve hâlihazırda liderlik konumunda bulunan Hicri dönemlerinde örgüt, Kasımlı'nun inşa ettiği ideolojik vizyonu takip etmiştir.

İKDP, bugün itibarıyla Kasımlo Dönemi'nden beri inşa edilmiş olan ideolojik vizyonu sürdürmekte; demokratik sosyalizm ve federalizmi ana ilkeler olarak benimsemektedir. Fakat bu çerçevede örgütün, 1945'ten itibaren ideolojik çizgisine yön veren farklı ideolojik unsurların bileşiminden söz etmek de mümkündür. Buna göre İKDP'nin ideolojik vizyonu düzleminde; tarihsel bir anlatı olarak Mahabad Cumhuriyeti, 1950 ve 1960'lı yıllarda etkili olan muhafazakâr milliyetçilik, sol ideoloji, federalizm ve demokrasi öğeleri yer almaktadır. Örgüt, argümanlar bazında ise birkaç farklı unsuru ön plana çıkarmaktadır.

3.4. Örgütsel Yapı

İKDP, örgütsel hiyerarşi bağlamında merkezîyetçi anlayışı esas alan bir yapılanma biçimine sahiptir. Bu yapılanma biçiminde örgütün ana ve yüksek karar organları, alt birimler ve organlar üzerinde mutlak bir belirleyiciliğe sahiptir. Bu yapı, örgüt tarafından "demokratik merkezîyetçilik" olarak tanımlanmaktadır (PDKI, 2018). Yüksek karar organlarından alt birimlere yönelik talimatlar doğrultusunda örgüt yapısı işlerlik kazanmaktadır. İKDP, bu bağlamda incelendiğinde en yüksek organı olarak İKDP kongresi kendisini göstermektedir. 4 yılda bir gerçekleştirilen kongrelerde, 25 daimî ve 10 geçici üyesi bulunan merkez komite oluşturulmaktadır (PDKI, 2000). Merkez komite; örgüt kongrelerinde alınan ideolojik ve stratejik kararları uygulama, örgütün mali stratejisini belirleme, örgüt içi koordinasyonun sağlanması görevleri ile yükümlüdür.

Bununla birlikte merkez komite tarafından belirlenen, 7 kişiden oluşan ve başkanlığını örgütün genel sekreterinin yaptığı siyasi büro ise merkez komite karar ve talimatlarının uygulanması ile yükümlüdür. Bu yönüyle siyasi büro, merkez komiteye bağlı bir idari ve icracı organ niteliğindedir. Merkez yapılanmasının yanı sıra İKDP, kırsal alanlar ve şehirlerde de yapılanmaya sahiptir. Bu bağlamda köy, ilçe, şehir ve bölge komitelerine bağlı olmak üzere 3 kişiden az olmayan hücreler, merkez komite talimatları doğrultusunda faaliyet gösteren; kırsal alan ve şehir yapılanmasını oluşturan unsurlar olarak faaliyet göstermektedir (PDKI, 2018, s. 10). Son olarak İKDP ile iltisaklı yapılar olan "Demokrat Gençlik Birliği" (Lawan), "Demokrat Kadın Birliği" ve "Demokrat Öğrenci Birliği" yapılarına da örgütsel yapı bileşenleri arasında yer vermek mümkündür.

İKDP'nin söz konusu örgütsel yapısı çerçevesinde 3 farklı insan kaynağı ve eleman tipi mevcuttur. Bu unsurlar; üyeler, sempatizanlar ve dostlar olarak tasnif edilmektedir (PDKI, 2000). Buna göre üyeler; örgüt yapısına bağlı, görev ve sorumlulukları bulunan, 3-11 kişi arasındaki hücre yapılarında faaliyet gösteren kişileri ifade etmektedir (DIS, 2013, s. 26). İkinci olarak sempatizanlar, örgüt yapısına doğrudan bağlılıkları bulunmayan, görev ve sorumluluklara sahip olmamakla birlikte özellikle propaganda faaliyetleri ve sivil toplum faaliyetlerinde bulunan kişileri ifade ederken üçüncü unsur olan "dostlar" ise örgüt ile herhangi bir bağı bulunmayan fakat örgüte siyasi veya finansal destek sağlayan kişileri ifade etmektedir (DIS, 2013, s. 26). Benzer biçimde, örgütün kendi kaynaklarında yer bulduğu şekilde 3 ana finansal kaynak söz konusudur. Bu kaynaklar doğrudan ve dolaylı biçimlerde örgüte gelir sağlamaktadır. Örgüte göre bu kaynaklar üye aidatları, örgüte bağlı kurum ve kuruluşların gelirleri; örgüt üyelerinin, sempatizan veya "dostların" bağışlarından oluşmaktadır (PDKI, 2018, s. 11). Bu kaynaklar arasında özellikle örgüte bağlı kurum ve kuruluşların (Lawan, Demokrat Kadın, Demokrat Öğrenci Birlikleri vb.) Avrupa ülkelerinde gerçekleştirdikleri organizasyonlar önemli bir yer tutmaktadır.

Örgütün silahlı kanadı "Peşmergeler" olarak adlandırılmakta; silahlı kanat yapılanması ise "Peşmerge Komutanlığı" biçiminde tanımlanmaktadır. Örgütün silahlı kanat eğitim merkezleri ve konuşlanması, Irak'ın kuzeyinde ve özellikle Köysancak bölgesinde bulunmaktadır. Silahlı kanat yapılanması; 15 kişiden oluşan timler, 50-60 kişiden oluşan takımlar ve 180-240 kişiden oluşan bölüklerden meydana gelmektedir (Landinfo, 2020). Bunun yanı sıra 2016 yılında örgütün yeniden silahlı eylemlere başlamasıyla birlikte "Zagros Kartalları" isimli bir grup, örgüt adına eylemler gerçekleştirmeye başlamış; "intikam ve cezalandırma eylemleri" olarak adlandırılan bu eylemleri

İKDP üstlenmemiş ve bu grubun örgütle bağının olmadığını açıklamıştır (Landinfo, 2017, s. 6). Fakat bu yapı, söz konusu eylemlerini sürdürmüş; İKDP, bu yapının gerçekleştirdiği eylemlerle “inkâr edilebilirlik” ve “şok saldırılar” stratejisini uygulamıştır.

Örgüte katılım süreçleri 6 aylık bir periyodu kapsamaktadır. Bu süre zarfında örgüt, potansiyel militan hakkında bir örgütsel güvenlik soruşturması gerçekleştirmekte ve “Pezireş” adı verilen bu sürecin sonunda, şahsın örgüte katılıp katılmayacağına karar verilmektedir (Ghazanjani 2020, s. 127). Şahsın örgüte kabul edilmesinin ardından Sakkiz ve Piranşehir yakınlarındaki kamplara sevk edilmekte ve bu kamplardan Irak Köysancak’taki örgüt merkezine yönlendirilmektedir. Militan adayı, burada ideolojik ve temel askerî eğitim görmekte; eğitim sonucunda militan, görev alacağı alanda (basın yayın, askerî kanat, siyasi faaliyetler, dış ilişkiler vb.) faaliyetlerine başlamaktadır (DIS, 2013, s. 31-34).

Diğer yandan İKDP, faaliyet ve eylem alanları açısından ele alındığında pek çok farklı şehir ve bölgede etkinlik gösteren bir örgüt olarak konumlanmaktadır. Buna göre İKDP, İslam Devrimi öncesinde ve sonrasında; Merivan, Urmiye, Sakkiz, Mahabad, Piranşehir, Senendec, Bukan, Serdeşt ve Bane şehirlerinde etkinlik sağlamıştır. Bu şehirler ve özellikle söz konusu şehirlere bağlı kırsal alanlar, örgütün ana faaliyet ve eylem alanları olarak gözlemlenmektedir. İKDP; bu bölgelerde kitle çalışmaları, propaganda ve eleman kazanma gibi siyasal alan faaliyetleri yürütürken aynı zamanda, kırsal alanlarda silahlı eylemler de gerçekleştirmektedir (Landinfo, 2017, s. 4). Örgüt bu eylemlerinde; Devrim Muhafızları Ordusu mensupları, sınır muhafızları, polis güçleri, Besic Teşkilatı mensupları ile söz konusu kurumların binalarını, üslerini ve ilgili kişilerin aile üyelerini hedef alabilmektedir (Landinfo, 2017, s. 4).

İKDP’nin silahlı kanat faaliyetleri ve eylemleri, 1990’lı yıllar boyunca örgütün silahlı mücadeleyi askıya alması dolayısıyla nispi olarak düşük bir seyir izlemiştir. 2000’li yılların başlangıcı ile birlikte örgüt, silahlı eylemlerinde münferit olarak daha aktif bir pozisyon almaya başlamış fakat genel strateji bağlamında eylemsizlik tutumunu büyük ölçüde devam ettirmiştir. Bu durum, 2016 yılının başında değişim göstermiş; örgüt bu tarihte ilan ettiği “silahlı mücadeleye dönüş” ve “Rasan” (Uyanış/Ayaklanma) stratejisi ile birlikte silahlı eylemlerini yoğunlaştırmaya başlamıştır (Stansfield ve Hassaniyan, 2022). Bu süreç; İKDP’nin, uzun yıllar boyunca silahlı eylem stratejisindeki pasif konumu dolayısıyla eleman temininde yaşadığı sorun ve yoksunluk durumunun da değişmesini sağlamıştır.

İKDP, İslam Devrimi öncesinde, 1980’li yıllarda geniş bir toplumsal tabana ve halk desteğine sahipken 1990’lı yıllarda, Kasımlı ve Şerefkendi suikastları ve ardından yaşanan liderlik sorunları ile örgütün silahlı mücadeleyi askıya alması, halk desteğinde ciddi bir kayıp yaratmıştır. Fakat 2000’li yıllarla birlikte özellikle PJAK’ın kuruluşu; eylem ve faaliyetleri, İKDP’nin ciddi bir meydan okuma ile karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. PJAK’ın, İKDP’nin tarihsel olarak etkin olduğu alanlarda faaliyetlerini yoğunlaştırması; İKDP’nin “Sünni-geleneksel Kürt milliyetçiliği” ile özdeşleştirilerek gerici bir yapı olarak sunulması ve özellikle Şii Kürtlerin etnik kimlik temelinde etkilenmeye çalışılması, İKDP tarafından risk ve tehdit olarak algılanmıştır (Hassaniyan, 2021, s. 170-180). Buna karşın İKDP silahlı eylem stratejisini yeniden yoğunlaştırmış, siyasal faaliyetlerini artırmış ve bu doğrultuda eleman kazanma sürecine odaklanmıştır.

Ghazanjani (2020), 740 İKDP militanı ile yaptığı görüşme sonucunda elde ettiği verilerle söz konusu eleman kazanma sürecinin arka planına dair önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Bu verilere göre bireylerin İKDP’ye katılım faktörleri sırasıyla; (1) aile sorunları, (2) akrabalık ve sosyal çevre etkisi, (3) işsizlik ve sosyoekonomik sorunlar, (4) değer ve statü arayışı, (5) propaganda etkisi, (6) gözaltı veya tutukluluk tecrübesi olarak tasnif etmiştir. Buna göre bireyler, aile içinde özellikle ebeveynlerle yaşanan çatışma ve sorunlar dolayısıyla ve aynı zamanda, İKDP militanı veya sempatizanı olan aile ve sosyal çevre üyelerinin etkisiyle örgüte katılım gösterebilmektedir. İkinci olarak İKDP’ye katılımlarda işsizlik ve sosyoekonomik sorunlar önemli bir yer tutmakta; bununla birlikte değer ve statü arayışı da bu faktörlerle tamamlayıcılık ilişkisine sahip olmaktadır. Son olarak özellikle gençlerin İKDP’ye yönelimlerinde propaganda

faaliyetlerinin, yayınların veya sempatanlar aracılığıyla gerçekleştirilen yatay propaganda çalışmalarının etkisi gözlemlenebilmekte; bununla birlikte İKDP sempatanlığı sebebiyle gözaltı veya tutukluluk tecrübesi yaşayan bireyler, kötü muamele veya hapisanede radikalleşme sebebiyle bu sürecin ardından örgüte katılabilmektedir.

4. Sonuç: İran Kürt Siyasi Hareketi ve İKDP'nin Geleceği

İran'ın iç güvenlik tehditleri algılamasında ilk sıralarda yer alan etnik-ayrılıkçı hareketler, tarihsel bağlamda ele alındığında, İKDP "örgütlü öncülük" niteliğiyle ön plana çıkmaktadır. 1945 yılından itibaren İran'da Kürt siyasi hareketinin öncüsü ve taşıyıcısı konumunda olan İKDP, bu niteliğinin yanı sıra İran stratejik kültürü ve güvenlik algılaması açısından birkaç farklı tecrübe ve örneği de temsil etmektedir. Bu örneklerden ilki; İKDP'nin, İran'da dış destek etkisiyle etnik-ayrılıkçı hareketlerin etkinlik ve başarı elde etme potansiyeli çerçevesinde sahip olduğu tarihsel tecrübedir. 1946 yılında Sovyetler Birliği'nin desteği ile İKDP öncülüğünde ilan edilen Mahabad Cumhuriyeti, bu durumun somut karşılığı niteliğindedir.

İkinci olarak Mahabad Cumhuriyeti deneyimi ile de ilişkili biçimde İKDP, İran'da otorite ve güvenlik boşluğunun yaratabileceği etkilerin en net biçimde gözlemlenebildiği bir örneği de temsil etmiştir. Bu durum, Mahabad Cumhuriyeti döneminde İran'da yaşanan otorite boşluğu ve 1979-1980 döneminde İran'ın Batı Azerbaycan ve Kürdistan illerinde İKDP'nin de etkin şekilde ön plana çıktığı ayaklanma hareketleri sürecinde kendisini göstermiştir. Son olarak İKDP, İran açısından sınır güvenliği adına en önemli tehditlerden birini oluşturmaktadır. İKDP'nin; İran- Irak sınırında bulunan konuşlanma ve sızma alanları, bu alanların kullanılması yoluyla gerçekleştirilen kaçakçılık faaliyetleri ve silahlı eylemler, İran için ciddi bir güvenlik sorunu olarak algılanmaktadır.

İran'ın tehdit algılamaları bağlamında İKDP'nin bugün itibarıyla taşıdığı nitelikler değerlendirildiğinde ilk olarak dış destek-etnik ayrılıkçılık ilişkisi üzerine odaklanıldığı görülebilmektedir. Bu çerçevede, İran'ın resmî güvenlik söyleminde, genel olarak Kürt ayrılıkçı gruplar spesifik olarak ise İKDP; ABD ve İsrail'in, İran'ın siyasi birliği ve toprak bütünlüğüne zarar verme hedefinin aracı olarak konumlanmaktadır (Nasri ve Rezaie, 2020). Diğer yandan, İKDP'nin konuşlanma alanı olarak kullandığı İKBY'nin ABD ve İsrail ile ilişkileri de yine bu kapsamda değerlendirilebilmektedir. Buna göre İKBY üzerindeki ABD-İsrail etkisi, dolaylı biçimde İKDP'ye yönelik destek potansiyeli ve İran'ın güvenliğine yönelik tehdit olarak algılanabilmekte; bununla birlikte İKBY'nin Kürt siyasi hareketi bağlamında ortaya koyduğu ideolojik tutumun ve hatta bağımsızlık eğiliminin, İKDP ve İran Kürtleri için ilham kaynağına dönüşme riski de bu durumu pekiştirmektedir (Heydari vd., 2020).

Söz konusu unsurlara ek olarak İran'ın Batı Azerbaycan ve Kürdistan bölgelerinde özellikle son yıllarda toplumsal yaşamı ciddi biçimde etkileyen ekonomik sorunlar da İran açısından İKDP'nin arz ettiği tehdit düzeyini artırmaktadır. Yoksulluk, işsizlik; kalkınma, refah ve çevre sorunlarının yerel halkı azami düzeyde etkilediği söz konusu bölgelerde, İKDP'nin geniş bir propaganda zemini bulması; bu sorunlar temelinde "yoksun bırakılma" ile "etnik ayrımcılık" temaları doğrultusunda uygulanan propaganda faaliyetleri, örgütün kitle hareketleri yaratabilme potansiyelini yoğunlaştırdığı gibi aynı zamanda örgüte katılımları da artırabilmektedir. Sosyoekonomik sorunlar temelinde ortaya çıkan bu siyasallaşma ve siyasal şiddete yönelim durumuna karşın İran, tarihsel tecrübelerin de etkisiyle semptomatik çözüm yollarına başvurarak İKDP'ye yönelik askerî operasyonlar, Batı Azerbaycan ve Kürdistan illerinde istihbarat ve güvenlik ağının genişletilmesi gibi bir dizi karşı tedbiri uygulamaktadır. Bu uygulamalar, İKDP'nin örgütsel açıdan darbe almasını ve dönemsel olarak zayıflamasını sağlarken bireylerin İKDP'ye yönelim faktörlerinin başında gelen ekonomik sorunların; işsizlik, yoksulluk ve bölgesel kalkınma sorunlarının kendisini yeniden üreten sorunlar olarak süreklilik göstermesi, İran'ın İKDP tehdidi ve Kürt ayrılıkçılığı ile uzun vadede karşı karşıya kalmaya devam edeceği bir konjonktür yaratmaktadır.

Kaynakça

- Ahmadzadeh, H. ve Stansfield, G. (2010). The Political, Cultural, and Military Re-awakening of the Kurdish Nationalist Movement in Iran. *Middle East Journal*, 64(1), 11-27.
- Ahmedi, İ. (2018). The Stateless and Why Some Gain and Others not: The Case of Iranian Kurdistan, Emel Elif Tugdar, Serhun Al (Ed.), *Comparative Kurdish Politics in the Middle East* içinde (s. 201-235). New York: Palgrave Macmillan.
- DIS. (2013). Iranian Kurds: On Conditions for Iranian Kurdish Parties in Iran and KRI. Copenhagen: Danish Immigration Service.
- Eagleton, W. (1989). *Mahabad Kürt Cumhuriyeti 1946*. M. E. Bozarslan. (Çev.). Almanya: Komkar Yayınları.
- Ghaderi-Mameli, S. (2007). Kurds in the Islamic Republic: A survey. Michel Korinman, John Laughland (Ed.). *Shiapower: Nexttarget Iran?* içinde (s. 251-263). United Kingdom: Vallentine Mitchell& Colorado LTD.
- Ghazanjani, M. (2020). *The Making And Unmaking of Kurdish Ethno-Nationalism in Iran*. Montreal: McGill University.
- Hassaniyan, A. (2021). *Kurdish Politics in Iran: Crossborder Interactions and Mobilisation since 1947*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heydari, G., Azhdari, B. ve Masomi, M. (2020). Kurdish Independence Aspirations and the Strategy of Israel and the United States to Weaken Iran's Territorial Integrity. *International Studies Journal*, 17(65), 87-115.
- Kasımlo, A. (1980). *İran Kürdistanı: İran Kürdistan Demokrat Parti 3. Kongre Belgeleri*. Peka'nin Yayınevi.
- Kasımlo, A. (2013). *Çehl Sal-ı Mübareze der Rah-i Azadi*. İran Kürdistan Demokrat Öğrenciler Birliği Yayını. <https://tinyurl.com/3rpp4uka> [Erişim Tarihi: 23.01.2022].
- Koohi-Kamali, F. (2003). *The Political Development of the Kurds in Iran*. Palgrave Macmillan.
- Landinfo. (2017). *Iran: Increased Kurdish Military Activity in Iran*. <https://tinyurl.com/2p97y6xv> [Erişim Tarihi: 16.01.2022].
- Landinfo. (2020). *PDKI - Democratic Party of Iranian Kurdistan*. <https://tinyurl.com/2p8bsycz> [Erişim Tarihi: 02.01.2022].
- Masarat. (2016). *The Kurdish Democratic Party of Iran Reappears after a 20-year hiatus: Is it a Real or an Imagined Threat to the Islamic Republic?*. Saudi Arabia: King Faisal Center for Research and Islamic Studies (KFCRIS).
- Milburn, F. (2017). *Iranian Kurdish Militias: Terrorist-insurgents, Ethno Freedom Fighters, or Knights on the Regional Chessboard?* ETH Zurich Center for Security Studies.
- Monazzami, A. (2011). *Ghassemlou's Ideas of Democracy and Iranian Kurdish Relations in Contemporary Iran*. University of Troms.
- Nasri, G. ve Rezaie, D. (2020). The Most Significant Threats Against Security of the Islamic Republic of Iran from Kurdistan. *Interdisciplinary Studies on Strategic Knowledge*, 9(37), 168-197.
- O'Ballance, E. (1996). *The Kurdish Struggle 1920-1940*. New York: Palgrave Macmillan. PDKI. (2000). Programme. <https://tinyurl.com/2p8ykh5w> [Erişim Tarihi: 11.01.2022].

- PDKI. (2018). Bername ve Esasname. <https://tinyurl.com/y4z4hv42> [Erişim Tarihi: 15.01.2022].
- Saleh, A. (2013). *Ethnic Identity and State in Iran*. New York: Palgrave Macmillan.
- Sharifi, S. (2014). *The Possible Implementation of a Federalist Model and The Kurdish Claims to Self-Determination: A Comparative Study of Iran and Turkey*. Stellenbosch University.
- Stansfield, G. ve Hassaniyan, A. (2022). Kurdish Insurgency in Rojhelat: From Rasan to The Oslo Negotiations. *Middle Eastern Studies*, 58(1), 153-166.
- Vali, A. (2011). *Kurds and State in Iran*. New York: IB Tauris.
- Vali, A. (2020). *The Forgotten Years of Kurdish Nationalism in Iran*. New York: Palgrave Macmillan.
- Veli, A. (2005). *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Yıldız, K. ve Taysi, T. (2007). *The Kurds in Iran: The Past, Present and Future*. United Kingdom: Pluto Press.

Çin ve 21. Yüzyıl Yeni Dünya Düzeninin Alternatif Tılsımları: Çin, Batı Kökenli Olmayan Yumuşak Güç Modelini Nasıl Yeniden Şekillendiriyor?¹

Md. Nazmul Islam

1. Giriş

Büyük gerilimlere rağmen, Çin son zamanlarda dünyaya Çin'in dış ilişkilerdeki liderlik stratejisinin kalıcılığını ve yirmi birinci yüzyılda çok iyi sürdürülen sağlam bir politikaya sahip olduğunu göstermektedir (Goldstein, 2005; Gill, 2007; Islam 2019a; 2019b; Islam 2020b; Islam ve Cansu 2020; Nyadera ve Islam, 2020a; 2020b). Nitekim Çin'in yükselişi ve dış ilişkiler stratejisi, öngörülemeyen bir şekilde farklı yöntemlere ve eylemlere sahip olabilir (Shirk, 2007; Sutter, 2012). Maocu dönemde (1949-1976), Çin küresel gündemdeki iki öncelikli konu olan ekonomik büyüme ve iç istikrar konularını çözmeye yönelmiştir. Bununla birlikte, Çin hükümetinin son on yılda izlediği barış ve kalkınma stratejisi, sadece ekonominin yurt içinde ve yurt dışında büyümesine dayalı değil daha ziyade, yabancı güçlerle karşı karşıya gelmekten kaçınmasına dayanmaktadır. Çin'in politikası, yurt dışında 'barışçıl yükselişi' ve yurt içinde ise 'uyumlu toplum'u içermektedir. Bu anlamda Çin diplomasisinin temel amaçları, çok daha fazla küresel ortaklık, işbirliği, güvence ve yükümlülükler katkıda bulunarak Çin'in uluslararası sistemdeki hak ve ayrıcalıklarını koruyacak olan küresel güçte Çin'in varlığını ve sorumluluğunu korumaktır. Bu çerçevede, Çin'in stratejisi, ABD'nin sıklıkla hakim olduğu küresel ve bölgesel güç ve etki dengesine hakim olarak statükoyu elde etmeye çalışmaktadır.

2005 yılında, Çin Devlet Konseyi, Çin'in uluslararası konumunu barış ve işbirliği yoluyla korumak istediğini vurgulayan Çin'in Barışçıl Kalkınma Yolu adlı bir beyaz kitap oluşturdu. Bu metinde Çin'in dış politika stratejisinin yeni modelinin ana hatlarını yeniden tanıtmayı, Çin halkının ve yönetiminin yaklaşımının bu modele ana aktör olacağını ifade etti. Bu metinde Çin, çağdaş dünyanın sorunlarını ve krizlerini yeniden değerlendirdi. Ancak Çin, dünya meselelerinin iyimser tarafında, mevcut dünyada "zorluklardan daha fazla fırsat olduğunu" vurguladı. Orada, Çin, "kalkınmanın asla kimse için tehdit oluşturmayacağını" öne sürerek uluslararası fırsatlarda başarılı bir ülke olarak en sessiz ve en önde gelen aktör olarak kendini gösterdi (People's Daily Online, 22 Aralık 2005; Sutter, 2012, s. 4).

Strateji Ögesi	Açıklama
Stratejik Caydırıcılık	Çin topraklarına ve Tayvan, Hongkong, Aksai Çene, Doka La ve Güney Çin Denizi gibi yönetilen bölgelere saldırının önlenmesi
Bölgesel Egemenlik	Hindistan, Rusya ve Japonya dışındaki Güneydoğu ve Güney Asya Ülkeleri de dahil olmak üzere, yakın yurtdışında hızla yanıt vermeye hükmetme
Seferberlik Yetenekleri	Terörizm, istikrarsızlık ve insani felaketslere cevap vermek için alan dışı kampanyalar yürütme
Büyük Savaşa Hazırlık	Savaş sırasında büyük ölçekli kuvvetleri harekete geçirme
İç Güvenlik	Rejimin hayatta kalmasını sağlama; iç suç ve teröre karşı savunma

Tablo 1. Çin'in Stratejik Öncelikleri

Kaynak: Islam (2019).

¹ Bu makalenin bir önceki versiyonu ULİSA 12 (14), Aralık 2021 sayısında yayımlanmıştır. Ayrıca bu çalışma, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümüne sunulan doktora tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

2. Metodoloji ve Teorik Düzenlemeler: Çin'in Dış Politikasını Yumuşak Güç Kazanmak İçin Şekillendirmek

Deacon'a (1999, s. 389) göre "araştırmacının sorduğu sorulara yanıt veren son derece yönlendirici bir yöntemdir". Dolayısıyla bu makalenin sorusu şu olacaktır: Önceki literatür, Çin'in Joseph S. Nye'nin Yumuşak Güç teorisine dayanan yumuşak güç stratejisini ne ölçüde yansıtmaktadır? Nitel bir analiz yapmak için analizde tümdengelimli bir metodoloji kullanılır. Bu araştırmanın ayrıntılı olarak test edilmesi için Nye'nin yumuşak güç teorisi kullanılmıştır. "İçerik analiziyle ilgili sorunlardan biri, ne kadar nesnel olarak kodlama programlarına odaklanmaya ve bir metnin yalnızca açık içeriğini saymaya çalışsa da her zaman örnek içeriğin belirli kısımlarını yorumlamak zorunda olmasıdır. İyi hazırlanmış kodlama çizelgeleri ve kılavuzlarında bile, önceden tasarlanmış bir kategoriye gerçekten uymayan bazı örneklerle karşılaşılabilir" (Deacon, 1999, s.128). Çin'in yumuşak güç stratejisine ilişkin içerikleri ortaya çıkarmak için yumuşak güç ile ilgili çalışmalar, belge analizi ve gözlem, ayrıca Çin'in yumuşak güç stratejisi, belgelerin içerik analizi ve medya kaynakları, röportajlar, vakalar ile ilgili önceki literatürden nitel veriler toplanmıştır.

Bu çalışma, devlet düzenleme ortamı, yumuşak güç stratejisi ile ilgili alanların tarihi ve mevcut durumu ve mevcut akademik çalışmadaki boşluklar hakkında bilgileri belirlemeye yardımcı olan değerli ikincil verilerin sağlanmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Çin'in dünya ile kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkilerine yönelik politikalar, düzenlemeler ve raporlar gibi birçok kaynağa ulaşılmıştır. Öncelikle, önde gelen Çinli bilim insanlarının yumuşak güç konusundaki yazıları, literatür verilerini bulmaya odaklanılmıştır. Buna göre, aynı alandan Çin'in yumuşak güç stratejisine bilgi ve katkı sağlayan diğer bilim adamları, araştırmanın teorik ve ampirik anlayışını incelemek için değerlendirilmiştir. Mevcut literatür ve ilgili belgeler bulunduğundan bu çalışmada öncelik İngilizce dilindeki kaynaklardan yararlanılmıştır. Ek olarak, araştırma, Dünya Bankası raporları ve Heritage Foundation'ın Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Küresel tutum anketi Çin'in yumuşak güç stratejisini ölçmek için yumuşak güç-30 endeksi, Elcano küresel varlık endeksi, KOF Küreselleşme Endeksi, IfG-Monocle Yumuşak Güç Endeksi, Dünya Ekonomik Forumu, Pew'den ikincil veriler toplanmıştır.

'Güç'ün teorik terminolojisi daha sonra 'sert güç', 'akıllı güç', 'keskin güç' veya 'yumuşak güç' döngüsünde farklılaşır; 'güç' ve 'yumuşak güç' üzerine ilgili ve analizler, terminolojiyi Çin bağlamında kavramsallaştırmak için Batı kökenli olmayan ve Batı kökenli algı arasındaki karşılaştırmayı belirlemek için doğru standart olacaktır. "Konfüçyüsçülüğü" ve onun meşru yararlarını ve yeteneklerini vurgulamak için "*Quanli*" (Cao, 2004, 72-74) Çin literatüründe gücü ve yeteneği vurgulamakla sınırlandırılan bir terimdir. Ayrıca, "*Quanli*" teriminde "Li" ifadesi, "fayda, zenginlik ve menfaat" anlamlarına gelir, ancak yer ve duruma göre değişmekle birlikte, meşruiyeti ifade eden adalar ve "haklar" için kullanılabilir. Ancak genel olarak Çin halk kitleleri için "*Quanli*", Angle'ın (1998, s.624) "*Quanli*"nin "siyasi gücü" temsil ettiği güç algısını ifade eder. "oy hakkı ve vatandaşlık hakkı" gibi temel olarak halkın gücünü içeren siyasi iktidar. Bunu yaparak, başka bir Çinli bilgin olan Yiwei Wang (2005, s. 2), "*Quanli*"nin anlamını, bağlama atıfta bulunduğu gücün "stratejisini" ve "ahlakını" tanımlamakla Çin gücünün ilişkilendirmeyi savunmaktadır.

Çin bağlamında 'güç' anlamak için tutarlı bir çerçeve oluşturmak, genel olarak, ulusal ve uluslararası siyasi arenalarındaki kurallar ve davranış kuralları aracılığıyla oluşturulan Çin öğretisinin belirli bir ölçümü ile şekillendirilmiş ve uygulanmıştır. 18. yüzyıla kadar, Çin dış ilişkiler sözlüğünde Çin, dış ilişkileri aşağı görmektedir, bu da Çin'in ikili ilişkilerde dengeyi korumak için eşit haklara sahip olmasını haklı çıkarmayabilir. Bu bakış açısına göre, Çin kültürü ve Çin ahlakının öğretilmesi, toplum ve güç politikaları arasındaki ilişkiler, Konfüçyüsçülük okulları ve klasikleri aracılığıyla derlenmiştir. Çin Konfüçyüsçülüğü'nün ve Konfüçyüs'ün mottosu, kendisine verilen rolün sorumlu kişi tarafından yerine getirileceği yerde sorumlu kişi için yetkiyi belirlemiştir. Konfüçyüs'ün sloganı da buna göre özetlediği gibi "yönetici hükümdar olsun ve tebaa teba olsun; baba baba, ve oğul oğul olsun". Harry Harding'in (1994, s. 397-398), yukarıda bahsedilen sloganın birey ve aile hayatı, sosyo-politik kültür ve dış ilişkiler anlayışında statükocu bir yaklaşımı nasıl karakterize ettiğini vurguladığı gibi, sosyal düzenin dostane bir şekilde olduğu

görülmektedir. Askeri stratejinin yanı sıra, Çin toplumunda güç siyasetinin eğitimi hem iç hem de dış ilişkilerde toplumsal ve siyasi hedeflerine ulaşmak için uyum ve rızaya vurgu yapmaktadır. Bir dereceye kadar anlaşılabilir, iç ve dış ilişkileri sürdürmek için Çin, iç ve dış barışı ve istikrarı için saldırgan ve zorlayıcı politika uygulamak yerine savunma amaçlı karşı önlemler politikasını tercih etmektedir. Çin'in yumuşak, akıllı ve sert güç mekanizması aracılığıyla kendi güç kavramını vurguladığı tartışılabilir, ancak yine de Joseph S. Nye'nin yumuşak güç kavramının yerleşik teorisi olmadan yumuşak gücün Çin versiyonunun nasıl analiz edilebileceğini anlamak önemlidir. Çin'in yumuşak gücü ve dış politikası ile ilgili literatürün, Çin bağlamında yumuşak güç kavramını tanımak için hem Çinli hem de Batılı olan bilim adamlarında İngilizce yayınların toplandığı yerlerde hala çok sınırlı olduğu kabul edilmektedir.

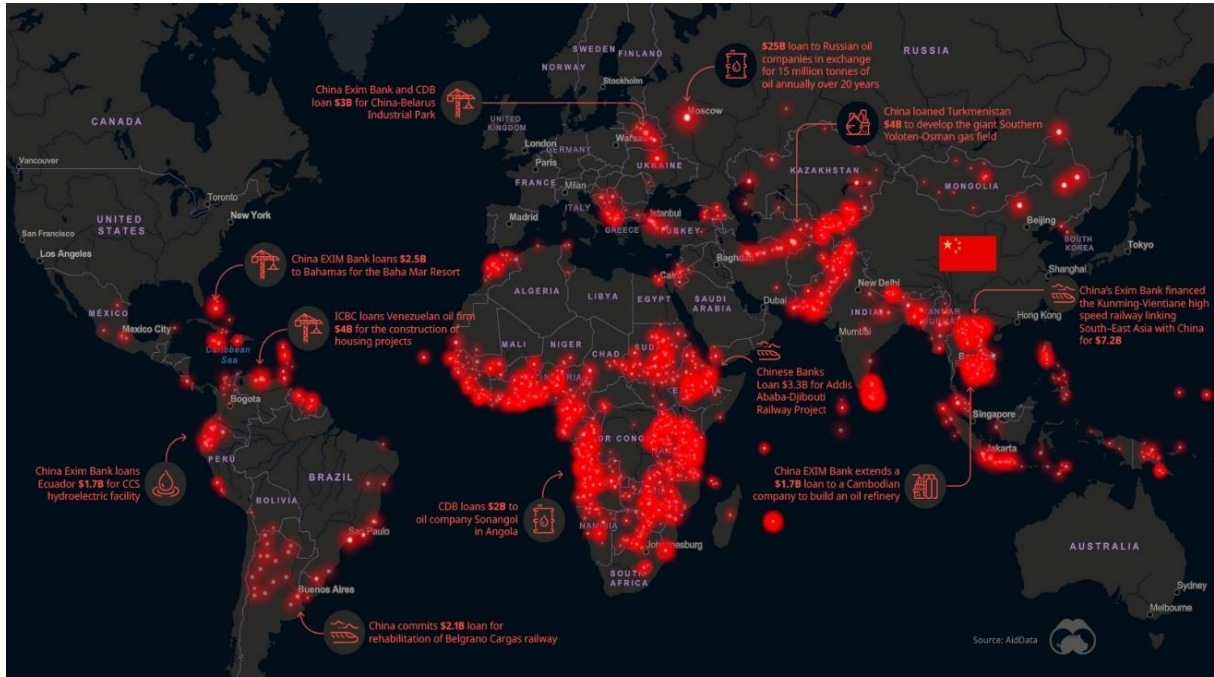
Coğrafi olarak genişliği, muazzam iş gücü ve eski uygarlığı ile Çin, yalnızca Asya'da değil, dünyada da egemen ülke olmuştur. Tarihsel olarak, Çin İmparatoru'nun benzersiz konumu, komşu ülkeleri karşılıklı yarar için ticaret ve ticaret yapmaya teşvik etmiştir (Martin, 1847). Dış politikanın, siyasi bireyler ile devlet, örgütler ve kurallar içinde inşa edilmiş sosyal etkileşim yapıları arasındaki karşılıklı bir ilişki olduğu son derece tartışılmış bir söylemdir (Wendt, 1987 ve Carlsnaes, 1992). Çin örneğine gelince, dış politika yapım ve geliştirme süreçlerine doğrudan veya dolaylı olarak dahil olan çeşitli siyasi temsilcileri var. Çin'in modernleşmesi, Soğuk Savaş'tan sonra ezici bir şekilde görülmüştür. Bununla birlikte, bu bölüm, Çin ve liderlerinin uluslararası sistem ve dış politikada Çin'in küresel meselelerdeki yumuşak gücünü tanımak için anlaşılır herhangi bir stratejiyi araçsallaştırıp araçsallaştırmadıklarına dair Çinli ve uluslararası bilim adamları arasındaki çağdaş argümana bakmaktadır. Kelimenin tam anlamıyla, çağdaş Çin dış politikası, Çin'in dış ilişkilerde diğer politikalarını uygulamak için ana araç olarak hayata geçirdiği dış dünya ile ekonomik işbirliğini vurgulamıştır.

Çin Yumuşak Gücünün Batı Kökenli Olmayan Modeli		
Ana Tema	Tematik Alanlar	Alt Tema
Çin Yumuşak Gücünün Batı Kökenli Olmayan Modeli	Tarih ve Uygarlığın Kökleri	Han Hanedanlığı, Üç Krallık, Ming, Qing Hanedanlığı ve Modern Çin
	Siyasi ve Diplomatik Katılım	Çinli Siyasi Liderlerin Ziyareti Elçilik Nişanı Önemli Anlaşmalar Liderlik Değerleri: Xi Jinping, Mao Ze Dung
	Kültürel Özellikler, Etkiler ve İlgi Çekici Yerler	Konfüçyüs Enstitüsü Çin Film Endüstrisi/Chinawood Çince Eğitim Fırsatı Çin Medyası (CCTV, Xinhua, CGTN, vb.) Çin Turistik Yerleri vs Hint Turistik Yerleri Çin Mutfağı vs Hint Mutfağı Çin Sporları Çin Teknoloji Markaları
	Ekonomik Ortaklıklar	Yatırım Bağlantılar, BRI-CPEC İthalat ve İhracat Altyapı Geliştirme Yardım

Tablo 2. Bu Çalışmanın Kavramsal Çerçevesi (Yazar Tarafından Hazırlanmıştır)

Genel olarak, Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) yönetimi ve liderleri, kendi iç ortamlarında siyasi ve sosyal istikrarı korurken, ekonomik, ticari ve ticari ilişkiler, küreselleşme çağında güçlü ilişkileri teşvik etmek onların ilk önceliğidir. Bir derecede, uluslararası ilişkiler alanındaki akademisyenler, ÇKP liderlerinin, Çin'de tek parti yönetimi politikasını sürdürmek için özel bir amacı olduğunu savundular; burada dış atmosferle ilgili politika ekonomik kalkınmayı artırıyor

ve Çin'de sürdürülebilirlik Çin, dış politikayı oluşturmak için, ortaya çıkışının ve etkisinin ekonomik, askeri, kültürel ve siyasi ile sınırlı kalmadığını, uluslararası toplum için bir tehdit olmadığını, çok daha fazla gelişme ve uyum sağlamak için çok büyük bir fırsat olduğunu göstermektedir. Mevcut uluslararası sistemde. Mevcut Çin ekonomik değişim politikasını yeniden şekillendirmek ve ekonomik büyümedeki sürekliliği korumak için dış yardım, teknoloji, doğrudan yabancı yatırım ve küresel uzmanlığı vurgulamışlardır. Çin'in küresel üretim ve ticaret ağlarının merkezi olduğuna inanılırken, istatistikler Çin'in dünyanın en büyük ikinci ticaret devleti olduğunu ve dünya emtiaları ve hammaddeleri kategorisinde en büyük tüketici ülkesi olduğunu göstermektedir (Sutter, 2012, s. 2). Çin'de dış politikayı yürürlüğe koymak için, ÇKP yönetiminin ulusun birliğini ve meşruiyetini korumak için ideolojik desteğin bir kaynağı olarak 'komünizme' vurgu yapmasında milliyetçilik ve güvenlik çok önemli bir rol oynamaktadır. "W&M Küresel Araştırma Enstitüsü'ndeki bir araştırma laboratuvarı olan AidData, 2000-2017 yılları arasında Çin destekli büyük bir proje veritabanını derlemiştir. Toplu olarak, Çin'in dünyadaki ülkelerde, özellikle Afrika ve Güney Asya'da etkisini artırma çabalarına kapsamlı bir bakış sunmaktadır" (Visual Capitalist, 7 Ocak 2020). AidData, Politika Analizi Direktörü Samantha Custer'ın vurguladığı gibi, "temelde Çin, dünya çapında yumuşak güç politikalarını kazanmalarını sağlayan bu yardımı diplomatik ve ekonomik angajmana yapıyor. kamu diplomasisi teklifleri, [...] ancak finansal diplomasisinin bir parçası olarak altyapı, Pekin'in diğer kamu diplomasisi araçlarını cüceleştiriyor" (Routley, 2020).

Harita 1. Çin'in Küresel Kalkınma Ayak İzini Haritalamak
Kaynak: AidData.org, 2018, Routley, 2020 ve Islam, 2021.

3. Çin'in Yumuşak Güç Politikasına ve Kaynaklarına Genel Bakış

1990'lar ve 2000'ler boyunca, Çin'deki kamu görevlileri ve Çinli bilim adamları, Çin kültürünün önemini dile getirmişlerdir. Bununla birlikte, dış politikada bir yumuşak güç aracı olarak, ilk kez 2007 yılında Çin Komünist Partisi 17. Ulusal Kongresi toplantısında hükümet politikasında açıkça atıfta bulunulmuştur. O zaman, eski Cumhurbaşkanı Hu Jintao, "Çin ulusunun büyük gençleşmesine kesinlikle Çin kültürünün gelişmesi eşlik edecek" demiştir. Çin kültürünün merkeziliğinin tanınması ve Çin'in uluslararası siyasetteki konumuna bağlanması, aynı zamanda Çin küresel politikasının "barışçıl yükseliş" ve Çin'in "uyumlu bir toplum" kurma vizyonu gibi diğer temel ilkelerini de yansıtmaktadır. Büyük fikirlerin temeli, özellikle Batı'da, Çin'in yükselişinin mevcut uluslararası düzeni tehdit edebileceğine dair mevcut ve büyüyen anlatılara bilerek karşı koymaktı. Hu'dan görevi devralan Devlet Başkanı Xi Jinping, 2014'te Çin'in yumuşak

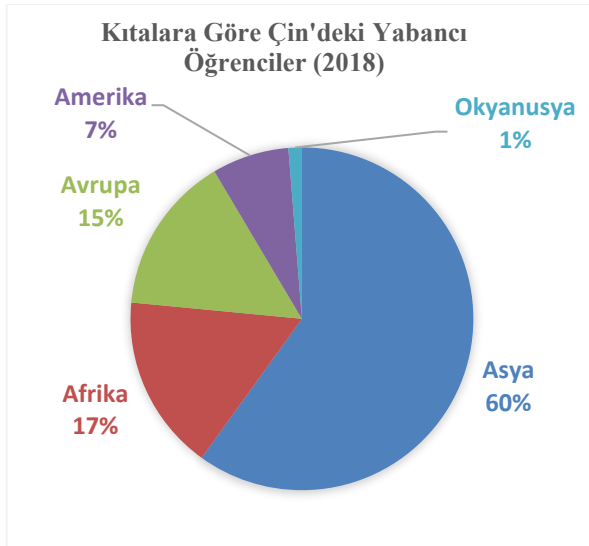
gücünü geliştirme ve genişletme arzusunu vurgulamıştır; - "*Çin'in yumuşak gücünü artırmalı, iyi bir Çin anlatısı vermeli ve Çin'in mesajını dünyaya daha iyi iletmeliyiz.*" Diğer dünyalarda, Başkan Xi, Çin devletinin Çin'in artan popüleritesini onun sevilirliği ile ilişkilendirmesi için daha fazla taahhüt çağrısında bulundu. Başkan Xi'nin iktidara gelişi, Çin devletinin "Çin Rüyası" ve "Çin Modeli" fikrini ilerletmek için yenilenen çabalarının başladığının işaretiydi. Bununla birlikte, Çin devletinin genişleyen yumuşak güç kampanyasına yönelik mali taahhüdünün miktarının, Çin devletinin operasyonlarını sıklıkla karakterize eden şeffaflık eksikliği nedeniyle kesin bir miktar sağlamanın zor olduğunu kabul etmek zorunludur. Ancak uzmanlar, bu çabaya yönelik mali ödeneklerin milyarlarca doları bulduğunu tahmin ediyor. George Washington Üniversitesi'nde ABD'li bir sinolog olan David Shambaugh, Çin'in yumuşak güç diplomasisine mali taahhüdünün yıllık yaklaşık 10 milyar dolar olduğunu savunmaktadır (Albert, 9 Şubat 2018).

Geciken ilerlemenin farkında olan Başkan Xi, "Çin'in hikayelerini iyi anlatabilecek, Çin'in gerçek, çok boyutlu ve panoramik bir görünümünü sunabilecek ve ülkemizin kültürel yumuşaklığını geliştirebilecek şekilde uluslararası iletişimin artırılması ve iyileştirilmesi çağrısında bulundu". Çin üst düzey liderliği bu nedenle kapsamlı ve çok boyutlu bir yaklaşımla yumuşak güç yapısında önemli reformlar çağrısında bulundu ve bu, internet ünlüleri gibi diğer platformların Çin yumuşak güç araç kitinin bir parçası ve parseli olarak dahil edilmesiyle sonuçlanmıştır (Jinping, 2017).

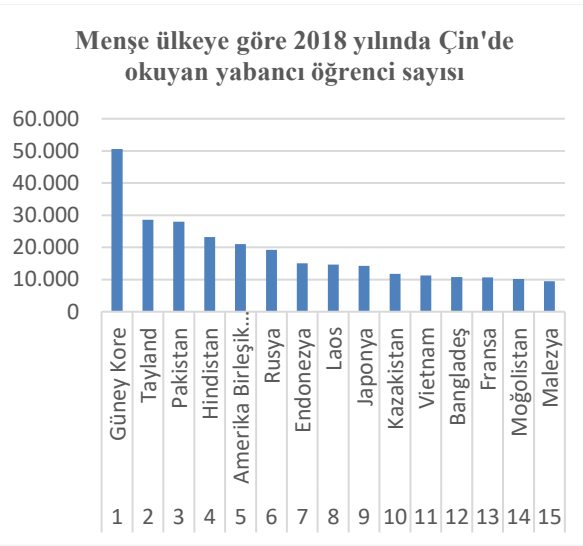
4. Çin'in Eğitim Kaynakları

Yavaş yavaş Çin, dünyanın çeşitli yerlerinden lisans, yüksek lisans ve lisansüstü eğitim alan binlerce uluslararası öğrenci için önde gelen eğitim destinasyonlarından biri haline geldi. Uluslararası Eğitim Enstitüsü tarafından yayınlanan verilere göre, Çin 2017 yılında uluslararası öğrenciler için en popüler destinasyon oldu. Bu uluslararası öğrencilerin büyük bir yüzdesi kendi kendini finanse eden çalışmalar yapsa da, Çin Burs Konseyi (CSC) Çin'i lisans veya lisansüstü eğitimde ilerlemek için bir hedef olarak seçen uluslararası öğrencilere burslar sunmaktadır. Çin Burs Konseyi tarafından sağlanan verilere göre, 2016 yılında Çin'de yüksek öğrenim gören 205 ülkeden 440.000'den fazla uluslararası öğrenci mevcuttur. Bu öğrenciler büyük ölçüde Güney Kore, Tayland, Pakistan, ABD ve Hindistan'dan gelmektedir. En başarılı uluslararası öğrencilerin hedefi olarak, Çin'in uluslararası öğrencilere katkıda bulunan ilk on ülkesi sırasıyla Güney Kore, Tayland, Pakistan, ABD, Hindistan, Rusya, Japonya, Endonezya, Kazakistan ve Laos'tur. Çin'deki uluslararası öğrencilerin bu dağılımındaki bir diğer önemli dinamik, öğrencilerin yaklaşık %64,9'unun (317,200) Kuşak ve Yol projesine üye ülkelerden gelmiş olmasıdır. Ek olarak, tüm uluslararası öğrencilerin yaklaşık %70'i Pekin, Zhejiang, Jiangsu ve Şanghay dahil olmak üzere 4 ilde yoğunlaşmıştır. 2017 yılında Çin hükümeti bursu verilen toplam uluslararası öğrenci sayısı 58.600'dür (toplam uluslararası öğrencilerin %11,3'ü) ve 180 ülkeden seçilmişlerdir. Spesifik olarak, %88'i lisans derecesi bursu alan kişilerdir, %12'si ise bir önceki yıla göre %20'lik bir artışı temsil eden yüksek lisans ve lisansüstü öğrencilerdir. Genel olarak, yabancı öğrencilerin büyük bir yüzdesi sosyal bilimlerle ilgili bölümlere kaydolurken, yönetim, tarım, fen bilimleri ve mühendislik gibi diğer programlar kalan boşlukları paylaşmıştır (Eğitim Bakanlığı, Çin, 2018).

Şekil 1. Kıtaya Göre Çin'deki Yabancı Öğrenciler (2018) (Şekil yazar tarafından hazırlanmıştır)

Şekil 2. 2018 yılında Çin'de öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenci sayısı, menşe ülkeye göre (Şekil yazar tarafından hazırlanmıştır)

Kaynak: Eğitim Bakanlığı, Çin Halk Cumhuriyeti. (18 Nisan 2018) ve Islam, 2021.

5. Konfüçyüs Enstitüsü

Konfüçyüs, antik Çin'de bir eğitimci ve filozoftur. Konfüçyüsçülüğün kurucusudur ve düşüncelerinin birçoğu 2000 yılı aşkın bir süredir Çin halkı üzerinde büyük etki yaratmıştır. Çin kültürünün bir sembolü veya logosudur ve adı İngilizce sözlüklere girmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı, Çin dilini öğretmek ve Çin kültürünü yurtdışında tanıtmak amacıyla Konfüçyüs Enstitüsü'nü kurmuştur. Bu geniş fikirle uyumlu olarak, Çinli bilim adamları ve politika analistleri, uluslararası arenadaki yumuşak gücü, karmaşık diplomatik becerilere bağlamaktadırlar (Wang ve Lu, 2008, s. 429).

Soğuk Savaş sonrası dönemde Çin diplomasisinin beş ana hedefi vardı: "Çin'i dış dünyaya tanıtmak, Çin hakkında çarpıtılmış denizaşırı raporlara çürütücüler yayınlayan devletin arzu edilen bir imajını oluşturmak, Çin'i çevreleyen uluslararası ortamı iyileştirmek, ve yabancı ülkelerin politika kararlarını etkilemek" (Kurlantzick, 2007, s. 62). Çin hükümeti tarafından Konfüçyüs Enstitüsü'nün kurulması, bu bağlamda anlaşılmalıdır ki, Çin Komünist Partisi'nin açıklanmış amacı, uluslararası refaha sahip bir küresel bağlamda uyumlu bir toplum ve barışçıl bir dünya inşa etmek için dahili olarak çaba göstermektir. Konfüçyüs Enstitüsü kısa vadede Çin dilini öğrettiksen sonra uzun vadede Çin kültürünün yönlerini yurt dışına yaymayı amaçlamaktadır.

Çin Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir kuruluş olan Uluslararası Çin Dil Konseyi (veya "Hanban"), Çin hükümetinin uluslararasılaştırma projesine katkıda bulunmak için yurt dışında Konfüçyüs Enstitüsü'nü kurmuştur. İlk Konfüçyüs Enstitüsü, 21 Kasım 2004'te Konfüçyüs Akademisi olarak Seul'de kurulmuştur. Son birkaç on yıl içinde, Çin Konfüçyüs Enstitüleri'nin gelişimi meteorik bir yükseliş yaşamıştır, çünkü Enstitüler insanların aracılığıyla temel bir platform olarak tanımlandılar. Enstitüler sayesinde dünyanın diğer tüm bölgelerinden Çin kültürü ve dili hakkında daha fazla bilgi edinme fırsatına sahip olabilir. Enstitüler kültürel alışverişin yolları haline geldi. Ayrıca, Çin ile işbirliği için potansiyel stratejik ortaklar olarak tanımlanan diğer ülkeler arasında kültürel alışverişler için bir platform haline geldiler.

Eylül 2020 itibariyle, dünyanın farklı coğrafyalarına dağılmış 500'den fazla Konfüçyüs Enstitüsü bulunmaktadır. Bu Enstitüler ve Milli Eğitim Bakanlığı aracılığıyla devlete bağlı diğer Çin sivil toplum kuruluşları, Çin Eğitim Bakanlığı'na bağlı kuruluşlar; Çince kültürel kurslar,

geleneksel Çin yemekleri hazırlama dersleri, Mandarin dili kursu verme, Çin kaligrafisini öğretme ve Çin ulusal bayramları için kutlamalar düzenleme gibi eğitimler sunmaktadır. Başka bir deyişle, Enstitüler, İngiliz Konseyleri (İngiltere), Alliance Française (Fransa), Goethe Enstitüleri (Almanya), Yunus Emre Enstitüleri (Türkiye) ve Cervantes (İspanya) Enstitüleri gibi diğer kültürel diplomasi kurumlarının bir yansımasıdır. “Konfüçyüs Enstitüsü, tipik olarak programlama için yıllık en az 100.000 ABD Doları destekle üniversitelerle ortaklık kurarken, Konfüçyüs Sınıfları birincil ve ikincil kurumlarla kurulur.” (Albert, 2018).

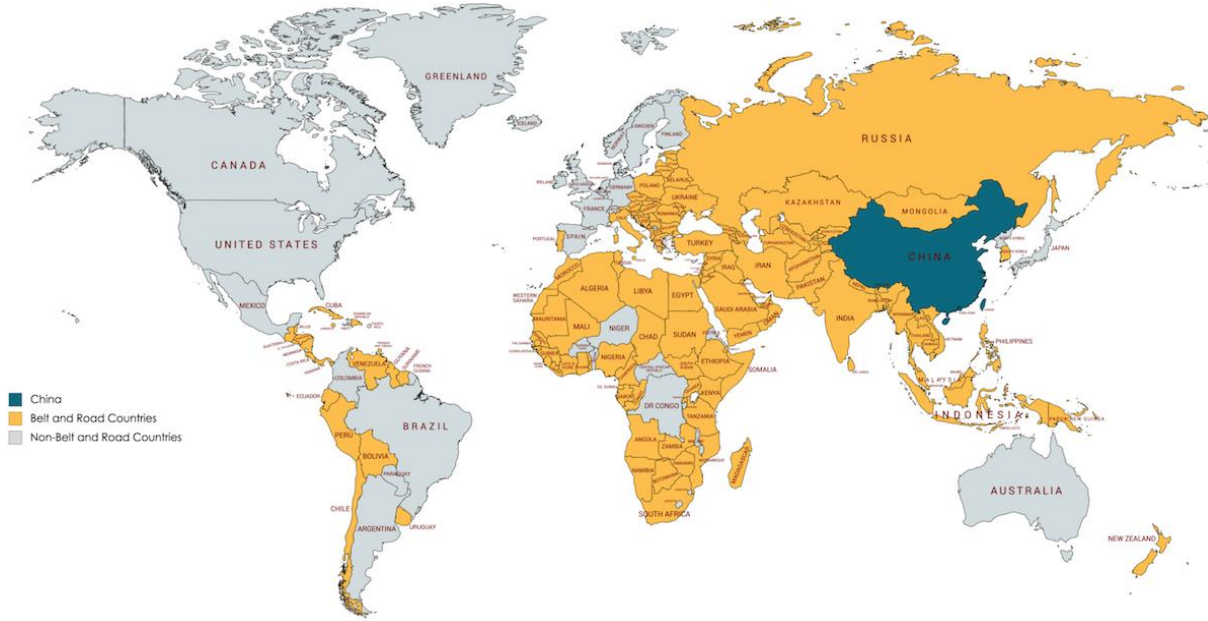
Kıta	Kurum Sayısı
Asya	135
Afrika	61
Amerika	138
Avrupa	187
Okyanusya	20

Tablo 3. Konfüçyüs Enstitüsü'nün Dünya Çapında Sayıları (Yazar tarafından hazırlanmıştır)
Kaynak: Hanban.org. (2020).

6. Kuşak ve Yol Girişimi - Çin'in Yumuşak Gücünün Aracı

Çin'in ekonomik gücünün ve dünya siyasetindeki siyasi etkisinin yükselişi, Çin'in dönüşmeyi planladığı güç türünün bir göstergesidir. Çin'in uluslararası ilişkilerdeki bu davranışı, Joseph Nye'nin öne sürdüğü yumuşak güç kavramıyla uyumludur. Nye'ye göre, bir devletin uluslararası imajı nedeniyle çekiciliği ve daha sonra bir devletin çıkarlarını ideoloji ve kültür yoluyla ilerletme yeteneği yumuşak gücü oluşturur. Çin için, küresel siyasetteki dış politikasının kritik bir hedefi, bilim adamları tarafından yüz milyonlarca Çinliyi sefil yoksulluktan başarıyla kaldırdığı kabul edilen kalkınma modelini diğer gelişmekte olan ülkelere ihraç etmeye çalışmaktır. İddialı Kuşak ve Yol Girişimi'nin (KYG) kurulması, Çin'in dünya siyasetindeki etkisini genişletmeye çalışan Çin'in yumuşak güç dış politika aracının bir parçası olarak görülmektedir. BRI projesi, bağlantılı yollar, demiryolları, boru hatları ve limanlardan oluşan bir sistem aracılığıyla bölgeler arası ve kıtalar arası bağlantıyı artırmayı amaçlamaktadır. Pek çok bilim adamı bunu Çin'in tarihi İpek Yolu'nu yeniden canlandırma girişimine benzetmektedir. Albert (2018), bu uluslararası projelerin bir kısmını finanse etmek için “Çin, Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın kuruluşunda bankanın başlangıç sermayesinin yarısı olan 50 milyar dolar katkıda bulunmuştur. Pekin ayrıca İpek Yolu Fonu için 40 milyar dolar, Deniz İpek Yolu için 25 milyar dolar ve Yeni Kalkınma Bankası'na (BRICS ülkeleri tarafından kurulan: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) 41 milyar dolar daha taahhüt etti.”

Çin hükümetinin bu projeye ilgili altında yatan mesajı, KYG'nin büyük fikrinin Çin tarafından kavramsallaştırılmış olmasına rağmen, dünyanın her yerindeki üye devletler için eşit fırsatları garanti edebilecek bir proje olduğudur. Başka bir deyişle, KYG bir Çin projesi değil, bir bütün olarak uluslararası topluma ait bir projedir. Yine de KYG projesinin kavramsallaştırılması, Çin'in Pekin'in hedeflerini ve yeteneklerini pekiştirmesine yardımcı olabilecek iddialı bir yumuşak güç stratejisinin bir parçasını yansıtmaktadır. Bu nedenle, 2013 yılında Başkan Xi tarafından önerilen KYG projesi bu platformu sunmaktadır. Proje aracılığıyla Çin, yeni bağlar kurmayı ve halihazırda var olan diğer ikili ilişkileri güçlendirmeyi hedeflemektedir. 2013 yılından itibaren KYG projesi sadece bir plan olmaktan çıkmış ve dünyanın farklı yerlerinde üye devletler tarafından uygulanmakta olan bir projeye dönüşmüştür. Bu bağlamda, küresel olarak, “Çin ile birlikte üçte ikisine ev sahipliği yapan 140'tan fazla devletle (burada Çin ile KYG konusunda bir Mutabakat Zaptı imzalayan ülkeler olarak tanımlanmaktadır) Kuşak ve Yol iş birliği anlaşmaları imzalamıştır. Kuşak ve Yol Girişimi (KYG), Çin yardımı ve diğer gelişmekte olan ülkelerle genel iş birliği üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. En önemlisi, KYG, CICDA'nın bugüne kadar imzaladığı Mutabakat Muhtırası'ndan çok daha fazla ülkeyi kapsamaktadır.” (developmentreimagined.com, Ekim 2019).

Harita 2. Çin ile BRI konusunda Mutabakat Zaptı imzalayan ülkeler

Kaynak: Kuşak ve Yol üzerindeki ülkeler. Tüm bunlar ne anlama geliyor: (2019).²

Son kırk yılda Çin, ülkeyi dışa açmayı amaçlayan temel ulusal politika çerçevelerine uygun büyük reformlar gerçekleştirmiştir. Bu reform süreci, Çin devleti için sosyal, ekonomik ve politik faydalar sağlamıştır. Aynı zamanda, diğer devletler Çin'in dünya ekonomisine entegrasyonundan daha fazla yararlanma fırsatına sahip olmuşlardır. Pekin, dışa açılma politikası aracılığıyla, özellikle hiper-küreselleşme çağında serbest ticaret sistemlerinin çok taraflı ekonomik düzenine inanmakta ve desteğini sürdürmektedir. Bu nedenle KYG, küresel ticaret sistemi kalıplarının merkezinde yer alan bir projedir. Çin ekonomisi, geçmişte tanık olunan hızlı ekonomik büyümenin yerini yüksek kaliteli kalkınmanın aldığı kritik bir geçiş noktasındadır. Çin, ekonomisini açmaya kararlı olsa da, diğer gelişmekte olan ülkelerin kendi modeliyle kalkınmalarına yardımcı olma taahhüdünü de yinelemektedir.

Başkan Xi, uluslararası topluma yaptığı birkaç konuşmada, Çin'in barışçıl ve kazan-kazan kalkınma ile karakterize edilen sorumlu bir kalkınma modelinin yanı sıra uluslararası adaleti koruyan ve insanîyetçiliği ilerleten bir kalkınma modelini teşvik etme taahhüdünü vurgulamaktadır. Bu hedefler aracılığıyla Çin, modern küreselleşmiş dünya için önemli bir varlık olarak yumuşak gücünü genişletmekte ve geliştirmektedir. Yine bu hedefler, Çin hükümetinin ekonomik alışverişi teşvik eden ve çok taraflı kalkınmayı destekleyen yeni kanallar kurma ve açma çabalarını da oluşturmaktadır. İkinci olarak, Çin'in ekonomisini şekillendirmede kritik olan sermaye fazlası ve sanayi üretimi için yeni yatırım yolları bulma girişimlerini de yansıtmaktadır. Başka bir deyişle, KYG, Çin para birimi gibi yeni araçlara ve BRICS, Yeni İpek Yolu Fonu, Yeni Kalkınma Bankası ve Şanghay gibi diğer kurumlara dayanan yeni bir uluslararası düzen kurmak için Çin'in en büyük girişimini temsil etmektedir (Boboc, 5 Haziran 2017).

Pek çok kişi tarafından Çin'in yumuşak gücünün bir aracı olarak görülen KYG, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ile Deniz İpek Yolu'nu ana yollar, demiryolları, limanlar, telekomünikasyon ve boru hatları ağları aracılığıyla ilerleyecek şekilde bağlamayı amaçlamaktadır. Toplamda 100 ülkeyi kapsayan projenin 1,2 trilyon dolarlık yatırıma mal olacağı tahmin etmektedir. Çinli yetkililer, projenin ilhamını antik İpek Yolu'ndan ve kalıcı "barış ve iş birliği, açıklık ve kapsayıcılık, karşılıklı öğrenme ve karşılıklı yarar" değerlerinden aldığını savunmaktadır (Kumar, 25 Eylül 2018).

² Available at <https://developmentreimagined.com/2019/09/26/countries-along-the-belt-and-road-what-does-it-all-mean/>, Analysis by Development Reimagined, October 2019

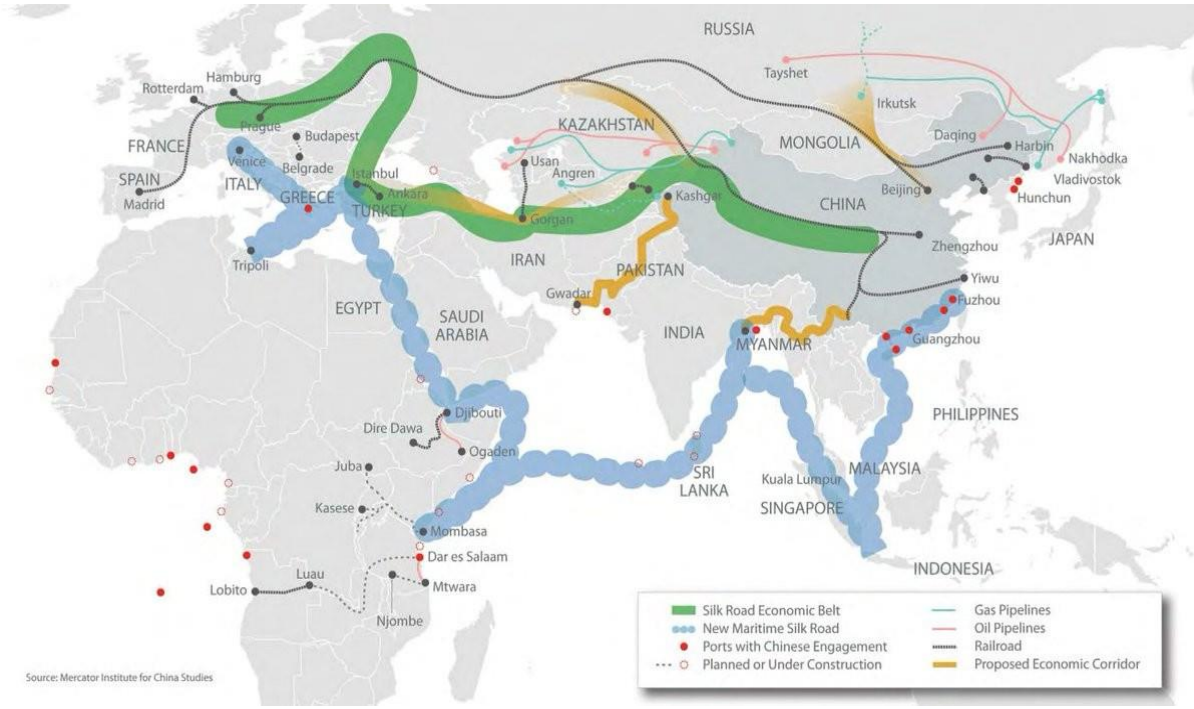
KYG'nin tasarımı, kural tabanlı çok taraflı küresel sisteme bağlıdır. Bu nedenle, Çin'in böyle bir sisteme katılabilmesi için, Çin endüstrileri ve şirketleri, faaliyetlerini küresel katma değer zincirleri gibi diğer önemli faktörleri hesaba katacak şekilde yeniden yapılandırmaya yönelik önemli girişimlerde bulunmuştur. Bu değişiklikler, Çin'in, kuruluşun serbest ticaret ilkesini desteklediği ve ulusal ekonomilerin dışa açılmasını savunmaya devam ettiği Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi uluslararası kuruluşlara artan katılımına yansımıştır. Gerçekten de, 2013 yılında iddialı bir küresel KYG projesini başlatmak için 2001 yılında DTÖ üyeliğini kazandığından beri, Çin'in yükselişi büyük bir ivme kazanmıştır. Ancak daha da önemlisi, küresel ekonomiye entegrasyonu, diğer ülkeler için çeşitli ekonomik faydalar sağlayarak genel küresel ekonomik refahı iyileştirmiştir. Spesifik olarak, 2002'den bu yana küresel ekonomik büyümenin %30'u, ekonomik büyümenin ve finansal krizler sonrası toparlanmanın itici gücü olan Çin'e atfedilmiştir.

Bir girişimden daha fazlası olan KYG, bir dizi bölgesel ve küresel işlev ve hedefi yerine getirecek bir dış politika stratejisidir. İlk olarak, kurucu fikirleri ve hedefleri göz önüne alındığında, Boboc'un (2017) savunduğu gibi, "KYG, Çin'in bir BM üye devleti olarak bölgesel kalkınmaya, barışı korumaya ve kapsayıcı ve açık bir ekonomik entegrasyon çerçevesinin oluşturulmasına katkısını temsil etmektedir. Ayrıca ekonomik reformları uygulayarak ve diğer devletlere ve topluluklara açılarak, KYG Çin ekonomisi üzerinde de olumlu bir etkiye sahip olacaktır. İkincisi, Çin'i bu stratejiye dahil etmek, komşu devletlerin gözünde sorumlu ve cömert bir devlet olarak imajını iyileştirmeye yardımcı olacak ve bu da Çin'in siyasi ve ekonomik bir ortak olarak yumuşak gücünü ve çekiciliğini artıracaktır".

Ancak Çin'in büyük bir küresel ekonomik merkez haline gelmesi eleştirisiz olmamıştır. Bu nedenle Çin, uluslararası imajını geliştirmek, yapısal gücünü artırmak ve küresel siyasetteki rolünü ortaya koymak için KYG'nin başarısına da güvenmektedir. Bu bağlamda yapısal güç, büyük ekonomilerin çıkarlarına bağlı olarak dalgalanmalara genellikle duyarlı olan büyük ve küçük ekonomiler arasındaki bağımlılığı ifade etmektedir. İkinci olarak, yapısal güç, uluslararası sistemin özellikleri ve bu sistem içindeki kural ve kurumların sistem üzerinde en büyük etkiye sahip devletlerin yetkilerini nasıl genişlettiği bağlamında da olabilir. Bu, savaş sonrası yeniden yapılanma döneminde ABD'nin Bretton Woods kurumları aracılığıyla benimsediği benzer stratejidir. Bu kurumlar, uluslararası ekonomik etkileşimlere rehberlik eden bir dizi uluslararası düzenleme oluşturarak devletlerin nasıl etkileşimde bulunduğunu etkilemiştir. Benzer şekilde Çin, Asya Altyapı Yatırım Bankası'nı (AIIB) ve KYG'yi bölgesel etkisini de genişletebileceği benzer bir sistem tasarlamak için kullanmayı planlamaktadır.

KYG, bilim insanlarının dediği gibi "Çin'in yumuşak gücü" olarak önemli araçlardan biri olan ülkeler arasındaki güveni artırma kabiliyetine sahip olduğu göz önüne alındığında, Çin ile daha güçlü ikili ilişkiler geliştirmek için diğer devletleri çekmede yararlı olabilir. Proje aynı zamanda Çin'in bölgesel ve uluslararası platformlardaki görünürlüğüne büyük ölçüde artırmanın ve Çin'in "cömertliğini" göstermenin bir aracıdır. Sonuç olarak, KYG'nin Çin için başaracağı şey, Çin'i Batı'dan etkilenen kurumlar aracılığıyla uluslararası sisteme hakim olan Batı olan modellere güvenilir ve uygulanabilir bir alternatif olarak projelendirmesidir. Başka bir deyişle, KYG, yeni bir ekonomik topluluk inşa etmeye yönelik yeni bir girişimdir, ancak burada üye devletler farklı siyasi ideolojilere ve kültürel uygulamalara abone olmakta özgürdür. Böyle bir toplulukta ana vurgu, ortak ekonomik çıkarların bağlayıcılığı olacaktır.

Son on yılda Çin, ekonomisini açma politikasını aktif olarak desteklemektedir. Ekonomik küreselleşmedeki artan eğilimler, Çin'i dengeli bir ekonomik ilişkiler modelini (kazan-kazan modeli), daha yüksek uluslararası ticaret hacmini, genişletilmiş yabancı yatırımı kolaylaştırmak ve ilerletmek için sürekli çaba göstermeye ve Çin'in artan çıkarlarını teşvik etmeye itmiştir. Bu nedenle, KYG'nin ortaya çıkmasıyla birlikte, Çin'in şu andan daha derin ve çeşitli şekillerde dışa açılmayı dört gözle beklediği söylenebilir.

Harita 3. Çin'in Küresel Stratejisi
Kaynak: Çin Araştırmaları Mercator Enstitüsü, 2019.

7. COVID-19, Sağlık İpek Yolu ve Çin'in Yumuşak Gücü

Birkaç yıldır, özellikle sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin (SKH) uygulanması bağlamında küresel kalkınmanın önde gelen katkılarından biri Çin olmuştur. Ancak bu çabaların çoğu, özellikle Batı medya platformlarında ve geleneksel dış yardım söylemlerinde büyük ölçüde gözden kaçmıştır. Çin dış yardımı, Pekin'in dış politikasının siyasi ve temel bileşenidir. Bununla birlikte, Çin'in yardımının çoğu geleneksel yardım niteliğinde değil, imtiyazlı kredilerin ve Çin'in emeğini ve teknolojisini kullanan çeşitli altyapı projelerinin geliştirilmesi de dahil olmak üzere diğer parasal olmayan yardım biçimlerinin bir kombinasyonudur. 2020'nin başlarında dünyanın diğer bölgelerinde COVID-19'un patlak vermesi sırasında Çin, küresel insani yardımını bu sefer uluslararası medyanın tüm bakışları altında etkinleştirmiştir. Çin hükümeti, salgın sırasında Çin'in insani yardım müdahalesinin doğasını tanımlarken, müdahalesini "Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1949'da kuruluşundan bu yana en yoğun ve geniş kapsamlı acil insani yardım operasyonu" olarak nitelendirmiştir (CIDCA, 2020). Gerçekten de, Çin'in SARS (2003), tsunami (2004) Nepal depremi (2015) ve Ebola salgını gibi diğer pandemilerin patlak vermesi sırasında önemli insani roller oynadığı göz önüne alındığında, Çin'in bu kapasitedeki ilk insani müdahalesi değerlidir (2014 ve 2018).

Bu deneyimlerin insani müdahalede Çin için önemli bir deneyim olarak hizmet ettiğini ve bu deneyimlerini özellikle ilk birkaç salgın sırasında pandemi tarafından istila edilen İtalya gibi virüsün erken merkez üssü haline gelen ülkelere karşı küresel insani tepkisinde açıkça gösterilmiştir. Mart 2020'ye kadar Çin, 120 ülkeye ve 4 uluslararası kuruluşu N95 solunum cihazları, ventilatörler, kişisel koruyucu ekipman (koruyucu giysiler ve cerrahi maskeler) ve nükleik asit test kitleri gibi ücretsiz COVID-19 müdahale ekipmanı sağlamıştır (ÇHC Dışişleri Bakanlığı, 2020 ve İpek Yolu Brifingi, 2020). Merkezi olmayan yönetim düzeyinde, Çin yönetimi ayrıca dünyanın farklı yerlerinde 50'den fazla şehre tıbbi malzeme ve teçhizatın yanı sıra Kamboçya, Laos, Myanmar, Filipinler ve Pakistan gibi ülkelere tıbbi personel desteği sağlamıştır. Buna ek olarak, Hindistan, Arap Birliği gibi Rusya, Malezya ve kurumlar ve ASEAN Sekreterliği gibi diğer ülkeler ile iş birliği içinde, test, klinik tedavi, dışarı çıkma yasakları, COVID 19 uzmanlığı, koruma tedbirlerinde bilgi paylaşımı için telekonferans teknolojisinin kullanıldığı COVID hakkında ilk özel deneyim olmuştur.

Çin'in COVID salgınına verdiği yanıt, insani yardım sağlamak da dahil olmak üzere küresel felaketler ve krizlerle mücadelede çevikliğinin ve hazırlığının bir göstergesi olarak görülmektedir. Çin gümrükleri tarafından açıklanan verilere göre, Çin, Nisan 2020'nin ilk 10 gününde 2 milyar ABD doları değerinde tıbbi malzeme ihraç etmiştir. Tıbbi malzeme üretiminde uzmanlaşmış Çinli şirketler de 100'den fazla ülkeye bağışta bulunmuştur. Bu şirketler, finans ve lojistik alanında uzmanlaşan diğer Çinli şirketler tarafından da desteklenmiştir. "China Communications Construction Company" (Malezya) ve Laos'taki "Three Gorges China Hydropower" gibi denizaşırı portföylere sahip Çinli şirketler, faaliyet alanlarındaki yerel topluluklar için tıbbi malzeme bağışlamıştır. Çin teknolojisi, özellikle AI, 5G, büyük veri kullanarak, hastanelerin rekor sürede inşa edilmesini ve çevrimiçi eğitim, uzaktan çalışma ve teletıpın uluslararası düzeyde bile yayılmasını kolaylaştırmıştır (Mulakala ve Hongbo, 2020).

Jack Ma ve Alibaba vakıfları gibi önde gelen özel Çinli hayırseverler de COVID-19 müdahalesinde kilit roller oynamıştır (Sellen ve Jaumont, 2020). Alibaba ve Jack Ma Vakıfları, Afrika, Asya ve Orta Doğu'daki 100'den fazla ülkeye tıbbi malzeme göndermiş ve hatta sosyal medya ve Google gibi internet platformları aracılığıyla paylaşılan sekiz dilde teşhis kılavuzlarını tercüme etmiştir. Çin sivil toplum kuruluşları da Çin'in küresel insani COVID-19 müdahale mekanizmasının bir parçası olarak ortaya çıkmıştır (Latif, 2020). Örneğin, Çin Kızılhaç Vakfı, Çin'in farklı illerindeki tıbbi ekiplere tıbbi malzeme ve lojistik destek satın almaya yönlendirilen çevrimiçi kalabalık bağış toplama çalışması gerçekleştirmiştir. Başka bir sivil toplum kuruluşu olan Çin Yoksulluğu Azaltma Vakfı, Nepal gibi ülkelerde 180'den fazla temiz su noktası kurmuş ve diğer yerel ortaklarla birlikte dezenfektan sağlamış ve COVID-19'un yayılmasının nasıl önleneceği konusunda eğitim vermek için bağlantı kurmuştur (Hongbo, 2020).

Çok taraflı cephede, Çin'in en büyük hissedarı olduğu AIIB, üye ülkelere destek sağlamak için COVID-19 sonrası 5 milyar ABD Doları tutarında bir kurtarma fonu kurmuştur. Pekin ve Chongqing gibi Çin'deki büyük şehirlere halihazırda COVID sonrası verilen kredileri kullandırmış olan Banka, Endonezya ve Hindistan gibi diğer ülkelere de benzer paketler vermeyi düşünmektedir (Saldinger, 2020). Çin ayrıca DSÖ ile olan iş birliğini de hızlandırmıştır (Collins, 2020). COVID-19'un küresel etkisi göz önüne alındığında, pandemi KYG'yi de etkilemiştir. Sonuç olarak, COVID-19 sonrası yanıtının bir parçası olarak Çin, KYG ağı genelinde daha derin işbirliğine duyulan ihtiyacı yeniden vurgulamıştır. Örneğin Çin, 120 ülkeye COVID-19 yardımı sağlamak için Sağlık İpek Yolu Girişimi gibi KYG mevcut platformlarını kullanarak yumuşak güç diplomasisini genişletmiştir (Escobar, 2020). COVID-19, şüphesiz, küresel toplumun karşı karşıya olduğu en büyük trajedilerden biri olsa da, devletler dış politika hedeflerini ilerletmek için kullanılabilir yeni fırsatlardan da yararlanmışlardır. Çin için COVID-19, KYG projesini COVID-19 deneyiminden alınan dersi de dikkate alacak şekilde yeniden düzenlemek ve yeniden ayarlamak için uygun bir an sunmaktadır. Bu nedenle pandeminin patlak vermesi, Çin'in kendisini küresel liderlikte daha belirgin bir şekilde konumlandırma çabalarını hızlandırmıştır (Guardian, 2020).

8. Uluslararası Medya

Pekin, Çin'in imajıyla ilgili uluslararası anlatı üzerinde daha büyük bir etkiye sahip olmak için, Çin'in uluslararası yabancı dildeki radyo, televizyon ve yazılı basın kuruluşlarına büyük yatırımlar yapmıştır. Çin'e bağlı uluslararası medya kuruluşlarının kurulması, Çin'in yalnızca daha geniş bir küresel izleyici kitlesine erişmesini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda barış ve kalkınmadaki olumlu ancak büyük ölçüde yeterince rapor edilmeyen küresel girişimlerini sergilemesini sağlamıştır.

Bu bağlamda, devlete ait medya ajansı Xinhua, 170 yabancı büroda şube açarak ve 2020 yılına kadar bu tür 200 büro kurma hedefiyle hızla büyümüştür (Albert, 2018). Ayrıca China Daily ve Global Times, Çin'in dünyanın çeşitli yerlerindeki geliştirme faaliyetlerine yer vermektedir ve yayınlar daha geniş bir kitleye ulaşılması için İngilizce olarak yayınlanmaktadır. Devlet televizyon yayın kuruluşu olan CCTV, Aralık 2016'da büyük bir marka değişikliğine gitmiş ve şimdi Çin Küresel Televizyon Ağı (CGTN) olarak anılmaktadır. Medya yayıncısının altı kanalı bulunmaktadır

(İngilizce, İspanyolca, Rusça, Arapça ve Fransızca). Yayın ekipleri de tüm kıtalarda 70'den fazla ülkeye yayılmıştır. 27 büroda faaliyet gösteren China Radio International (CRI) ayrıca 392 saat 38 dilde program yayınlamaktadır.

Ek olarak, Reuters tarafından Kasım 2015'te yayınlanan bir araştırmaya göre, CRI, etkisini alenen vurgulamak için 14 ülkede otuzdan fazla radyo istasyonundan oluşan bir ağı paravan şirketler aracılığıyla gizlice işletmektedir. Çin medyası sadece farklı ülkelere veya kültürlerden insanları hedef almakla kalmayıp, büyük ölçüde Güneydoğu Asya'da yaşayan elli milyon insan olduğu tahmin edilen Çin diasporası toplulukları, giderek daha fazla hedef kitle haline gelmektedir (Albert, 2018). Neredeyse tüm dünyayı kapsayan mevcut Çin devlet haber kaynakları şunlardır: China Daily, Xinhua, China Radio International, People's Daily, Global Times, Beijing Review ve CGTN.

9. Siyasal İletişimin Yumuşak Tonu

Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) eski lideri olan Deng Xiaoping, genellikle Çin liderliğine "yeteneklerini gizleme ve zamanını bekleme" vurgusu yapmıştır (Brookes, 13 Nisan 2011). Modern Çin dış ve yumuşak güç politikalarının çoğu, bu ideolojiyle ilgili olarak Çin'in stratejik çıkarlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Xi döneminden önce, Çin yumuşak güç dış politikasının altında yatan ve ortak temalardan bazıları aşağıdakileri içermektedir:

- *Çin barışçıl bir yükseliş istemesi.* Başka bir deyişle, "Çin bir tehdit değil". Çin, sanayileşme sürecinden geçerken, gücünü genişletmek ve hem güvenlik hem de kaynak rekabeti açısından uluslara rakip olarak ortaya çıkmak istememektedir. Daha da önemlisi Çin, önemli miktarda çevre kirliliğine neden olmadan sanayileşmeye çalışmaktadır (Bijian, 2005).
- *Çin küresel bir hegemon olma peşinde olmaması.* "Bunun yerine Çin, ideolojik farklılıkları aşarak dünyanın tüm ülkeleriyle barış, kalkınma ve iş birliği için çaba gösterecektir" (Bijian, 2005). Çin "artımlı reformlar ve uluslararası ilişkilerin demokratikleştirilmesi yoluyla elde edilebilecek yeni bir uluslararası siyasi ve ekonomik düzeni savunmaktadır" (Bijian, 2005).
- *Çin Komünist Partisi'nin gelişmesi ve artık otoriter bir rejim olmaması.* Çin hükümeti ve siyasi liderliği, katı, otoriter tarzda bir Komünist/Maoist sistemle ilişkilendirilen Mao Zedong günlerine kıyasla önemli değişiklikler geçirmiştir. Başka bir deyişle, Çin demokratikleşmekte, ÇKP, "modası geçmiş sosyal kontrol biçimlerini aşmayı ve uyumlu bir sosyalist toplum inşa etmeyi" amaçlamaktadır (Bijian, 2005).
- *Çin, ABD'yi stratejik bir düşman olarak inşa etmesi.* Bunun yerine, "Pekin, Washington'un bölgenin güvenliğinde olduğu kadar ekonomik ilişkilerde de olumlu bir rol oynamasını istiyor" (Bijian, 2005).

10. Çin'in Resmi Olmayan Kanalı

Çin yumuşak gücünü, spor ünlüleri, akademisyenler, sanat, filmler, müzik ve edebiyat gibi resmi olmayan kanallar aracılığıyla kullanmaktadır. Çin gayri resmi yumuşak güç çerçevesinin önde gelen isimlerinden bazıları şunlardır: Yao Ming ve Li Na (profesyonel sporcular), Jackie Chan (aktör), Jane Zhang (pop müzisyeni), Zhang Yimou (film yönetmeni), Lang Lang (piyanist) ve Tan Yuanyuan (balerin). Pandalar gibi Çin coğrafyasına özgü hayvanlar da kültürel simgeler haline gelmiştir ve birkaç durumda ünlü "panda diplomasisi" gibi hayvanat bahçesi hayvanlarının değiş tokuşuna tanık olmuştur. Bununla birlikte, Çin'deki diğer ünlü kültürel figürler de hükümeti çok eleştirmektedir. Örneğin, büyük bir hayran kitlesine sahip olan Ai Weiwei gibi sanatçılar, Çin hükümetinin politikalarını sık sık eleştirmiştir. Higher Brothers adlı hip hop grubu gibi diğerleri, Çin hükümetinin hip-hop kültürünü yasaklamasına ve dövmeleri olan sanatçıları medyada görünmekten caydırmasına rağmen, büyük bir takipçi kitlesi kazanmaktadır.

Çinli firmalar birkaç yıldır Batı film endüstrisine ve özellikle Hollywood'a yakınsamaktadır. Ancak, son zamanlarda Batı film endüstrisine olan ilginin azaldığına dair öngörüler bulunmaktadır. Önde gelen medya şirketlerinden biri olan Dalian Wanda, ABD sinema ve stüdyo zincirleriyle yaptığı çok sayıda yüksek profilli anlaşmanın yanı sıra Sony Pictures ile olan ortaklıklarını ve Godzilla, Jurassic World ve Interstellar gibi rekor kıran filmlerin yapımını üstlenen Legendary Entertainment'ı satın almasını iptal etmiştir. ABD film stüdyolarının çoğu, Çin'in devasa film pazarına girmenin yanı sıra, çok ihtiyaç duyulan finansal yatırım için genellikle Çin'i planlamıştır. Çin ve Amerikan Hollywood stüdyoları arasındaki çeşitli prodüksiyon ve pazarlama anlaşmaları 2017'nin sonunda iptal edilmiştir. Bununla birlikte, Çinli firmaların, Çin imajının yurt dışında nasıl şekilleneceği konusunda daha doğrudan bir etki geliştirmek için zamanlarını değerlendirdikleri ve ABDli film yapımcılarının bunu not edip Türkiye'yi yansıtan filmler veya diziler yapmaktan kaçınarak yanıt verdikleri açıktır. Bu, öncelikle Batılı film yapımcılarının geniş Çin pazarına girme ihtiyacına bağlanabilir. Bununla birlikte, Çin film endüstrisinde tanık olunan önemli adımlara rağmen, dış pazarlarda hala çok az dağıtım ve gişe başarısı var. Bu, bu tür kültürel ürünlerin genel çekiciliğine ilişkin endişeleri artırmıştır (Albert, 2018).

Çin atletik performansları da bir güç projeksiyonu haline gelmiştir ve bu, ülkenin küresel bir gösteriye giriştiği 2008 Olimpiyat Oyunlarına ev sahipliği yaparak daha da desteklenmiştir. Brezilya'daki 2016 Yaz Olimpiyatları'nda Çin, 1984 Los Angeles oyunlarında kazandığı otuz iki madalyaya kıyasla yetmiş bir madalya kazanmıştır.

Aşağıdaki tablo, Çin'in yumuşak güç stratejisini anlamak için ünlü Çin'in yumuşak etkisinin çalışmalarını göstermektedir. Bunlar, "eski zamanlar" için popüler nostaljiyi yeniden canlandırma aracı olarak Çin anakarasında ve Çin dışında sergilenen alanlardır.

Sanat	Kültürel devrimler dönemi yapımları ve ayrıca Mao'yu öven devrimci şarkıların rock ve pop versiyonları, ayrıca tişörtler, saatler, porselen ve diğer hatıralar (Mittler, 2008).
Roman	<i>Red Crag</i> , Kuomintang'a karşı bir casusluk savaşı veren yeraltı komünist ajanlarını konu alan ünlü bir 1961 Çin romanı.
Heykel	<i>Rent Collection Courtyard</i> , eski ev sahibi Liu Wencai'yi fakirlerden kira toplayan kötü bir ev sahibi olarak betimleyen 1965 tarihli bir heykel.
Filmler ve Oyunlar	<i>Shangganling Dağı Savaşı</i> , Shangganling Savaşı olarak da bilinen, Kore Savaşı sırasında Üçgen Tepesi Savaşı'nı tasvir eden 1956 Çin savaş filmi. <i>The East Is Red</i> , 1965 yılında Halkın Büyük Salonunda gerçekleştirilen ve Boxer İsyanı'ndan Çin Komünist Devrimi'ne kadar Çin tarihini anlatan bir şarkı ve dans filmi. Kültür Devrimi sırasında gerçekleştirilen <i>Sekiz model oyunlar</i> , devrimci temalı operalar ve baleler.
Şarkılar	" <i>Nanniwan</i> ", 1943'te devrim niteliğinde bir şarkı. Kültür Devrimi sırasında ÇHC'nin fiili milli marşı olan " <i>Doğu Kızıdır</i> " Modern rock uyarlaması Zhang Qu tarafından seslendirilen ve 1990'ların Red Rock albümünde yer alan " <i>Socialism is Good</i> " " <i>I Love Beijing Tiananmen</i> " - (50'den fazla dile çevrildiği iddia ediliyor, bu şarkı ÇHC'de sıklıkla okul çocuklarına öğretiliyor) " <i>Kültür Devrimi Çok Güzel</i> " - Kültür Devrimini öven bir şarkı

Tablo 4. Ünlü Çin'in Yumuşak Etkisi Çalışmaları (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

Kaynak: Islam, 2021.

11. Sonuç

Pekin'in Batı kökenli olmayan yumuşak güç yaklaşımına ilişkin sorunlar arttıkça, Çin ve müttefik ülkeler kritik bir geri çekilme, yeniden müzakere ve öğrenme dönemine girdiler. Çin'in yumuşak güç modeli ve etkisi hakkındaki tartışmalar Çin dış politikasına yön veren ticari kararların alınmasında ve üretimin kontrol edilmesinde özel teşebbüsler ve bankaların değil, Çin devletinin etkili olduğu kontrol mekanizmasına odaklanmıştır. Çin'e has yumuşak güç modeli farklı bir yönden daha da yıkıcı etkiye sahip olmuştur. Sorunlarına düzenleyici ve politik çözümler bulmak, Çin için acil bir görevdir. Bununla birlikte, Thayer ve Friend'in 2018'de "Diplomat"ta yayınladıkları çalışmalarında öne sürdükleri gibi, "2049 yılına kadar Çin, düşünsel olarak kendine güvenecek ve ekonomik, politik ve askeri alanlarda daha etkin bir şekilde hakimiyet kurabilecektir. Pekin artık bütünleşmeyecek veya müzakere etmeyecek, aksine diğerlerinin Çin Düzeni'ni kabul etmesini bekleyecek." Dünya, Çin egemenliğindeki uluslararası politikanın, yumuşak ve akıllı güç modelinin ilk aşamalarına şimdiden tanık olmaktadır.

Çin'in yalnızca kendi çıkarlarını önemsemesi nedeniyle dünyaya sunduğu evrensel fikrinden bahsetmek için henüz çok erkendir. Ticarete kazan-kazan teklifi, herhangi bir takasın temel ilkesidir ve bu ilkeye dayalı bir düzlemde yol alan Çin'in karşı taraftan daha fazla para/menfaat kazanmaya çalışacağı anlamına gelmektedir. Ancak evrensel fikrini oluşturan ikilem, Çin'in ya ABD ve Batı ülkelerinkine alternatif bir küresel model fikri inşa etmesi ya da kısa vadeli destek verilen bir devletten destek karşılığı uzun vadeli tam donanımlı bir satın alma gerçekleştirmeyi arzulaması arasında gerçekleşecektir. Yine de Çin, Orta Asya ve Akdeniz üzerinden Avrupa'ya ulaşan Çin Kuşağı ve Yol Girişimi ile Washington ve Batı'nın vizyonuna teorik ve ampirik olarak örtük bir ideolojik meydan okuma içeren çok net bir mesaj göndermektedir. Batı'nın pozisyonunun amaçlarını tam olarak destekleyip desteklemediği ve Çin'in meydan okumasına cevap vermeye tam olarak yeterli olup olmadığı konusunda sistematik olarak düşünmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- AidData.org. (2018). China Project Locations. Accessed August 23, 2020. Available at <https://www.aiddata.org/china-project-locations>
- Albert, Eleanor. (2018). China's Big Bet Soft Power. Council for Foreign Relations (CFR), February 9, 2018. Accessed: 12.05.2018. Available at <https://www.cfr.org/backgrounders/chinas-big-bet-soft-power>
- Albert, Eleanor. (2018). China's Big Bet Soft Power. Council for Foreign Relations (CFR), February 9, 2018. Accessed: 12.05.2018. Available at <https://www.cfr.org/backgrounders/chinas-big-bet-soft-power>
- Angle, Stephen C. (1998). Did Someone Say Rights? Liu Shipei's Concept of Quanli. *Philosophy East & West*, 48, p. 624.
- Bijian, Zheng (September–October 2005). "China's "Peaceful Rise" to Great-Power Status". *Foreign Affairs*. 84 (5): 18–24. doi:10.2307/20031702. Available at <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/2005-09-01/chinas-peaceful-rise-great-power-status>.
- Bloomberg. (2019). China Grooms Celebrities to Help Spread Patriotism. *Bloomberg*, October 12, 2019. Available at <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-10-12/china-celebrities-help-enlist-new-generation-of-online-patriots> (accessed September 28, 2020).

- Boboc, Georgiana. (September 25, 2020). The Belt and Road Initiative: China's soft power strategy. Available at https://www.chinadaily.com.cn/opinion/2017beltandroad/2017-06/05/content_29618551.htm (Accessed September 25, 2020)
- Brookes, Peter (13 April 2011). "Hearing on "China's Foreign Policy: Challenges and Actors". U.S.-China Economic and Security Review Commission.
- Cao, Deborah (2004). *The Chinese Law*. Hants, England: Ashgate Publishing, p. 72-74.
- Carlsnaes, Walter (1992). "The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis", *International Studies Quarterly*, 36 (3): 245-70
- CIDCA. (2020). Available at <http://en.cidca.gov.cn/>
- Collins, Michael. (2020). *The WHO and China: Dereliction of Duty*. *Council on Foreign Relations*, February 27, 2020. Available at (accessed September 17, 2020).
- Deacon, David. et al. (1999). *Researching Communications: A Practical Guide to Methods in Media and Cultural Analysis*. New York: Oxford University Press
- Developmentreimagined.com. (2019). Available at <https://developmentreimagined.com/2019/09/26/countries-along-the-belt-and-road-what-does-it-all-mean/>, Analysis by Development Reimagined, October 2019
- Escobar, Pepe. (2020). China rolls out the Health Silk Road. *Asia Times*, April 2, 2020. Available at <https://asiatimes.com/2020/04/china-rolls-out-the-health-silk-road/> (accessed September 30, 2020).
- Gill, Bates, (2007). *Rising Star: China's New Security Diplomacy*. Washington DC: Brookings Institution Press.
- Goldstein, Avery, (2005). *Rising to the Challenge: China's Grand Strategy and International Security*. Stanford, CA: Stanford University Press
- Guardian. (2016). Chinese officials hire gangsta rappers to boost China's image abroad. *Guardian*, June 30, 2016. Available at <https://www.theguardian.com/world/2016/jun/30/chinese-officials-hire-gangsta-rappers-to-boost-chinas-image-abroad> (accessed September 15, 2020)
- Guardian. (2020). China outraged after Brazil minister suggests Covid-19 is part of 'plan for world domination'. *Guardian*, April 7, 2020. Available at <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/07/china-outraged-after-brazil-minister-suggests-covid-19-is-part-of-plan-for-world-domination#maincontent> (accessed September 18, 2020).
- Hanban,org, (2020). Confucius Institute. Available at http://english.hanban.org/node_10971.htm (Accessed September 24, 2020).
- Hangzhou News Portal. (2020). The nation's first "China Youth E-commerce Internet Celebrity Village" was established in Hangzhou. Li Ziqi and many other e-commerce experts were hired as honorary villagers. *Hangzhou News Portal*, March 16, 2020. Available at <https://baijiahao.baidu.com/s?id=1661311889540815087&wfr=spider&for=pc> (accessed September 20, 2020).
- Harding, Harry, (1994). "China's Cooperative Behaviour" in Robinson, Thomas W. and Shambaugh, David (eds.) *Chinese Foreign Policy: Theory and Practice*. Oxford University Press, New York, pp. 397-398.

- Hongying Wang and Lu, Yeh-Chung. (2008). The Conception of Soft Power and its Policy Implications: a comparative study of China and Taiwan, *Journal of Contemporary China*, 17:56, 425-447, DOI: 10.1080/10670560802000191
- Islam, M. N. (2019a). Emerging Global Organizations and Groups: A Paradigms Shift for New World Order. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi* 9 (2): 471-490. DOI: 10.31679/adamakademi.508998.
- Islam, M. N. (2019b). Güç, strateji ve potansiyeller: Çin ordusunun temel yetenekleri ve unsurları üzerine bir inceleme [Power, strategy and potentials: A study on the factors and key capabilities of China's military]. *Cappadocia Journal of Area Studies (CJAS)* 1 (1): 100-110.
- Islam, M. N. (2020a). Rethinking Turkey-Iraq Relations: The Dilemma of Partial Cooperation. *Insight Turkey* 22 (1): 257-260.
- Islam, M. N. (2020b). Turkey, Asia Anew and South Asia: A Comparative Assessment on Bilateral Relations and Soft Power Policy with Bangladesh, India, and Pakistan. *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi* 12 (47): 379-398. Doi: 10.15189/1308-8041.
- Islam, M. N., and Cansu, E. E. (2020). BRI, CPEC, and Pakistan: A Qualitative Content Analysis on China's Grand Strategies. *International Journal on World Peace* 37 (3): 35-64.
- Islam, Md. Nazmul. (2021). Culture, Politics and Interests: Comparing China and India's Soft Power Strategy in the Case of Pakistan and Iran (PhD Dissertation: Ankara Yildirim Beyazıt University). Ankara: Ankara Yildirim Beyazıt University
- Jinping, Xi. (2017). Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects and Strive for the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era. *Delivered at the 19th National Congress of the Communist Party of China*, October 18, 2017. Available at http://www.xinhuanet.com/english/download/Xi_Jinping's_report_at_19th_CPC_National_Congress.pdf (accessed Jun 25, 2020).
- Kim, Jo. (2020). Will Internet Celebrities Become China's New Channel for Projecting Soft Power? *The Diplomat*, May 5, 2020. Available at <https://thediplomat.com/2020/05/will-internet-celebrities-become-chinas-new-channel-for-projecting-soft-power/> (accessed September 17, 2020).
- Kumar, Ajay. (September 25, 2018). BRI: A vehicle of China's soft power diplomacy!. Available at <https://www.linkedin.com/pulse/bri-vehicle-chinas-soft-power-diplomacy-ajay-kumar/>.
- Kurlantzick, Joshua. (2007). *Charm Offensive: How China's Soft Power Is Transforming the World*. New York: Yale University Press, New Haven and London. ISBN: 978-0-300-11703-5.
- Latif, Aamir. (2020). China assists Asia in fighting coronavirus. *Anadolu Agency*, March 27, 2020. Available at <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/china-assists-asia-in-fighting-coronavirus/1782309> (accessed September 30, 2020).
- Ministry of Education, China. (2018). Brief report on Chinese overseas students and international students in China 2017. Report, April 1, 2018. Available at http://en.moe.gov.cn/documents/reports/201901/t20190115_367019.html. (Accessed September 24, 2020).
- Mulakala, Anthea and Hongbo, Ji. (2020). Covid-19 and China's Soft-Power Ambitions. *The Asia Foundation*, April 29, 2020. Available at <https://asiafoundation.org/2020/04/29/covid-19-and-chinas-soft-power-ambitions/> (accessed October 1, 2020).

- Nyadera, I. N., and Islam, Md N. (2020a). Transnational Operations, International Reactions, and Legitimacy: The Case of Turkey and Saudi Arabia. *Contemporary Review of the Middle East* 7 (3): 317–338. DOI: <https://doi.org/10.1177/2347798920921965>.
- Nyadera, I. N., and Islam, Md N. (2020b). Link Between Administration, Politics, and Bureaucracy. In Farazmand, A. (ed.), *Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance*. Springer, Cham. DOI: 10.1007/978-3-319-31816-5_3903-1.
- Nye, Joseph. S. (1990). “Soft Power” *Foreign Policy* (80) 153-171. DOI: 10.2307/1148580
- Nye, Joseph. S. (1990a). *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. New York: Basic Books.
- Nye, Joseph. S. (1990b) “The Changing Nature of World Power”. *Political Science Quarterly*, 105, no. 2, 177–92.
- Nye, Joseph. S. (1990c). Soft Power. *Foreign Policy*, (80), Twentieth Anniversary, Slate Group, LLC, pp. 153-171. DOI:10.2307/1148580
- People’s Daily Online (December 22, 2005). People’s Republic of China State Council Information Office, “China’s Peaceful Development Road”. Retrieved from <http://www.peoplesdaily.com.cn>
- Routley, Nick. (2020). How Chinese Financing is Fueling Megaprojects Around the World. *Visualcapitalist.com*, January 7, 2020. Accessed July 30, 2020. Available at <https://www.visualcapitalist.com/global-chinese-financing-is-fueling-megaprojects/?fbclid=IwAR3dKjc7pX1rvCf7NMH-EqpN0tsbVpaKicFFZDp3D1D7mhmvtjvRNWPRpAs>
- Saldinger, Adva. (2020). AIIB launches health infrastructure investments in response to COVID-19. *Devex*, April 9, 2020. Available at <https://www.devex.com/news/aiib-launches-health-infrastructure-investments-in-response-to-covid-19-96958> (accessed September 21, 2020).
- SCMP. (2017). Want fame and fortune? China’s internet celebrity business offers both. *South China Morning Post (SCMP)*, June 9, 2017. Available at <https://www.scmp.com/business/china-business/article/2097688/want-fame-and-fortune-chinas-internet-celebrity-business> (accessed September 5, 2020).
- Shirk, Susan L. (2007) *China, Fragile Superpower: How China's Internal Politics Could Derail Its Peaceful Rise*. New York: Oxford University Press.
- Shirk, Susan, (2007). *China: Fragile Superpower*. New York: Oxford University Press
- Sutter, Robert G. (2012). *Chinese Foreign Relations: Power and Policy since the Cold War*. Rowman & Littlefield publishers, Inc. Plymouth, United Kingdom. ISBN: 978-1-4422-1134-6
- Thayer, Bradley. A. and Friend, John. M. (2018). The World According to China. *The Diplomat*, October 3, 2018. Available at <https://thediplomat.com/2018/10/the-world-according-to-china/>
- Visual Capitalist. (2020). How Chinese Financing is Fueling Megaprojects Around the World. January 7, 2020. Available at <https://www.visualcapitalist.com/global-chinese-financing-is-fueling-megaprojects/>
- Wang, Yiwei, (2005). Chinese Tradition of Thinking Power. 46th Annual ISA Convention, Honolulu, p. 2.

- Weber, M. (2007). Constructivism and critical theory. In R. Devetak, A. Burke, & J. George (Eds.), *An Introduction to International Relations: Australian Perspectives* (pp. 96-108). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139168557.010
- Wendt, Alexander E. (1987). The Agent-Structure Problem in International Relations Theory". *International Organization*, 41 (3): 335-70; and Carlsnaes, Walter (1992). The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis", *International Studies Quarterly*, 36 (3): 245-70
- Xinhua. (2018). 100 Chinese selected as "good young netizens". *Xinhua*, August 2, 2018. Available at http://www.xinhuanet.com/english/2018-08/02/c_137363798.htm (accessed September 28, 2020)
- Xinhua. (2019). Chinese cooperation can help uplift Pakistan's reviving film industry *Xinhua*, August 7, 2019. Accessed October 25, 2020. Available at http://www.xinhuanet.com/english/2019-08/07/c_138291203.htm
- Xinhua. (2019). Presenting the beauty of Chinese culture to the world needs more Li Ziqi. *Xinhua*, December 13, 2019. Available at http://www.xinhuanet.com/mrdx/2019-12/13/c_138628615.htm (accessed September 20, 2020).
- Xinhua. (2020). China YouTube star Li Ziqi amazes the world with countryside life. *Xinhua*, May 4, 2020. Available at <https://www.straitstimes.com/asia/east-asia/china-youtube-star-li-ziqi-amazes-the-world-with-countryside-life> (accessed September 30, 2020).

Oyun Teorisi Bağlamında Suriye İç Savaşının Geleceği

Mustafa Kürşat Şahiner, Fatih Cemil Özbuğday

1. Giriş

İç savaş (veya sivil savaş) en genel itibarıyla bir ülke sınırları içinde meydana gelen ve çoğunlukla düzenli ve silahlı kuvvetleri içeren, sürekli, organize ve geniş çaplı bir çatışmadır (Özkeçeci, 2019). Tarih boyunca toplumların kendi içerisindeki güç mücadeleleri devam etmiş, birçok iç savaş senaryosu yaşanmıştır. Günümüzde farklı coğrafyalarda hala devam eden iç savaş örneklerini görmek mümkündür. Öte yandan nasıl bir hareketin iç savaş sayılabileceğine dair henüz net tanımlamalar yapılamamaktadır. "İç Savaş" kaynakçasında taraflardan birinin 'devlet' olması gerektiği genel olarak kabul görmüştür (Bağcı, 2012, s.1). Ancak ilgili çatışmaya 'iç savaş' denilebilmesi için nitelik ve nicelik özellikleri tam anlamıyla bir standarda ulaşmamıştır.

Tüm bu bilgilere dayanarak denilebilir ki iç savaş tanımında olması gerektiği düşünülebilecek en belirgin özellik karşıt amaçları olan iki tarafın koşulsuz varlığıdır. Eğer ki bu savaşlar dünyadaki hegemon devletlerin rasyonel çıkarlarına etki edecek seviyede ise yalnızca iki tarafın varlığından söz edebilmek mümkün olmamaktadır. Bu noktada en sıcak örneklerden birisi olan Suriye iç savaşını değerlendirecek olursak mücadele, Suriye halkının kendi ülkesinin geleceğini belirleyebilme çizgisinden çoktan çıkmıştır. Sahada, Ortadoğu ve Akdeniz politikalarına yeni bir yön kazandırmak için Esad rejimini destekleyen bir Rusya'yı, bölgedeki enerji kaynaklarına sahip olabilmek ve diğer ülkelerin etkisini saf dışı bırakmak için YPG/PYD'yi destekleyen bir ABD'yi, terörist unsurları temizleyerek güvenli bir tampon bölge oluşturmak arzusuyla sınır ötesi operasyonlar düzenleyen Türkiye'yi, Sünni gücünü istemeyen ve Kürt meselesinden olumsuz etkileneneğini düşünerek Hizbullah'a destek veren İran'ı ve bölgede İran'ın bu politikasından rahatsızlık duyduğu için başka cihatçı gruplara arka çıkan İsrail'i görmekteyiz. Dünyada söz sahibi olabilmek ve yeni düzen içerisinde 'ben de varım' diyebilmek için çabalayan daha birçok ülkeyi Arap Baharı etkisiyle buna benzer senaryoları yaşayan Kuzey Afrika ve Arap Yarımadası coğrafyasında bulabiliriz. Bu örnekler gösteriyor ki iç savaşlar, doğrudan veya dolaylı birbirinden farklı aktörleri içermekte ve her bir aktörün kendi stratejik yaklaşımına yer vermektedir. Buradan hareketle, çıkar çatışmalarının, eşanlı hamlelerin, egemen olma mücadelelerinin merkezinde bulunduğu iç savaşlar ile ilgili yapılacak analizlerde oyun teorisinin önemi oldukça büyüktür.

Oyun teorisi, bireyler, organizasyonlar ve devletler arasındaki müzakere, çatışma ve iş birliği gibi konuları matematik modellerle inceleyen bir disiplindir. Bir başka ifadeyle, oyun teorisi mevcut veriler ve kısıtlar içerisinde karar verme ve tercihte bulunma durumunda olan aktörlerin kazançlarını maksimize ve kayıplarını (maliyetlerini) minimize etme stratejilerini çoğunlukla matrisler yardımıyla analizlere tabi tutan bir disiplindir (Aktan ve Bahçe, 2013, s. 93). Oyun teorilerinde amaç, en stratejik hamleyi belirleyerek en yüksek faydayı sağlamak, en az zararı almaktır. Bu nedenle iç savaşlara stratejik yaklaşımlar perspektifinden bakıldığında oyun teorisi kuramlarıyla doğrudan ilgili olduğu görülmektedir.

Çalışmada oyun teorisinin bu prensiplerinden faydalanılarak, 10 yıldır devam eden Suriye İç Savaşı'nın sona ermesine dair senaryolar, tarafların kazançları ve kayıpları doğrultusunda değerlendirilmeye çalışılacaktır. Hangi tarafın galibiyete daha yakın olduğuna ilişkin tahminler de yine karşılıklı stratejilerin ve dayanakların değerlendirilmesiyle ortaya konulacaktır.

2. İç Savaş Nedir?

İç savaş denilince literatürde karşımıza iki önemli başlık çıkmaktadır: Bunlar Singer ve Small (1982, 1994) tarafından ortaya konan, savaş bağıntıları (*correlates of war*, COW) ve Gleditsch vd. (2002) tarafından ifade edilen silahlı çatışma veri kümesi (*Armed Conflict Dataset*, ACD)'dir. Bu iki önemli yöntem de çok büyük verileri toplayıp elektronik ortama aktarım

gerçekleştirmiş ve araştırmacıların gerçek verilerle çalışmasını sağlamıştır. İç savaşların COW tanımı dört ana özelliğe dayanmaktadır. Bunlardan ilki, organize bir askeri harekâtın olmasının ve en az 1000 savaş ölümünün gerekliliği, ikincisi, savaşları soykırımlardan, katliamlardan ve pogromlardan ayırt etmek için etkili bir direnişin olması, üçüncüsü, ölümlerin en az yüzde beşinin daha zayıf tarafta gerçekleşmesi ve son olarak o sırada ulusal hükümetin aktif olarak savaşa dâhil olmasıdır. COW'a göre bu şartlar, bir dizi iç savaş, özellikle de sömürgecilikten kurtuluş savaşlarını, iç savaş tanımının dışında tutmaktadır.

Gleditsch vd. (2002) tarafından sunulan savaş tanımı ise iki temel yaklaşıma sahiptir. İlk olarak, taraflara ve savaşın yerine göre dört tür şiddetli çatışmayı ortaya koyarlar: Bunlar sistem dışı çatışmalar (esas olarak sömürge veya emperyalist savaşlar), devletlerarası savaşlar, devletler içi savaşlar ve uluslararasılaşmış devletlerarası savaşlardır. İkinci boyut, şiddetin düzeyini tanımlamaktadır. Buna göre küçük çatışmalar yılda savaşla ilgili 25'ten fazla ölüme neden olur, orta ölçekli çatışmalar yılda 25'ten fazla savaştan kaynaklı ölüme neden olur ve toplam çatışma geçmişi 1000'den fazla savaşla ilgili ölümlerle sonuçlanır. Son olarak savaşlar, yılda 1000'den fazla savaşla ilgili ölümlerle sonuçlanan çatışmalardır.

İç savaşın ciddiyetinin bir başka ölçütü ise savaşın coğrafi yayılımıdır. Burada ilk adım çatışmanın meydana geldiği ülkeyi tespit etmektir. COW ve ACD gibi veri kümeleri, birincil katılımcılar ve müdahaleler ile savaşın nerede yapıldığı hakkında bilgi sağlamaktadır. Böylece, savaşa dışarıdan müdahale eden ülkelerin savaşın meydana geldiği ülkelerden farklı değerlendirilmesi mümkün kılınmaktadır. Ancak, müdahalelerin mahiyeti, yani ülkelerin askeri müdahaleyi sadece lojistik olarak mı destekledikleri yoksa asker mi gönderdikleri hakkında sağlıklı bilgi oldukça azdır. Bu nedenle savaşın yaşandığı ülkenin jeopolitik konumu, stratejik önemi ve komşu ülkeleriyle olan ilişkileri, savaşın her anlamda yayılımını etkileyebilecek başlıca hususlar arasında değerlendirilmektedir.

2.1. İç Savaşın Nedenleri

Bir iç savaşın ortaya çıkışına sebep olarak birçok siyasi, ekonomik, askeri ve toplumsal neden örnek gösterilebilir. Ancak Collier ve Hoeffler'in (2007) ifadesine göre iç savaşın ayırt edici özelliği, asi bir ordunun ortaya çıkması ve hiçbir engel gözetmeden faaliyetlerine devam etmesidir. İç savaş doğuran bölgelerin ortak özelliklerine bakılacak olursa işaret edilebilecek bir diğer husus o bölgelerin istikrarsız ve krize açık olmasıdır. Fearon'a (2017) göre tarihte iç savaşlara en yatkın üç bölge Asya, Sahra Altı Afrika ve Latin Amerika'dır. Örneğin, uzun süreli ve şiddetli iç savaşların en yaygın olduğu Sahra altı Afrika, dünyanın en fakir ve siyasi olarak en istikrarsız bölgesidir. Bölgedeki etnik ve aşiret farklılıklarına ek olarak mevcut ekonomik ve siyasi zorluklarla birlikte, gelecekte dünyanın bu bölgesinde bir iç savaşın patlak vermesi kaçınılmazdır. Aynı çalışma, krizle karşı karşıya olan ülkeler grubuna Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı da dâhil etmiştir. Aslında 2002 yılında bölgede sadece üç iç savaş yaşanmış olsa da 2010 yılında Arap Baharının başlamasıyla bu sayı artmıştır (Fearon, 2017, s. 18).

Bu iki yaklaşıma bakıldığında iç savaşlarda, kaybolan bir devlet otoritesinin ardından istikrarsızlıkla birlikte toplum içerisinde yaşanan sosyal adaletsizliğin dışavurumunu görmekteyiz. Halktan gelen tepkiler neticesinde mevcut otoritelerin eylemlere silahlı karşılık vermesi ve kontrolün tamamen kaybolması ile iç savaş tanımı tüm özellikleriyle gerçekleşmektedir. Arap Baharı penceresinden bir değerlendirme yapmak gerekirse tüm bu maddelere ek olarak sürecin yaşandığı ülkelerde, halkın tepkisiyle karşılaşan iktidarların geçmişte bir darbe girişimiyle otoritelerine sahip oldukları ve bu gücü devam ettirebilmek için baskıcı bir rejim uyguladıkları görülmektedir. Bu baskı ve zorlamanın ardından toplumun hak ve hukuk arayışındaki tepkisi yine baskı ve şiddet ile karşılaşınca bu hareketliliğin iç savaşa dönüşmesi çok da zor olmamıştır.

2.2. Dünya Tarihinden Sona Ermiş İç Savaş Örnekleri

Tarih sahnesinde Afrika'dan Asya'ya, Amerika'dan Ortadoğu'ya birçok bölgede farklı nedenlerle ortaya çıkmış iç savaş örneklerine rastlamak mümkündür. Yakın tarih incelendiğinde ise Soğuk Savaş dönemi içerisinde iç savaş ve benzeri silahlı çatışmaların daha fazla olduğu görülmektedir. Hatta Soğuk Savaş'ın bitiminde iç savaşların yaşanma oranı en üst düzeylerde seyretmiştir. 1945 ile 1999 yılları arasında en az bin kişinin öldüğü 25 adet ülkeler arası savaş yaşanmıştır ve 3,33 milyon kişi bu savaşlarda hayatını kaybetmiştir. Bunun aksine aynı dönemde en az bin kişinin öldüğü 122 adet iç savaş yaşanmış ve ülkeler arası savaşlardan beş kat fazla toplam 16,2 milyon kişi bu çatışmalarda hayatını kaybetmiştir (Fearon ve Laitin, 2002, s. 2).

Bu dönemin sonuna doğru ve özellikle 1990'larda küreselleşmenin etkisiyle silahlara olan kolay ulaşım ile birlikte gerilla savaşı şeklinde yaşanan iç savaşların daha düzenli bir hal almaya başladığı belirtilmektedir (Marsh, 2007, s. 54). Bahsi geçen zaman diliminden günümüze kadar gerçekleşen ve bazıları hala devam eden iç savaşlar bu savı haklı çıkarmaktadır. Aşağıdaki bölümde buna istinaden tarihte iz bırakmış ve buldukları bölgede ciddi etkiler yaratan iç savaşlardan kısa örnekler sunulmuştur. Bu örneklerde çıkış noktalarının farklı ana nedenleri olduğu gözlemlenmiştir. Bosna Hersek İç Savaşı'nda etnik farklılıkların, Tacikistan İç Savaşı'nda Rusya faktörünün, İspanya İç Savaşı'nda bir askeri darbenin etkileri açıkça görülmektedir. Bu faktörler bahsi geçen ülkelerde iç savaşa sebebiyet veren ideolojilerden hareketle tarafların oluşmasına ve karşıt yönlü hamlelerin uygulanmasına neden olmuştur. Fakat literatüre bakıldığında bu iç savaşların farklı oyuncular barındırmasına rağmen oyun teorisi bağlamında değerlendirilmediği görülmektedir. Yine tarihte yaşanan başka iç savaşlar üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde de oyun teorisi bağlamında herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

2.2.1. Bosna Hersek İç Savaşı

Bosna Hersek'i iç savaşa götüren süreç tahlil edildiğinde etnisitenin derin bir etkisi olduğu görülmektedir. Bosna Hersek halkının %44'ü Boşnak, %31'i Sırp, %17'si ise Hırvat'tır. Komşuları Sırbistan, Karadağ ve Hırvatistan'dır. Cumhuriyet'in başkenti kendi dillerinde Sarajevo'dur (Şafak, 2010). Bu karmaşık toplum yapısı, 1990'lı yılların başında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin dağılma süreciyle etkisini göstermeye başlamıştır. Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Bosnalı Sırp -özellikle Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmesi üzerine- Kasım 1991'de, Bosna Hersek sınırları içinde ilan ettikleri Sırp Cumhuriyeti'nin Yugoslavya'ya bağlı kalması doğrultusunda bir referandum gerçekleştirme kararı almışlardır (Semercioğlu, 2017, s. 1340). Tüm bu gelişmeler doğrultusunda Bosna Hersek'in bağımsızlık süreci büyük problemleri beraberinde getireceğini göstermiştir.

Bosna Hersek parlamentosu Nisan 1992'de bağımsızlığını ilan ediyorken Sırbistan'daki Miloseviç yönetimi açık bir şekilde Bosnalı Sırp'ları destekleyerek silahlı çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Kısa bir sürede Bosna Hersek'in büyük bir bölümü Sırp tarafından işgal edilmiştir. Savaş, 1995 yılının sonuna kadar devam etmiştir. Bu süre içerisinde önce Türkiye'nin sonrasında ABD ve Avrupa'nın tanınmasıyla Bosna Hersek Birleşmiş Milletlere kabul edilmiştir. Bu iç savaşın genel çerçevesi değerlendirildiğinde savaşa sebebiyet veren en önemli unsur etnik boyuttur. Buna ek olarak büyük güçlerin Soğuk Savaş sonrası Avrupa'da yeni bir harita çizmeyi arzuladıkları da görülmektedir.

2.2.2. Tacikistan İç Savaşı

Tacikistan 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşmuştur. Ama bu bağımsızlık aynı zamanda Tacikistan'a iç savaşı da getirmiştir. Cumhuriyet yönetimindeki bölgencilik, ekonomik sorunlar, toplumdaki işsizlik, Tacikistan'daki İslami güçlere dış destek (özellikle İran ve Afganistan), Rusya'nın bu bölgeyi tekrardan kendi etken bölgesine alma çabası Tacikistan'daki iç savaşın esas sebeplerinden biri olarak görülmektedir (Memmedli, 2018). Yine

bu ülkede de etnik kökenlerin fazlalığı savaşın ana sebepleri arasında yer almaktadır. Taciklerin yanı sıra ülkede Kırgızlar, Kazaklar, Özbekler, Türkmenler, Karakalpaklar, Tatarlar, Ruslar ve diğer halklar bulunmaktadır.

Tacik halkının SSCB dağılmadan önce yaşadığı bazı bölgeler yeni kurulan devletin sınırlarının dışında kalmış ve bundan dolayı ülkenin kuzey güney hattında yıllarca farklı sosyokültürel gelenekler yaşanmıştır. Bu durum toplumun bazı kesimlerini birbirinden uzaklaştırmış ve bölgeci bir tutum sergileyen gruplar yaratmıştır. Sovyetler Birliği'nin tüm cumhuriyetleri genellikle bölgesel ve etnik bölünmeleri yaşasa da, Orta Asya'da bu durum daha sert bir şekilde hissedilmektedir. Öte yandan bu, Tacikistan'da etnik bir mesele olmaktan çıkmış, bölgesel bir egemenlik mücadelesi haline gelmiştir. Kuzeyliler uzun yıllar ulusal yönetimde önemli görevlerde bulunmuşlardır, 1980'lerden itibaren eğitim seviyesinin yükselmesiyle birlikte güneyliler de idari yönetime katılmıştır. Farklı klanlar ve ekonomik sebepler dışında Tacikistan'ı iç savaşa sürükleyen esas sebeplerden biri de Afganistan ve İran devletlerinin de desteklediği İslam radikalizmidir. Sovyetlerin işgaline kadar Tacikistan'da Sünni mezhebinin Hanefilik kolu yaygındır. Onun dışında Sufi tarikatlarından Nakşibendilik ve Kadiriye de toplumun dini inancında önemli yer tutmaktadır.

Bu kutuplaşan grupların farklı siyasi kolları desteklemesi ve ülke içerisindeki kargaşanın hat safhada seyretmesi üzerine Tacikistan uzun yıllar huzuru bulamamıştır. Tacikistan'daki bu kriz 1994 yılının başlarında yeni hükümetin kurulması ve tarafların tam desteği olmasa da uzlaşma noktasında yaklaştığı bir çözümle son bulmuştur.

2.2.3. İspanya İç Savaşı

İspanya İç Savaşı yukarıda bahsi iki örneğe göre hem zaman dilimi hem de sosyal ve siyasi ortam açısından daha farklı bir izlenim vermektedir. 1936 yılının başında İspanyol halkı hizipler arasındaki anlaşmazlıklarla bir bölünme yaşamıştır. Bu dönemde Büyük Britanya sayılmazsa neredeyse Avrupa'nın her yerinde liberal demokrasi karşısında otoriter yönetimlerin varlığı söz konusudur. İç savaş bir askeri ayaklanmanın, yani darbenin, devletin otoriteyi koruma gücünü olumsuz etkilediği gerekçesiyle başlamıştır. Ordu ve diğer güvenlik unsurlarının bölünmesi askerî ayaklanmanın gücü ele geçirmesini negatif etkilediği gibi, ana amaç olan iktidarı ele geçirme hedefini de geciktirmiştir. Sürecin bu denli uzaması orduyu destekleyenler ile mevcut devlet otoritesini destekleyenleri karşı karşıya getirmiştir ve şiddetli bir iç savaşın fitilini ateşlemiştir. Darbe Fas, Pamplona, Valladolid, Cádiz, Cordoba ve Sevilla'daki askerî birlikler tarafından desteklenmiştir. Ancak, önemli şehirlerde isyan eden birlikler Madrid, Barselona, Valencia, Bilbao ve Malaga vs.) amaçlarına ulaşamamışlar ve hükümet kontrolü altında kalmışlardır. Böylece İspanya, askerî ve politik anlamda ikiye ayrılmıştır.

İspanyol İç Savaşı, İspanyol toplumunun uzun süreden beri çözemediği toplumsal sorunları gün yüzüne çıkartmış, bu anlamda iç savaş sırasında her iki tarafın da kontrolü altındaki bölgelerde hukuk dışı uygulamalar yaşanmıştır. Mart 1939'da Falanjistler, yarım milyon ölü, yaralı, bir milyondan fazla sürgün ve sınırsız tahribata sebep olarak ülkeye hâkim olmuştur. Almanlar deneyim açısından en kazançlı çıkan ülke olarak belirmiştir. İspanya İç Savaşı Hitler'in durumunu güçlendirmiştir ve Fransa üçüncü bir faşist komşuya sahip olmuştur (Casanova, 2013).

Çalışmanın bundan sonraki kısmında Suriye İç Savaşı'nın günümüze kadarki süreci incelenecek, ardından savaşın geleceğine ilişkin oyun teorik bir yaklaşım oluşturulmaya çalışılacaktır. Suriye İç Savaşı'ndan önce bu örneklerin incelenmesinin sebebi hala devam etmekte olan Suriye'deki iç savaşın konvansiyonel olmayan bir düzenle devam ettiğini ve çıkış noktasında oldukça farklı nedenleri içeriyor olduğunu açıkça sunabilmektir.

3. Suriye İç Savaşı

2010 yılında Tunus'ta başlayıp tüm Arap coğrafyasını etkisi altına alan bir ayaklanma hareketi olarak başlayan Arap Baharı Suriye'yi de etkilemiştir. Arap Baharından etkilenen tüm ülkelerde bir durulma yaşanmış olmasına rağmen Suriye'deki iç savaş 2011 yılından beri devam etmektedir. Canyurt'un (2018) ifadesine göre Suriye krizi, diğer Ortadoğu ülkelerinde olduğu gibi otoriteryen, baskıcı bir rejime karşı halkın demokrasi ve özgürlük talepleri için yaptıkları masum gösterilerle başlamıştır. Ardından bu gösteriler rejimin silahlı ve katı müdahaleleri ile bir iç savaşa dönüşmüş, binlerce insanın hayatını kaybetmesine ve yaralanmasına, yüz binlercesinin ise göç etmesine neden olmuştur. Söz konusu göç Türkiye içinde pek çok negatif veya pozitif dışsallıklara yol açmış (Sayın vd. 2016; Tunca ve Karadağ, 2018), güvenlik problemlerini ortaya çıkarmış (Ağır ve Sezik, 2015), hem Türkiye'de hem de Suriye'de demografik yapının kalıcı bir şekilde değiştirici etkilere neden olmuştur. Ekici ve Tuncel (2018)'in ifadesiyle, Suriyeli göçmenlerin sayısındaki büyük artış, göçün hem etki alanını genişletmiş hem de etkisinin derinleşmesine yol açmıştır. Bütün bunlar, bir göç krizini ortaya çıkarmıştır (Keskin ve Yanarışık, 2021). Bu göç krizi ayrı bir araştırma konusu olmakla birlikte Suriye İç Savaşı'nın geleceği bu göç krizi ile birlikte değerlendirilmelidir.

Suriye İç Savaşı'na farklı destek noktalarında Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Türkiye, İran, İsrail, Fransa gibi ülkeler etki etmiştir. Ülkenin bazı bölgelerinde tamamen kaybolmuş olan otoriteden dolayı ortaya çıkan boşluğu çeşitli terör örgütleri doldurmuş ve bölgede çok büyük güvenlik tehditleri oluşmuştur. Suriye'deki güvenli bölge sayısı hala oldukça az sayıdadır.

3.1. Suriye İç Savaşı'nın İlerleyişi

Arap Baharının son durağı olan Suriye'de gösterilerin ilk kıvılcımı ülkenin Ürdün güney sınırındaki Dera şehrinde yaşanmıştır. Dera, İsrail işgali altındaki Golan Tepelerinden As Suwayda eyaletinin Dürzi Dağları'na kadar uzanan Sünni çoğunluklu bir tarım bölgesi olan güneydeki Havran ovasının en büyük şehridir (Holliday, 2011, s. 1). 2011 yılı Mart ayı ortasında protestocular ve güvenlik güçleri arasında ilk çatışmalara bu bölgede tanık olunmuş ve ülke çapında huzursuzluk her geçen gün artmıştır. Esad rejimi buradaki gösterileri bastırmak için silahlı unsurlarını kullanmaya başlamış, bölge halkının güçlü tepkisiyle karşılaşmıştır. Burada birkaç gencin hapsedilmesi, 18 Mart 2011 Cuma günü gösterileri tetiklemiş ve bu gösteriler takip eden pazartesi gününe kadar tırmanmıştır. Ardından güvenlik güçleri Baas Partisi genel merkezini ve diğer kamu binalarını yakmayı başaran bir kalabalığa karşı gerçek mermilerle ateş açmıştır. Ancak süreci iç savaşa götüren hareketleri tamamen Arap Baharı etkisine ya da Dera'da gerçekleşen olaylara bağlamak yeterli değildir. Beşar Esad görevi babasından devralırken birtakım iktidar vaatleri olarak sosyal hak ve hürriyetlerde iyileştirmeler yapacağını ifade etmiştir. Ancak halkın oldukça istekli olduğu bu reformlar Baas rejimine takılmış ve gerçekleşmemiştir. 2011 yılında başlayan ayaklanmalar esnasında da herhangi bir besleyici adım atılmamıştır. Protestoların her geçen gün şiddetini arttırmasını takiben Esad rejiminin de orantısız güç kullanımı kabul edilemez boyutlara ulaşmış ve kısa zamanda binlerce insan hayatını kaybetmiştir.

Ülkede yaşayan Kürtlerin rejime karşı muhalefet olmalarının engellenebilmesi için reformlar kapsamında kimlik verilen Kürtler askere alınmış, PYD ile iş birliğine gidilmiştir (Sandıklı ve Semin, 2012, s. 1). Bu gelişmeyi takiben ülkedeki karışıklık tamamıyla boyut değiştirmiş ve bir iç savaşın ilk adımları atılmıştır. Temelde bir reform isyanı olarak başlayan gösteriler Baas rejiminin kesin olarak sonlandırılmasını amaç edinmiş, Esad'ın kanlı müdahalelerine karşı güçlenerek devam etmiştir. Şam, Halep, Hama ve Humus gibi büyük yerleşim yerlerine de ayaklanmalar sıçramış, önüne geçilemeyen bir hal almıştır. Ulutaş vd. (2015) göre savaşın başlarında muhalefeti temsilen ortaya çıkan Özgür Suriye Ordusu (ÖSO), homojen ve kontrol edilebilir bir yapı oluşturamamış, bunun sonucunda da muhalefet saflarında birbirinden

bağımsız pek çok grup ortaya çıkmıştır. Bölgede etkinliğin yitirildiği noktalarda DEAŞ, El-Nusra, PYD/YPG gibi örgütlerin hâkimiyeti oluşmuş ve bu gruplar çıkarları doğrultusunda başka dış aktörler tarafından desteklenmiştir.

3.2. Suriye İç Savaşı'nın Aktörleri

İfade edildiği gibi başlangıçta Suriye'deki muhalif kanadın sosyal hak ve hürriyetlerinin genişletilerek hukuki bir zeminde güvence altına alınması arzusu ile başlayan eylemler kısa süre içerisinde bir iç savaşa dönüşmüştür. Bu hareketlerin bu kadar çabuk bir şekilde şiddetli çatışmalara dönüşmesine en büyük sebep Suriye'de aslında başından beri var olduğu bilinen etnik ve mezhepsel farklılıklardır. Kuzu'ya (2019) göre yeni Suriye rejiminin karşılaştığı esas mesele etnik, dini ve içtimai açıdan heterojen nitelikte bir demografik yapıya sahip olmasıdır, Sünni Müslümanlar ülkenin büyük bölümünde yerleşmiştir ve özellikle Şii ve Dürziler bundan ciddi anlamda rahatsızlık duymaktadır. Buna ek olarak ülkede gelir eşitsizliği ve sosyal statü farklılıkları da oldukça göze çarpılmaktadır. Tüm bu nedenlere bağlı olarak Arap Baharının etkisi ve kendi öz dinamikleriyle Suriye'de bir iç savaşın yaşanması kaçınılmaz olmuştur.

Bu ortam içerisinde, savaşın aktörleri olarak Suriye topraklarında zaman geçtikçe çok farklı grupları, örgütleri, birleşimleri görmek mümkündür. Devlet kanadında Beşar Esad'ın varlığını, muhalif kesimde Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) adı altında bir birleşimi, Esad'ın Kürtlere yönelik hamlesini takiben PYD'yi, muhalefete karşı mücadele etmeye başlayan DAES'i ve benzeri daha birçok irili ufaklı grubu bu aktörler arasında bulabilmek mümkündür. Bu krizin başlangıcından beri yaşanan durum, dış aktörlerin ve bölge ülkelerinin de yakın gözetimi altındadır. Buna göre bir grup ülkeler (Batı ülkeleri, ABD, Türkiye, Suudi Arabistan, Katar ve Ürdün) Sünni destekçisi olarak, diğer grup (İran, Rusya, Irak ve Lübnan) ise Şii destekçisi ve Batı karşıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaşın bu zamana kadarki sürecini ve geleceğini etkileyebilecek potansiyele sahip, Suriye ile olan ilişkileri ve bölgedeki isteklerinden dolayı özellikle üzerinde durulması gereken dört ülke vardır, bunlar Rusya, İran, Türkiye, ABD'dir (Kuzu, 2019).

İran'ın önceliği tıpkı Esad'ın önceliği olduğu gibi rejimin devamlılığını sağlamaktır. Bu ülkelerin sonraki hedefleri ise ülkelerinin siyasi birliğini ve sınırlarını korumaktır. Suriye bir odak noktası olduğunda İran'ın ana amacı ise İsrail ve ABD'ye karşı Suriye'ye sonuna kadar destek olmaktır. İran ve Suriye ilişkisinin bu kadar yakın seyretmesindeki bir diğer faktör, İran'daki Şii yönetim anlayışının varlığı ve Suriye'deki Şii İslam'ın parçası olarak devam eden Alevi rejiminin etkisidir (Kuzu, 2019). Türkiye'nin Suriye sınırlarına yakın bölgelerinde de bu etkinin yaygın olduğunu görmek mümkündür. Bu durum şu an için Türkiye'de herhangi bir güvenlik tehdidi oluşturmasa da ilerleyen yıllarda mezhepsel birtakım provokatif eylemlerin yaşanmaması adına ilgilenilmesi gereken bir durumdur. Çünkü geçmişte Suriye'nin Türkiye'ye karşı PKK terör örgütüne destek verdiği, zaman zaman Dicle ve Fırat nehirlerine ilişkin problemler çıkardığı bilinmektedir. Mevcut durumda Esad rejiminin yıkılmasına destek verilmesi hususu yeniden bu tür güvenlik problemlerinin oluşmasına ortam hazırlamaktadır. Zaten savaşın başlangıcında Türkiye'nin Esad'a reform çağrısı cevapsız kalınca ve 2012 yılında şiddetin artmasıyla küçük göç dalgalarının yaşanması sonucu Türkiye'nin tampon bölge ihtiyacı söz konusu olmuş, ilişkiler iyice gerilmiştir. Türkiye ilerleyen yıllar içerisinde Suriye'de sınır ötesi operasyonlar gerçekleştirmiş ve ülke sınırlarını tehdit eden zararlı unsurları temizlemiştir (Phillips, 2012, s. 15). Şu an Türkiye'nin Suriye dış politikasında sergilediği tavır, Suriye'deki rejime karşı çıkıp bölgesel kriz sürecinde etkin rol alma politikasıyla bir şekil almaktadır (Hinnebusch, 2015).

Öte yandan Rusya cephesinden Suriye ile ilişkilere bakıldığında derin bir tarihi yakınlık göze çarpılmaktadır. Özellikle Suriye'nin bağımsızlığından sonra bölgede ABD tarafından İsrail'in destekleniyor olması, Rusya'nın da Suriye'yi desteklemesine zemin hazırlamıştır (Karabulut, 2007). Bu iç savaşta ise Rusya'nın Esad rejimini ayakta tutma isteği ve bu nedenle İran ile birlikte el ele verdikleri açıkça ortadadır. Süreç ilerledikçe desteğin boyutu askeri ve teknik noktada derinleşmiş, hatta Rusya bölgeye askeri üsler kurarak hem karadan hem de havadan savaşa dâhil

olmuştur. Kışman ve Boyraz'a (2019) göre Rusya'nın Suriye krizinde Esad yönetimine verdiği desteğin temel nedeni, Rusya'nın Arap halk hareketlerine bakış açısıyla yakından alakalıdır. ABD, Çin ve AB gibi diğer aktörlerin aksine Rusya Arap halk hareketlerini demokratikleşme yönündeki bir eğilim olarak görmemektedir. Burada öne çıkan unsur tamamen Rusya'nın Putin yönetimiyle gelen dış politika tercihleriyle alakalıdır. Rusya bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini daha da ileri boyutlara taşımanın peşindeyken bir yandan da Amerikan yanlısı Mısır, Katar, Suudi Arabistan ile yakınlaşmayı istemektedir. Bu açıdan bakıldığında Ortadoğu'da bir krizin yaşanması ve istikrarsız yapıların söz konusu olması Rusya'nın politikalarını olumsuz etkileyecektir.

Kriz sürecinde ABD'nin Suriye'ye karşı olan tutumu Esad'ın devrilmesinden yanadır. ABD başından beri bölgede huzursuzluk yaratacak bir ülkeyi istemezken ayrıca böyle bir ülkenin İran ile sırt sırta verecek olmasından rahatsızlık duymaktadır. Deniz'e (2013) göre İran, Esad yönetiminin kendi şehirlerini kuşatması, halkına saldırması ve binlerce vatandaşının ölümüne neden olması karşısında herhangi bir tepki vermemekte, aksine Suriye'de yaşananlara tepki gösteren Türkiye ve ABD'yi eleştirmekte, Suriye'nin içişlerine müdahale edilmesine karşı çıkmaktadır. Aslında ABD, Suriye krizini ivedilikle çözüme kavuşması gereken bir konu olarak görmemektedir ancak bölgede bir boşluk oluşması halinde bölgedeki hâkimiyetini ve İsrail'in güvenliğini riske atabilecek bir Rusya otoritesinin varlığını görmek istememektedir (Deniz, 2013). İç savaşın ilerleyen süreci içerisinde Batı ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri, Arap Birliği gibi güçler Esad rejimine yönelik doğrudan müdahale edememişler ve onun yerine kendi yörüngelerinde idare edebilecekleri başka grupları kullanmayı denemişlerdir. Burada aktörleşen ise PYD olmuştur. Ancak Esad PYD'nin böyle bir tehdit oluşturmasına izin vermemek için PYD'yi tanımış ve kendi tarafına çekmeye çalışmıştır (İşyar, 2017, s. 65).

3.3 Suriye İç Savaşı'nda Mevcut Durum

Suriye'deki iç savaşta 10 yıl boyunca yaşanan gelişmeler, bugün gelinen mevcut durumun bir yıpratma savaşı olduğunu ortaya koymaktadır. Savaşın bir gün mutlaka sona ereceği kesindir ancak şu anki durumda Esad rejiminin ya da muhaliflerin kazanacağına dair net bir askeri üstünlüğe işaret bulunmamaktadır. Taraflardan birinin galip gelmesi durumunda dahi ülke topraklarında çatışmaların durmaması muhtemeldir. Çünkü farklı grupların, farklı bölgelerde hâkim olduğu egemenlik alanları mevcuttur ve bu gruplar savaşın kazananı olabilecek bir otoriteye boyun eğmeye razı gelecek gibi görünmemektedir.

Geçmişte kalan bu uzun sürede sonuca ulaşamaması ve yakın zamanda da ulaşamayacak olması tarafların ciddi anlamda yıpranmasına neden olmaktadır. Sonuçta bu yıpratıcı sürece hem teknik kaynakları hem de askeri personel gücü noktasında diğerinden daha fazla dayanabilen tarafın galip gelmesi beklenmektedir. Bu beklenti tam anlamıyla Romalı devlet adamı ve asker Fabius'un tarihe Fabius stratejisi olarak geçecek oyalama, yıpratma stratejilerini uyguladığı İkinci Pön Savaşını hatırlatmaktadır. Bu savaş esnasında Fabius, rakibinin kaynaklarını etkili kullanamayacağı noktalarda ansızın saldırılar düzenlemiş ve Hannibal'in ordusunun yorulmasına, dikkatinin dağılmasına, ayrıca kaynaklarının azalmasına neden olmuştur. Fabius tarafından uygulanan bu strateji bugün yıpratma savaşı (*war of attrition*) stratejisinin temellerini oluşturmaktadır.

Bugün Suriye'deki iç savaşın geldiği nokta bu duruma uygun olarak tanımlanmaktadır. Bazı kesimlerce, muhalif kanadın, Esad hâkimiyetinde olan önemli yerleşim yerlerine müdahale edebilecek durumunun olmadığı ve Esad'ın savaşı kazanmaya daha yakın olduğu belirtilmektedir. Bu ve buna benzer görüşler özellikle muhalif kesimde ciddi bir yıpranmanın olduğunu gözler önüne sermektedir. Çatışmaların, bombardımanların, birtakım operasyonel faaliyetlerin de eski şiddetinde olmaması savaşın sona oldukça yaklaştığını göstermektedir. Bu bağlamda kesin bir barış ortamının sağlanmasını düşünmek oldukça zor olsa da bazı senaryoların gerçekleşmesi mümkündür.

4. Oyun Teorisi Bağlamında Suriye İç Savaşı'nın Geleceği

Savaşın nasıl sona erebileceği tartışıldığında kısmen bir barışın sağlanması, Esad rejiminin kontrolünün dışında kalan yerlerde farklı grupların hâkimiyetine belli şartlar altında müsaade edilmesi, garantör devletler himayesinde bir ateşkes ihtimaller dâhilindedir. Ancak bugüne kadar bir barış ortamının oluşturulması için birçok kez girişimde bulunulmuş olsa da bir süreklilik söz konusu olmamıştır. Öte yandan iki tarafın kendi yetileri ve yaklaşımları çerçevesinde bir huzur ortamını tesis etmeleri güç görünmektedir. Bu nedenle Suriye'de barış, çok yüksek bir ihtimalle dış aktörlerin katkısı ile gerçekleşebilecektir. Fakat bu noktada hassas ve dikkat edilmesi gereken hususlar söz konusudur. Tarafların birbirleri için kabul edilebilir istekleri siyasi çözüme ulaşılabilmesi için mutlaka önemsenmelidir. Bu çerçevede senaryolar tek tek değerlendirilmeli, sonuçlarının neleri doğurabileceği hesaba katılmalıdır.

4.1. Oyun Teorik Yaklaşımların Suriye İç Savaşı'nda Yaşanabilecek Senaryolara İlişkin Açıklayıcılığı

En az iki karar vericinin etkileşim içinde olduğu her durum bir oyundur. Bu etkileşimler birbirine bağlı bir şekilde yapılacak hamleler doğrultusunda stratejiktir. Hamlelerin iyi ya da kötü sonuçlar doğurabileceğine ilişkin tüm sonuçlar stratejiyle bağlantılıdır. Oyun teorisi bu süreçteki tüm etkileşimleri matematiksel olarak incelemektedir (Güner, 2003, s. 163). Mumcu ve Kahramaner'e (2004) göre oyun teorisi modellerinde genellikle oyuncuların iki alternatif stratejiye sahip oldukları varsayımından hareket edilmektedir, oysa gerçek hayatta taraflar ikiden fazla stratejiyi takip etme olanağına sahiptir. İfade edildiği gibi Suriye İç Savaşı da çok sayıda farklı stratejik yaklaşımı ve aktörü barındırmaktadır. Oyun teorisinin bu bağlamda durumun geleceğiyle ilgili ne tür net veriler sunabileceği tabii ki tartışmaya açıktır. Ama belirtmek gerekirse yalnızca siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler teorileriyle iç savaşın sonuçlarına bir açıklama getirmek eksik kalacaktır. Yine Mumcu ve Kahramaner'in (2004) ifadesine göre uluslararası krizler, oyun teorisinin uygulanmasına müsait olacak kadar kısıtlı bir zaman diliminde meydana gelen ve birbiri ardına hızla gelişen uluslararası boyutta hamlelerle dolu bir inceleme alanı oluşturmaktadır. Başlangıçta Suriye İç Savaşı bir uluslararası kriz olarak görülmesi de şu anki pozisyonuyla bölgenin çoktan dışına çıkmış bir uluslararası krizin varlığını hissettirmektedir. Bundan dolayı Suriye İç Savaşı'nın geleceğine ilişkin senaryoların oyun teorik bağlamda açıklanmasına ihtiyaç vardır.

4.2. Suriye İç Savaşı'nın Geleceğine İlişkin Senaryolara Oyun Teorik Yaklaşımlar

Bu senaryoların ilki, savaşın başından beri tarafları olarak görülen Esad rejimi ve muhalif kanat arasında gerçekleşecektir. İki kesimin de birbirinden farklı, oyun teorik bir yaklaşımla inceleme yapılırken asla göz ardı edilemeyecek istekleri bulunmaktadır. Muhalifler, tamamen Esad rejimi eline bırakılmış bir düzeni, Esad ise kendisinin hesaba katılmayacağı bir barış ortamını kabul etmemektedir. Esad'ın hala devletin başında iktidar olduğu ve imkânlarının muhaliflere göre daha fazla olduğu düşünülürse savaşı kazanmaya daha yakın olduğunu tahmin etmek zor değildir. Bu durumda aşağıdaki tabloda oyuncuların birbirine karşı yapabilecekleri hamleler ve savaşın geleceğine dair oyun teorik bir yaklaşım verilmeye çalışılmıştır.

Esad Rejimi

		Esad Rejimi	
		L	R
Muhalifler	U	Veri 1 (1,3)	Veri 2 (2,2)
	D	Veri 3 (-2,5)	Veri 4 (3,2)

Tablo 1. Esad Rejimi ve Muhalifler Arasındaki Oyunun Matris Gösterimi

Tabloda (U,R) gibi bir oyun seçildiğinde apsis, muhalifler oyuncusunun tercihini, ordinat, Esad rejimi oyuncusunun tercihini ifade etmektedir. Buna göre;

U – Muhaliflerin saldırılarına devam etmesi durumu,

D – Muhaliflerin saldırılarına devam etmemesi durumu,

L – Esad rejiminin saldırılarına devam etmesi durumu,

R – Esad rejiminin saldırılarına devam etmemesi durumu göstermektedir.

Oyuncular tarafından (U,L) oyununun tercih edilmesi durumunda muhaliflerin sağlayacağı faydanın 1, Esad rejiminin sağlayacağı faydanın 3 olduğu görülmektedir. Çalışmanın önceki kısımlarında bahsedildiği gibi Esad rejiminin sahip olduğu askeri imkânlar ve uluslararası destek faktörleri muhaliflerin çatışmalarına devam ettiği durumda bile rejimi kazançlı çıkarmaktadır. (U,R) oyununda ise rejim, saldırılarına son vermiş olsa bile mevcut otoritesi muhalifler karşısında dengeyi sağlayabilecek güçte olup kazancını diğer oyuncu karşısında (2,2) şeklinde eşitleyebilmektedir. (D,L) oyunu muhalifler için kaybın en yüksek olduğu seçimdir. Muhaliflerin saldırılarını sonlandırması karşısında Esad rejiminin saldırılarına devam etmesi (-2,5) şeklinde bir veri ortaya koymaktadır. Gelinen son noktada bir yıpratma savaşı olarak ifade edebileceğimiz bu iç savaşta gücünü kaybedip vazgeçmeye daha yakın olarak görülen muhaliflerin bu oyun karşısında ağır bir yenilgiye uğrayabileceği açıkça görülmektedir. (D,R) oyununda ise iki tarafın da saldırılarına son verdiği bir barış ortamının tesis edildiği görülmektedir. Bu oyun muhaliflerin en fazla faydayı sağladığı seçenektir, ancak Esad rejimi için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Çünkü bu oyunun tercih edilmesi durumunda, muhaliflerin kazanımının Esad rejiminden daha fazla olduğu (3,2) görülmektedir. Bu da Esad rejiminin bugüne kadar ısrarla arkasında durduğu idaresinden taviz verdiği anlamını taşımaktadır. Yukarıdaki faydalar, kardinal bir ölçü anlamına gelmemekte, temel olarak oyuncuların ordinal tercihlerinin sıralamasını temsil etmektedir. Bu faydaların farklı büyüklüklerde ifade edilmesi (bin ya da milyon gibi) oyunun sonucunu etkilemeyecektir. Zira esas olan oyuncuların tercihlerinin sıralanmasıdır.

Oyunun bir Nash dengesi bulunmamaktadır. Bu bağlamda oyuncuların hangi oyunu oynayacaklarına dair tercihlerini değerlendirmek gerekmektedir. Muhalifler oyuncusu en çok faydayı sağladığı (D,R) oyununu önce tercih edecektir. Ardından (U,R), (U,L), (D,L) oyunları sıralanacaktır. Bunu şu şekilde ifade edebiliriz: veri 4 > veri 2 > veri 1 > veri 3. Esad rejimi oyuncusu için öncelikli tercih edilecek oyun (D,L)'dir. Bu oyunda Esad rejiminin mutlak galibiyeti görülmektedir. Sonrasında (D,L), (U,R), (D,R) tercih edilecektir, yani sıralama veri 3 > veri 1 > veri 2 > veri 4 şeklindedir. Esad rejimi (U,R) ve (D,R) oyunlarında aynı faydayı elde ediyor olmasına rağmen (U,R) oyunun önce tercih edilmesinin sebebi muhaliflerin (U,R) oyununda sağladığı faydanın (D,R) oyununda sağladığı faydadan az olmasıdır.

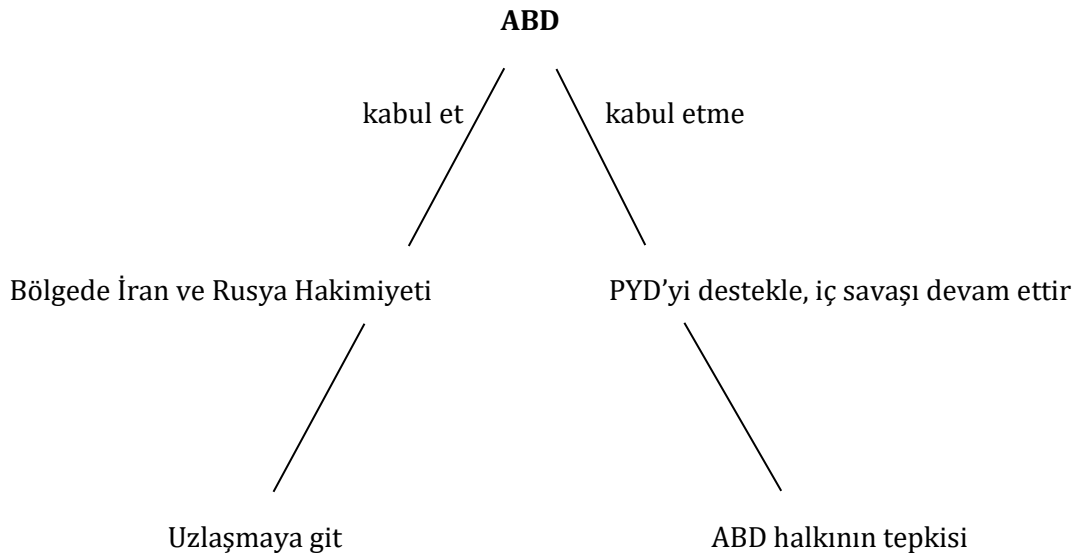
Oyun, savaşın sona ermesi üzerine gerçekleşebilecek bir tabloyu sunmaktadır. Buna göre (D,R) oyunu dışında her durumda kazançlı olan Esad rejiminin, oldukça yıpranmış ve zaman zaman kontrolü kaybeden muhalifler karşısında savaşın galibi olarak çıkması kuvvetle muhtemeldir. (D,R) oyununun yaşanması ihtimali ise şu anki durum karşısında mümkün değildir. Esad rejimi ve rejimi destekleyen ülkelerin muhalifler karşısında bu oyunun sonuçlarını kabul edebilecekleri bir ortam yoktur. Tüm bu veriler doğrultusunda savaş, Esad rejiminin öncelikli tercihi olan (D,L) oyununun gerçekleşmesiyle son bulmaya yakındır. Ancak buradaki değerlendirme, Esad rejiminin savaştan önceki toprak bütünlüğünün tamamına yeniden hâkim olabileceği şeklinde bir önermeyi içermemektedir.

4.3. Dış Aktörler Noktasında Suriye İç Savaşı'nın Geleceğine Oyun Teorik Yaklaşımlar

Suriye'deki iç savaşa müdahil olan ülkelerle ilgili önceki kısımlarda detaylı değerlendirmeler yapılmıştır. Sünnileri ve muhalifleri destekleyen grubun Avrupa ülkeleri, ABD, Türkiye, Suudi Arabistan, Katar ve Ürdün'den oluştuğu, diğer grubun ise Şiileri ve dolayısıyla Esad rejimini destekleyen İran, Rusya, Irak ve Lübnan'dan oluştuğu belirtilmiştir. Bu ülkelerin, savaşın bir önceki oyunda beklenen senaryo ile sona ermesi halinde, hangi hamleleri yapacakları, hangi pozisyonu alacakları oyun teorik bir yaklaşımla tartışılmaya çalışılacaktır.

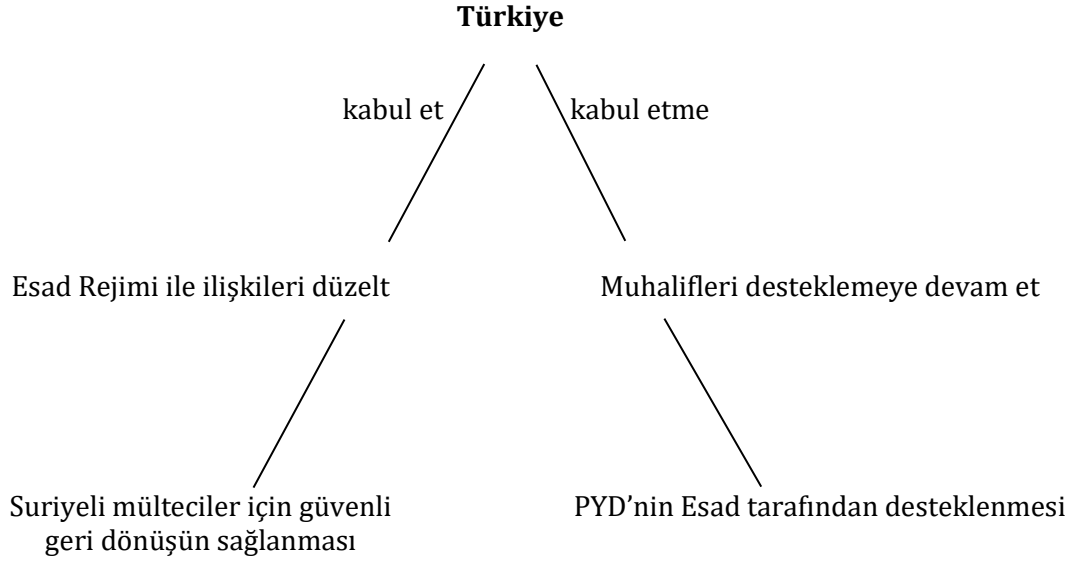
Bahsi geçen ülkeler destek verdikleri aynı tarafta buluşmalar bile her birinin hedefleri farklılık göstermektedir. Son zamanlarda ABD'nin, sözde DAESH'e karşı silahlı birlik oluşturmak için PYD'yi askeri teçhizat ve eğitim noktasında desteklediği bilinmektedir. Bunun perde arkasında ise İsrail'i İran'a karşı kollayabileceği, rahatsız edici bir silahlı unsur oluşturmak isteği vardır. Öte yandan bu durum Türkiye'yi de rahatsız etmektedir. PYD, PKK'nın Suriye uzantısı bir terör örgütü olarak Türkiye'nin Suriye sınırında ABD tarafından güçlendirilmekte ve ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturmaktadır. ABD'nin bu tutumu, savaşın Esad rejimi tarafından kazanılacağına dair öngörülerinin arttığı yönünde değerlendirilmektedir. Böyle bir durumda İran ve Rusya'nın istediği gibi yeni bir Ortadoğu siyasi düzeninin kurulması düşüncesi ABD'yi rahatsız etmektedir. Bu nedenle ABD son zamanlarda bölgede etkisi kaybetmemek için yeni stratejiler geliştirmektedir.

Aşağıdaki şekillerle Esad rejiminin savaşı kazanması durumunda, bu aktörlerin nasıl bir yaklaşım sergileyecekleri sunulmaya çalışılmıştır:

Şekil 1. Rejimin kazanması durumunda ABD'nin yaklaşımı

ABD'nin Esad rejiminin galibiyetine razı gelmesi durumunda en büyük kaybı bölgedeki hâkimiyetinin tartışılması olacaktır. Asırlardır sıcak denizlere inmek arzusundan vazgeçmeyen Rusya ve kendi ülkesinde de benzeri bir iç karışıklık tehlikesinden çekinen İran için istenilen tüm olumlu sonuçlar gerçekleşecektir. Öte yandan ABD'nin durumu kabullenmemesi durumunda PYD'yi destekleyip, İsrail'i de arkasına alması yeni bir çatışma ortamının oluşmasına neden olacaktır. Ancak böyle bir durumda, uluslararası askeri müdahaleleri noktasında kendi halkı tarafından zaten eleştirilen ABD, sonu belli olmayan yeni bir kaosa dâhil olmak istemeyecek ve uzlaşmadan yana olmayı seçecektir.

Şekil 2: Rejimin kazanması durumunda Türkiye'nin yaklaşımı

Türkiye'nin, savaşı Esad rejiminin kazanması sonucunda tercihi, rejim ile yeni bir diplomatik ilişki zemini hazırlamak seçeneği olacaktır. Bugün Türkiye, Suriye krizinden her başlık altında en çok etkilenen ülke konumundadır. Krizin hemen ardından açık kapı politikası uygulayan Türkiye, Suriyeli mültecilere kucak açmış ve bu krizin tüm insani yükünü tek başına sırtlanmıştır. Ülkedeki kayıtlı geçici koruma altındaki Suriyelilerin sayısı 3.7 milyon civarındadır (GİGM, 2021). Mültecilerin sosyal hizmet ve uyum faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için Avrupa Birliği tarafından sağlanan fonlarla ve Türkiye'nin öz kaynaklarıyla birlikte bugüne kadar bir düzen oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak gün geçtikçe Türkiye'de artan Suriyeli nüfusu yerleşim yerlerinde büyük problemlere neden olmaya başlamıştır. Bu sorunları güvenlikten sağlığa, eğitime, ekonomiden toplumsal düzene, çevreye birçok başlık altında sıralamak mümkündür. Bu nedenle Türkiye'nin bu ağır yükten kurtulmasını sağlayacak bir stratejiyi tercih etmesi gerekmektedir. Esad rejimiyle yeniden tesis edilecek ilişkiler doğrultusunda, Suriyeli mültecilerin kendi topraklarında özgür bir şekilde yaşayabilmesi şartıyla güvenli bir geri dönüşün sağlanması bu oyunda Türkiye'nin en büyük kazanımı olacaktır. Öte yandan Esad rejiminin galibiyeti karşısında Türkiye'nin muhalifleri desteklemeye devam etmesi, rejimin Türkiye'ye karşı zaten oldukça katı olan tutumunu daha da sert bir hale getirecek ve terör unsurlarını Türkiye üzerine kışkırtmasına sebep olacaktır. Hâlihazırda toprak bütünlüğü bozulmuş bir Suriye ile sınırlarında ciddi güvenlik problemleri yaşayan Türkiye böyle bir riski göze almak istemeyecek ve Esad rejimiyle ilişkilerin düzelmesi için yeni girişimlere sıcak bakacaktır.

Rejimin kazanması durumunda İran ve Rusya için başından beri istenilen senaryo gerçekleşmiş olacaktır. Yönetim şekli Şiilik'ten beslenen İran, bölgedeki bir diğer Şii devlet lideri Esad'ın ayakta kalmasıyla kendi ülkesinde yaşanabilecek bir ayaklanmanın önünü psikolojik olarak kesmiş olacak ve bölgede gücünü arttıracaktır. Esad rejiminin krizin ilk günlerinden beri destekçisi olan Rusya ise rejimin kendini kanıtlayan bu galibiyetinin ardından Akdeniz'deki

üslerinin güvenliğini sağlamış olacak ve yatırımlarını katlayacaktır. Tüm bunların sonucunda ABD'nin bölgedeki gücünün zayıflaması ve İran - Rusya etkinliğinin artmasıyla yeni bir statüko ortaya çıkacaktır.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Tüm Arap coğrafyasını kasıp kavuran siyasi ayaklanmalar Suriye topraklarına ulaştığında bütün çevreler önceki örneklerinde olduğu gibi bir sonucun yaşanacağını beklemiştir. Ancak Suriye, jeopolitik konumu, stratejik önemi ve bölgedeki uluslararası ilişkileriyle Ortadoğu siyasetinde her zaman etkisini göstermiş ve güçlü müttefikler edinmiştir. Bundan dolayı Arap Baharı Suriye'ye geldiğinde uzun yıllar sürececek bir çıkmazın emareleri ilk iki sene içerisinde kendini göstermiştir. Şu anki durumda ise hala yıkılmamış bir Esad rejimi, direnmeyi başlardaki gücü ve isteğiyle olmasa da hala sürdüren bir muhalif kesim ve ülkenin farklı bölgelerinde konuşlanmış, terörize olmuş birçok grup bulunmaktadır. Geçen yıllar içerisinde ne rejim ne de muhalifler istedikleri hâkimiyeti sağlayamamıştır, bundan sonra da kontrolü sağlayabilecekleri izlenimini vermemektedir. Uluslararası müzakerelerin sonucu da bir neticeye varamamıştır.

Son zamanlarda muhaliflerin, yeterli teçhizat desteğini alamadığı ve Suriye toplumunun henüz ikna edilememiş bazı kesimleri tarafından desteklenmediği bilinmektedir. Ayrıca bu kanadın içerisinde çok farklı grupların varlığının bulunması muhalif grubun birlikte hareket edebilmesini engellemektedir. Böyle bir durumda muhaliflerin gücü her geçen gün daha da azalmakta ve yıpranma artmaktadır. Diğer yandan Esad rejimine müttefikleri tarafından verilen destek devam etmektedir. Savaşın başından beri İran ve Rusya'nın Esad'a tam desteği vardır, hatta bu ülkeler bazı bölgelerde rejime fiilen arka çıkmaktadır. Bu gelişmeler neticesinde rejimin henüz kesin bir zafer kazanmış olmasından söz edilemeyecek olsa da galibiyete yakın taraf olduğu görülmektedir.

Bu noktada Esad rejimi ve muhaliflerin savaşın sonunu getirebilecekleri senaryoları oyun teorik bir yaklaşımla aktarılmıştır. Bu senaryoların sonucunun doğrudan etkileyebileceği dış aktörler; ABD, Türkiye, Rusya ve İran'ın izleyecekleri yol ve stratejik tutumlarına yer verilmiştir. Rejim, ülke genelindeki egemenlik gücü azalmış olsa da müttefikleri sayesinde bölgenin büyük çoğunluğunda hâkimdir. Muhalifler ise yaşanan siyasi ve askeri sürece profesyonel bir okuma yapamadıklarından, her gün biraz daha artan radikal bakış açılarıyla uluslararası kamuoyunun ve diğer destekçilerinin varlığını tamamen kaybetmek üzeredir. Böyle bir ortamda rejimin muhaliflere karşı bir zafer elde etme ihtimali kuvvetlenmektedir. Diğer taraftan bu sonuç savaşa müdahil olan tüm ülkeleri olumlu ya da olumsuz etkileyecektir. Olası bir Esad galibiyetinde Rusya ve İran'ın istediği olacak, Ortadoğu ve Akdeniz'de kartlar yeniden dağıtılacaktır. ABD ve Türkiye içinse bu durum, her şeyin yeniden hesaplanmasını gerektiren kaotik bir hal alacaktır.

ABD, bütün hesaplarını başından beri bölgedeki müttefiklerini ve ulusal çıkarlarını dikkate alarak gerçekleştirmektedir. Her ne kadar Türkiye için müttefik söylemini her fırsatta dile getirse de ABD'ye göre bölgedeki en önemli müttefiki İsrail'dir. Özellikle İsrail'in çıkarlarını ve Ortadoğu'daki varlığını korumak için PYD/YPG'ye verilen destek bunun apaçık örneğidir. Bu tutum Türkiye'ye ise son derece rahatsızlık vermektedir. Türkiye, sınırlarındaki terör unsurlarını temizlemek için son 5 yılda dört büyük harekât düzenlemiştir. Bu harekâtlar sırasında Kilis ve Reyhanlı başta olmak üzere birçok sivil yerleşim yerine roketler düşmüş, can ve mal kayıpları yaşanmıştır. Bu nedenle ABD'nin bu terör örgütlerini desteklemesi Türkiye tarafından asla kabul edilmemektedir. Neticede bir Esad rejimi galibiyetinde ABD, tüm bu yaşananları göz önünde bulundurarak Ortadoğu'da etkinliğini kaybetmeyeceği yeni bir stratejik arayış içerisinde olacaktır.

Hiç şüphe yok ki Suriye krizinin hem coğrafi hem de stratejik anlamda en büyük etkisini yaşayan ülke Türkiye'dir. İki komşu ülkenin 911 kilometre kara sınırı bulunmaktadır. Tarih boyunca Türkiye-Suriye ilişkilerinde birtakım anlaşmazlıkları, karşılıklı suçlamaları görmek muhtemeldir. Su kaynaklarının paylaşılması, terör örgütlerinin desteklenmesi, daha da eskilerde Hatay sorunu gibi daha birçok problemin iki ülke arasında zaman zaman gerginlikler yarattığını

söylemek mümkündür. Son olarak Suriye’de yaşanan iç savaş iki komşu ülkeyi bir kez daha karşı karşıya getirmiştir. Muhafızları desteklediğini ifade eden Türkiye, Esad rejimine reform çağrısında bulunmuş, bunu iç işlerine karışıldığı şeklinde yorumlayan rejim bir kez daha Türkiye’yi düşman olarak yaftalamıştır. İç savaştan etkilenen sivil halka kucak açan Türkiye, açık kapı politikası ile Suriyeli sivilleri geçici koruma statüsünde ülkesine kabul etmiştir, bugün ülkedeki kayıtlı Suriyeli mülteci sayısı 4 milyona yaklaşmıştır. Göçün ilk zamanlarında sınır güvenliğinin istenilen düzeyde olmaması ülkeye girişlerde kimlik tespitlerinin yapılmasında ciddi zorluklar yaşanmasına neden olmuştur, birçok göçmen ülkeye giriş yaptıktan sonra kayıt altına alınmıştır. Bu nedenle ilk göçü karşılayan sınır bölgelerinde önemli güvenlik problemleri yaşanmıştır (hırsızlık, toplum düzenini bozan hareketler, kadın ve çocuk istismarı gibi). Bugün hala barınma, sağlık, eğitim ve diğer sosyal hizmet imkânları noktasında yeterlilik sağlanamamaktadır. Sürecin ilerleyen günlerinde Suriyeliler ülkenin farklı yerleşim yerlerine dağılmıştır. AB tarafından sağlanan fonlar ve Türkiye’nin kendi öz kaynakları ile toplumsal uyum faaliyetleri başlatılmıştır, günümüzde bu faaliyetler farklı kurumlar tarafından devam ettirilmektedir. Bu sürece dâhil olan başka ülke menşeli sivil toplum kuruluşları da ülkede Suriyelilere hizmet vermektedir. Tüm bu gelişmeler dikkate alındığında Türkiye’nin, gelecekte daha birçok sosyal, ekonomik, politik ve güvenlik odaklı sıkıntılarla karşı karşıya kalacağı kuvvetle muhtemeldir. Göçün başlangıcında ülkeye giriş yapan göçmenlerin statüsünün, geçmişlerinin bilinmemesi, yabancı menşeli kurum, kuruluşların sivil toplum hizmeti adı altında ülke içerisindeki göçmen gruplar ile ilgili ne tür çalışmalar ve planlar yaptıklarının net olarak tespit edilememesi yakın zamanda çıkabilecek güvenlik problemlerine ortam hazırlamaktadır. Ayrıca Suriyeli göçmenlerin ülkemizde her geçen gün artan nüfusu ve AB fonlarının yetersiz olması sosyoekonomik anlamda yükü her dakika arttırmaktadır. Bu nedenle olası bir Esad galibiyetinde, Türkiye’nin Suriyeli göçmenler için güvenli geri dönüşün sağlanabileceği bir stratejide uzlaşmaya gitmesi gerekmektedir. Ancak bu tür bir garantör yaklaşımla hem göçmenlerin hem de Türkiye’nin güvenliği sağlanabilecektir.

Kaynakça

- Ağır, O., & Sezik, M. (2015). Suriye’den Türkiye’ye yaşanan göç dalgasından kaynaklanan güvenlik sorunları. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 95-124.
- Aktan, C. & Bahçe, A. (2013). Kamu Tercih Perspektifinde Oyun Teorisi, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 2013 ISSN: 2146 -0817 (Online).
- Bağcı, H. (2012). "İç Savaş" Kavramına Genel Bakış, *Hariciye Dergisi*, ODTÜ Dış Politika ve Uluslararası İlişkiler Topluluğu.
- Canyurt, D. (2018). Kazananı Olmayan Savaş "Suriye İç Savaşı": Neden Bitmedi, Barış Nasıl Gelebilir?, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 14, Sayı 4.
- Casanova, J. (2013). A Short History of the Spanish Civil War/ İspanya İç Savaşı'nın Kısa Tarihi, İletişim Yayıncılık, 1. Baskı 2015, İstanbul.
- Collier, P. & Hoeffler, A. (2007). Chapter 23 Civil War. *Handbook of Defense Economics - Defense in a Globalized World*, 711-739.
- Deniz, T. (2013). Suriye'nin Durumu, ABD - Rusya VE Türkiye'nin Tutumu. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0 (27), 314-332. <https://dergipark.org.tr/en/pub/marucog/issue/474/3905>
- Ekici, S., & Tuncel, G. (2015). Göç ve insan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 9-22.
- Fearon, J.D. & David D. (1996). "Explaining Interethnic Cooperation", *American Political Science Review*, Cilt, 90, No 4, ss. 715-735.
- Fearon J.D. & Laitin, D.D. (2001). Ethnicity, Insurgency, And Civil War. Annual Meetings of the American Political Science Association, San Francisco: CA, 1-40.

- Fearon, J. D. (2017). Civil war & the current international system. *Dædalus*, 146(4), 18-32.
- Gleditsch, N.P. ve ark. (2002). "Armed conflict 1946–2001: A new dataset". *Journal of Peace Research* 39, 615–637.
- Güler, M. (2015). İç Savaşların Değerlendirilmesinde Model Önerisi ve Libya İç Savaşı İncelemesi, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Kasım/2015, Cilt 14, Sayı 2, 45-75.
- Güner, S. (2003). Oyun kuramı ve uluslararası politika, *METU Studies in Development*, 30 (Aralık), 2003, 163-180.
- Hinnebusch, R. (2002). *Syria: Revolution from Above*. New York: Routledge.
- Hinnebusch, R. (2015). Back to enmity: Turkey-Syria relations since the Syrian Uprising. *Orient, Journal of German Orient Institute*.
- Holliday, J. (2011). The Struggle For Syria In 2011, *Middle East Security Report 2*, Published by the United States of America by the Institute for the Study of War.
- İşyar, Ö. (2017). Suriye İç Savaşı'nda PYD'nin Aktörleşmesinin Başlıca Nedenleri. *Bilge Strateji*, 9 (16), 33-67. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/bs/issue/44270/543424>
- Karabulut, B. (2007). "Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri", *Karadeniz Araştırmaları*, 15(15), 69-91.
- Keskin, İ. F., & YANARIŞIK, O. (2021). Suriye Göç Krizi Hakkında Güvenlik Endişeleri: Türkiye ve AB Ülkeleri Karşılaştırması. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 23(1), 54-70.
- Kişman, Z. & Boyraz, B. (2019). Suriye Bağlamında Rusya ve İran İşbirliği, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 563-583. DOI: 10.14520/adyusbd.500953
- Kuzu, V. (2019). Suriye İç Savaşında Etkisi Olan Faktörler ve İran'ın Suriye Politika'sının Etkisi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Marsh, N. (2007). Conflict Specific Capital: The Role of Weapons Acquisition in Civil War. *International Studies Perspectives*, 8, 54-72.
- Memmedli, M. (2018). Tacikistan'da İç Savaş, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute TAED-63*, Eylül-September 2018 Erzurum ISSN-1300-9052, s.669-683.
- Mumcu, C. & Kahramaner, Y. (2004). Oyun Teorik Yaklaşımla 1998 Türkiye-Suriye Krizinin Analizi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, s.117-149.
- Oğuzlu, T. (2011). Arap Baharı ve Yansımaları, *Ortadoğu Analiz*, Aralık 2011 - Cilt: 3 - Sayı: 36.
- Özkeçeci-Taner, B. (2019). "İç Savaş", *Güvenlik Yazıları Serisi*, No.12, Ekim 2019. https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2019/10/IcSavas_BinnurOzkececi_Taner_v.1.pdf
- Phillips, C. (2012). Into the quagmire: Turkey's frustrated Syria policy. *Middle East and North Africa Programme*, MENAP BP, 4, 1-16.
- Sandıklı, A. & Semin, A. (2012). *Bütün boyutlarıyla Suriye krizi ve Türkiye*. İstanbul: BİLGESAM Yayınları.
- Sayın, Y., Usanmaz, A., & Aslangiri, F. (2016). Uluslararası göç olgusu ve yol açtığı etkiler: Suriye göçü örneği. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(31), 1.

Semercioğlu, H. (2017). Bosna Hersek'te Yaşanan Boşnak-Sırp Çatışmasının Analizi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz-2017 Cilt:16 Sayı:63 (1339-1360).

Şafak, Y. (2010). Bosna Savaşı ve Yugoslavya'nın Parçalanması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Kadir Has Üniversitesi.

Singer, D.J. & Small, M. (1994). Correlates of War Project: International and Civil War Data, 1816–1992. Inter-University Consortium for Political and Social Research, Ann Arbor, Michigan.

Tunca, H. Ö. & Karadağ, A. (2018). SURIYE'DEN TÜRKİYE'YE GÖÇ: TEHDİTLER ve FIRSATLAR. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 28(2), 47-68.

Ulutaş U., Kanat, K. B. & Acun C. (2015). Sınırları aşan kriz. SETA Analiz, No: 120, 1-40. Erişim Tarihi: 26 Haziran 2021, <https://www.setav.org/sinirlari-asan-kriz-suriye/>.

Ziadeh, R. (2011). Power and policy in Syria: The intelligence services, foreign relations and democracy in the modern Middle East. London: I.B.Tauris.

Web Kaynakları

tr.euronews.com/2020/10/05/esad-suriye-deki-rus-askeri-usleri-bolgedeki-guc-dengesini-koruyor, Esad: Suriye'deki Rus askeri üsleri, bölgedeki güç dengesini koruyor, Erişim Tarihi: 07.07.2021.

tr.wikipedia.org/wiki/İspanya_İç_Savaşı, İspanya İç Savaşı, Erişim Tarihi: 25.06.2021.

tr.wikipedia.org/wiki/Quintus_Fabius_Maximus, Quintus Fabius Maximus, Erişim Tarihi: 09.07.2021

https://tr.wikipedia.org/wiki/Suriye-Türkiye_ilişkileri, Erişim tarihi: 15.07.2021

www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638, Erişim tarihi: 14.07.2021

Anglikan Siyaset Düşüncesinde Devlet Kavramına Farklı Yaklaşımlar: Bütüncül Devlet, Çoğulcu Devlet ve Sosyal Devlet Anlayışının Anglikan Yorumları

Hacer Coşkun

1. Giriş

16. yüzyılda Avrupa’da yaşanan Reform hareketlerinin en önemli sonuçlarından biri Anglikan Kilisesinin kurulması olmuştur. Roma Katolik Kilisesinin idari ve mali baskısından kurtulmak isteyen İngiliz Tudor Hanedanlığı Kralı VII. Henry 1534 yılında, Roma Kilisesinin ülkesindeki faaliyetlerinin sona erdiğini ilan ederek İngiltere’nin resmi kilisesi olacak Anglikan Kilisesini kurmuştur¹.

İngiltere’deki Reform öncesi dini hayata bakıldığında, kilise-kraliyet-halk arasında en az çatışmanın yaşandığı, kendi içinde sürekli reform uygulayan ve coğrafi uzaklığın vermiş olduğu avantaj ile diğer Avrupa kiliselerine oranla daha özerk bir yapıda olan İngiliz Katolik Kilisesinin varlığı görülmektedir. Bu duruma rağmen, Reform hareketi döneminde Roma Katolik Kilisesi ile Kraliyet arasında yaşanan siyasi krizler, Roma’dan bağımsız ve İngiltere Kraliyetine bağlı bir Anglikan Kilisesi’nin² kurulması sonucunu doğurmuştur.

İngiliz Kilisesinin Kıta Avrupa kiliseleri arasında ayrıksı bir yeri vardır. Dini bir liderin etrafında toplanan cemaatin ayaklanması veya devlet otoritesine karşı gelen bir hareketin sonucu olarak değil, Kralın kendi tarafından kurulan bir resmi kilisedir. Bu yüzden, Anglikan kilisesi Kraliyetin politikalarına ve siyasi amaçlarına hizmet eden siyasi teoriler üretmektedir. Bu çalışmada Anglikan siyasi düşüncesindeki devlet kavramının nasıl kraliyet politikaları ile uyumlu şekilde değiştiği ve Anglikan siyasi teolojinin kraliyet politikalarını nasıl desteklediği incelenmiştir.

Anglikan siyasi düşüncesinde yer alan devlet anlayışının İngiltere siyasi tarihi gelişmeleri doğrultusunda şekillendiği temel varsayım olarak kabul edilmiştir. Kuruluşundan günümüze kadar incelendiğinde İngiltere tarihinde Anglikan siyaset düşüncesini ve devlet algısını şekillendiren üç temel anlayış ön plana çıkmaktadır: bütüncül devlet, çoğulcu devlet ve sosyal devlet anlayışı. Bu çalışmada bu anlayışların hangi koşullarda oluştuğu ve temel varsayımlarının neler olduğu incelenmiştir.

2. Anglikan Kilisesi’nin Kuruluş Süreci ve Siyasi Gelişmeler

Anglikan Kilisesi’nin siyasi düşüncesinin sistematize edilmesi ise Kraliçe Elizabeth döneminde (1533- 1603) başladı. Bu dönemde Anglikan Kilisesi, Parlamento kararlarının ötesinde, Anglikan din görevlileri tarafından oluşturulan siyasi teolojiye kavuştu. Güçlü devlet yapısının kurulması olaylarının ve dışarıyla olan mücadelenin had safhada yaşandığı bu dönemde³ Kraliyet liderliğinin ve Anglikan Kilisesinin bağımsızlığının vurgulandığı devlet yapısı savunuldu. 1563 yılında ilan edilen 39 Madde Kanunu’nun 38. maddesi şöyle der:

---

¹ “Resmi Kilise” (*Established Church*), ülkedeki resmi kurumlar gibi kanunlar tarafından kurularak örgütlenmesi sağlanan ve faaliyetleri kanunlar ve parlamento kararları ile belirlenen yapılanmayı tanımlamak için kullanılmaktadır.

² Roma Katolik Kilisesine bağlı iken İngiltere’deki Kilisenin adı “Anglicana Ecclesiastica” idi. Roma’dan bağımsız olduğunda resmi kaynaklar “Resmi Kilise (Established Church)” ya da İngiltere Kilisesi “Church of England)” adlarını kullandılar. Ancak dini kaynaklarda “Anglikan Kilisesi” olarak tanımlanmıştır. Günümüzde ise “Anglikan Kilisesi”, “Anglikan Kominyonu” ya da “Anglikanizm” kullanılmaktadır.

³ Bu dönemde, Katolik Kilisenin savunucu olan İspanya ile güç mücadelesi başladı. İspanya’nın açık denizlerdeki prestijini yıkmak isteyen Kraliçe Elizabeth güçlü bir donanma kurarak İngiliz denizasıırı kolonileşme hareketini başlattı. Bu dönemde yapılan savaşlarda alınan galibiyetler sayesinde İngiltere altın çağını yaşadı (Winship, 2017: 267).

“Majesteleri Kral, İngiltere Krallığında ve Krallığın diğer Dominyolarında en büyük güce sahiptir, ister Dini ister sivil olsun her bakımdan kendisine ait olan bu Diyar'ın tüm zümrelerinin Baş Hükümetidir ve herhangi bir yabancı yargı yetkisine tabi değildir ve olmamalıdır.

Majesteleri Kralımızı, Baş Hükümet olarak atfettiğimizde, herhangi unvandaki bazı iftiracı insanların zihinlerinin kırılmasını anlıyoruz; Prenslarımıza ne Tanrı'nın Sözü'nün ne de Sakramentlerinin hizmetini vermiyoruz; bu, Kraliçemiz Elizabeth tarafından da son zamanlarda ortaya konan Emirlerin en açık şekilde gösterdiği ama bu her zaman tüm tanrısallara verildiğini gördüğümüz tek ayrıcalıktır.

Kutsal Yazılarda Tanrı'nın kendisi tarafından Prensların, ister dini ister dünyevi olsun, Tanrı tarafından kendilerine yüklenen tüm mülkleri ve dereceleri yönetmeleri ve inatçılık ve kötülük yapanları sivil kılıçla dizginlemeleri gerekir.

Roma Piskoposu'nun bu İngiltere Krallığı'nda yargı yetkisi yoktur.

Diyarın Kanunları, Hıristiyanları, iğrenç ve ağır suçlar için ölümle cezalandırabilir.

Majestelerinin emriyle Hıristiyan erkeklerin silah giymeleri ve savaşlarda hizmet etmeleri caizdir.” (Church of England, 2017).

Buradan da anlaşıldığı üzere Anglikan Kilisesi İngiltere'nin kendine ait bir kurumu olarak tanımlanmış ve kendini dışarıdan her türlü müdahaleye kapatmıştır.

Kraliçe Elizabeth döneminde Anglikan Kilisesinin düşünsel temellerini oluşturmak üzere görevlendirilen Richard Hooker (1554-1600) klasik Anglikan siyaset düşüncesinin kurucusu kabul edilir. 1597 yılında tamamladığı sekiz ciltlik “Of the Lawes of Ecclesiastical Politie”⁴ kitabında devlet ile kilisenin bir bütünü uyumu olarak nasıl hareket etmesi gerektiğini açıklamıştır.

Hooker (2019: 53-53), siyasi teolojisine “ebedi yasa” tanımı ile başlar. Ona göre ebedi yasa, “Tanrı'nın tüm yarattıklarına hükmeden, Tanrı'nın tüm işlerinde ebediyen gözetmeyi amaçladığı” bir dizi değişmez ve rasyonel normlardan oluşmaktadır. “Tanrı Kanundur” diyerek Tanrı'nın kendisi de dâhil olmak üzere her şeyin, yasaya göre çalıştığını anlatır ve kanunların hiyerarşik bir diziliminden bahseder (Hooker, 2019: 62, 63). İnsanların da kanun yapma yetenekleri olduğunu ancak bunun, insanın günahlarından dolayı, kısıtlı ve bazen de problemlili olduğunu savunur. Ancak insanların bu kanun yapma sürecinin ilerleme yolunda olduğunu ve Tanrı kanunlarına doğru yöneldiğini de belirtir (Hooker, 2019: 67-70).

Hooker'ın doğal kanunlar üzerinde düşüncelerini açıklayan Kennedy (2018: 1), Hooker'daki devletin ilahi boyutuna vurgu yapar. Hooker'ın devletin insanın dünyaya inşinden önce, ilahi yasalar ile kurulmuş olduğunu savunur. Bu durumda devlet insan yasalarının değil doğal yasanın bir ürünüdür çünkü Tanrı, insan toplumunu doğal yasa aracılığıyla yaratmıştır. Devlet insan yasaları tarafından oluşturulamaz zira insan günahlarından dolayı böyle bir yapı oluşturma kabiliyetine sahip değildir (Kennedy, 2018: 3-5; Hooker, 2019: 64-66).

Kilise-devlet ilişkileri açısından bakıldığında Hooker tarafından uyum içinde işleyen bir sistem önerilmiştir. Ona göre (1876: 319-321), Kilise ile Devletin kendi kimliklerinde iki ayrı kurum olsalar dahi kişinin bu iki organa üyeliğini ayırt etmesini doğru bulmaz. Devlet tanımı siyasi yapı altında yaşayan bir insan topluluğu şeklinde iken Kilise ise gerçek dini yaşayan insanlar topluluğunun adıdır⁵ (Hooker, 1876: 321) İkisi arasında fark olsa da bu farklılık tesadüfidir ve bu

⁴ İngiltere'de Resmi Kilise'ye karşı olarak din ve siyasetin birbirine karışmaması gerektiğini savunana Püriten anlayışa karşı propogandayı desteklemek için kaleme almıştır.

⁵ Esasen Hooker burada “görünen kilise”yi tanımlamaktadır. Hooker için iki tür kilise vardır: görünen kilise ve görünmeyen kilise. Görünmeyen kilise İsa'nın bedenini tanımlar ve yöneticisi İsa'dır. Görünen kilise ise gerçek dinin oluşturduğu insan topluluğudur ve başı Kral'dır (Harrison, 2008: 312).

ayrımı sürekli hatırlatmak doğru değildir. “Aynı insan hem İngiliz milleti topluluğunun hem de İngiltere Kilisesinin üyesidir, birine ait olan kimse diğerinden de inkar edilemez” (aktaran Eppley, 2007: 504) şeklinde yorumuyla kişinin bu iki farklı kimliği aynı tabanda yaşadığını belirtmiştir.

Hooker (1876: 329) için önemli olan tesadüfi ayrılıklar değil, devlet ve kilisenin organik bir düzen içinde olduğu gerçeğidir. İdeal politik düzen Tarının himayesinde tek toplam, tek din ve tek kanun tarafından oluşturulur (Hooker, 1876: 330) demiş ve bütüncül teorisini bu çerçevede hazırlamıştır. Hooker için asıl amaç uyumu yakalamaktır ve uyum için de birliktelik önemlidir (Chapman, 2011a: 57). Bu yüzden çok başlı veya çok katmanlı yapılar yerine birleştirici bir bakış açısı onun için daha yararlı olmuştur.

Hooker (1867: 330-339) için, Devlet ve kilise birbirinden farklı yapılar olsalar da bu demek değildir ki bu iki yapı farklı konuları içermektedir. Nihayetinde ikisi de bir bedende yaşamakta ve organik bütün olarak çalışmaktadır. Devlet yasaları ve Mesih’in dini yasaları farklı görevler için var oldukları hasebiyle görevlendirmede farklı insanların atanmalarını gerekse de bu durum toplumu ikiye bölmez. Refah içinde yaşamak isteyen bir toplum hem dinin hem de devletin rehberliğine gereksinim duyar. Bütün devletlerde dini konular öncelikli konudur ve bu yüzden devlet kurumlarının sadece seküler konulardan oluşması mümkün değildir. Kilise de kökenleri ve amaçları bağlantılı olan bir devlete organik olarak bağlı olmakla hiçbir şekilde alçalmış olmaz.

Kilise ve devletin organik uyumu tek yöneticiyi gerekli kılar ki Hooker (1867: 352) için Anglikan Kilisesi en güzel örnektir. Toplumun ahengini korumak adına monarkın aynı zamanda kilisenin üst başkanı olması ve Kralın başka güçlerden emir almaması gerektiğini kutsal kitaplar ve tarihten örneklerle açıklamaktadır (Becic, 1959: 57; Kirby, 2005: 11). Hooker (1867: 326-349) için devlet zaten doğal kanunların bir ürünüdür ve kraliyetin gücü hem Tanrısal kanunlardan hem de dünyevi kanunlardan gelmektedir. Bu doğrultuda kilise için de başka bir dış yönetici gücü kutsal görmeye gerek yoktur. Kilise işlerini yerine getirmek kesinlikle din adamlarının görevidir ama zaten kilisenin yetkisinin sınırları devletin sınırları iledir. Bu yüzden, hiçbir devlet yöneticisi veya başka bir güç, başka bir devletin sınırlarındaki kilise işleyişine müdahale hakkına sahip değildir. Bu bağlamda, evrensel bir kilise yerine devletlere ait kilise düşüncesini açıklayan Hooker, “Anglikan” ismine teolojik zemin kurmuştur. Hooker için “Anglikan” kimliği hem bir kurum hem de bir metodu tanımlamaktadır (Araya, 2019: 203).

İngiltere Kilisesinin de başındaki yönetici İngiltere Kralı olması gerekmektedir ki bu durum İsa’nın kilisesinin yapısına hanel getirmemektedir. Çünkü Hooker (1867: 361, 363) için, Kutsal yazıtlar din dışı bir yöneticinin kilisenin başında olmasını ve dini işlerde sorumluluk almasını yasaklamamaktadır. Krala üstünlüğü verenin İngiliz halkı olması, Kralı İngiliz kilisesinin de başı yapmaktadır. Hooker bu noktada, Kilise’nin üstün idarecisi ile Mesih’in üstün idarecisi olmasının ayrımını yapmaktadır. Onun için, Kralın kilisenin başkanı olarak adlandırılması, hiçbir şekilde onun Tanrı’nın niteliklerini paylaştığı anlamına gelmez çünkü Mesih’e layık şekilde verilen onur ve görkem hükümdara devredilmez (Hooker, 1867: 369).

“Elbette ki, Kralın tüm gücü, nihai olarak, tüm yasal yetkinin kaynağı olan Tanrı’dandır. Yine de, Tanrı’nın emrinde kilisenin başı olarak, Kral, işlerin sorunsuz yürütülmesi için toplumsal olduğu kadar dini konularda da ayrıcalıklara sahiptir. Bir Majesteyi kendi topraklarında dini olarak üstün kılmak, Hıristiyan dininin mükemmelliğini azaltmaz.” (aktaran Palamarchuk ve Fadeyev, 2018: 173)

“Kraliçenin tahtı Tanrı’nın bağıdır ve onun sesi dünyanın ahengidir” (aktaran Wolin, 1953: 32) sözü ile evrenin doğasından ve yasalarından, devletin doğasına ve yasalarına, insanın doğasına ve yasalarına kadar her şeyde kraliyetin birleştirici rolünü vurgular.

Hooker, Hıristiyan inanç esaslarının yürütülmesi ve ibadetlere önderlik edilmesi konusunda ise Kralın söz hakkına emir yetkisine şerh düşmektedir. Dini ibadetlerde verilecek hükümler ve kutsal yazıtların yorumlanması hususunda söz hakkını din insanlarına atfetmektedir. Hooker (1867: 199-216) için, kimsenin insanı kurtuluşa götürecektir Mesih’in öğretilerini değiştirme hakkı yoktur ve toplum, bir tür kamusal duaları, inanç tezlerini, günah çıkarmayı veya

kilise ayinleri ve törenleri gibi dini konuları değiştirmeye çalışırsa, din adamlarının görüşlerinin, bu konulardaki üstün bilgileri nedeniyle daha fazla ağırlığa sahip olması gerekir. Bu noktada, Kral'a da dini işlerin yürütülmesinde ve dini ayinlerin şekillendirilmesinde verilecek hükümler öncesinde din bilginlerine danışması tavsiyesinde bulunur (Kirby, 2008: 535).

Hooker'ın yöneticiye bir tavsiyesi de tebaasını koruması yönündedir. Onun için, barış ve adalet, her mülkün haklarını koruyarak ve tüm çıkarları eşit bir dengede tutarak sağlanır (Tulejski, 2018: 120- 128).

Hooker her kurumlarıyla uyum içinde hareket eden güçlü bir devlet anlayışını benimsemiştir. Kraliçe Elizabeth'in o dönemlerde savaşlarda galip gelmesi ve iç siyasette Kraliçe Mary sonrası Anglikan sistemi yeniden kurma çalışmaları Hooker'ın vaazları ile desteklenmiştir. Ancak hem dönemin siyasi gelişmeleri hem de İngiltere'nin dini yapısı göz önüne alındığında olağan karşılanır ki Hooker bütüncül bir devlet yaklaşımı benimsemektedir. Yani, Hooker (1867) için devletin sınırlarında yaşayan herkes aynı kilisenin üyesidir. "Sapkınların bile kendilerinin, sakat bir parça olsalar da, görünür Kilise'nin bir parçası olduklarını kabul etmeliyiz" (aktaran Biggar, 2011: 13) şeklindeki ifadesiyle Anglikan olmayan grupların kimliklerini görmezden gelmiştir. Böyle bir yaklaşımda, Anglikan kilisesi dışında kalan grupların ve Krala muhalifler Hooker'ın toplumunun bir parçası olamamaktadır. Bu konuda Hooker en fazla pasif direnişi doğru bulmaktadır. Beşeri yasasının inancı düzenleyemeyeceğini kabul eder ancak muhalif inançlara sisteme yön verme hakkı tanımaz (Becic, 1959, s.37-39). Toplumun içinde yer alan farklı grupları ve cemaatleri sistemine dahil etmemiş uyum için bütüncül bir devlet sistemi düşüncesi benimsemiştir.

Klasik dönem Anglikan siyasi düşüncesi bu bağlamdan değerlendirildiğinde, kraliyetin resmi bir kurumu olarak faaliyet gösteren milli bir kilise için devlet amaçladığı söylenebilir. Her ne kadar Reform süreci ile başlayan Anglikan Kilisesi, Roma Katolikliğinden siyasi bir kopuş gerçekleştirmiş olsa da bu bütüncül devlet yaklaşımı göstermektedir ki düşünsel yöntemler açısından klasik Katolik öğretilerden vazgeçilmemiştir. Devletin oluşumu ilahi yasadaki kaynaklandığını ve kralın otoritesinin Tanrı tarafından bahşedildiğini savunan Katolik düşünce Anglikan Kilisesi düşünürleri tarafından da aynen korunmuştur. İnsana, Krala itaat etmeyi ve devletin uyumunu bozacak her türlü farklılıklardan kaçınmayı tavsiye eden ve toplumu tek bir kimlik olarak yorumlayan yaklaşım da İngiltere'de 18. yüzyıla kadar devam etmiştir.

3. Anglikan Siyasi Düşüncesinde Çoğulcu Devlet Anlayışı

Her ne kadar Hooker'ın devlet yaklaşımı daha sonraki dönem Anglikan düşünürler tarafından benimsense de muhalif grupları yok sayan bütüncül yaklaşımı daha sonraki dönem Anglikan siyaset düşünürleri tarafından kırılmıştır. Kraliçe Elizabeth döneminde denizası seferler başarıyla sonuçlanınca İngiltere için, farklı coğrafyalarda yönetim kurduğu kolonyal dönem başladı. Böylece, İngiltere dışındaki koloni topraklarında kurulan Anglikan Kiliseleri ile İngiliz dışı toplumlar da Anglikan cemaatin bir parçası oldu. Artık sadece İngilizleri düşünerek politika üretmek yerine farklılıkları görmeye başlayan bir Anglikan Kilisesi oluşmaya başladı. Ayrıca, İngiltere iç siyasetinde Anglikan Kilisesi dışındaki cemaatlerin de güçlenmesi ve devlet yönetiminde yer almaya başlamaları, Anglikan Kilisesinin yönetimdeki tekelliğini sona erdirdi. Sekülerleşme politikalarının da başladığı 17. yüzyıl döneminde Anglikan kilisesinin yönetimde söz sahibi olduğu alanlar iyice daraldı (Sach, 1993: 17-19). Bu bağlamda, Anglikan Kilisesi için devleti sorgusuz sualsiz desteklemek gibi bir durum kalmadı ve aksine devleti sorgulayan dönemin siyasi yaklaşımları Anglikan siyaset düşüncesine eklendi.

Bununla birlikte, kilise ve devletin tek yöneticisi olması (bu kişinin de Kral olması) fikri Anglikan siyaset düşüncesinde her zaman korunmuştur. Hem Kilisenin hem de devletin tek bir lider tarafından yönetilmesi düşüncesi Kraliçe Elizabeth ve sonrasında Kral I. James döneminde önemli görevler alan Lancelot Andrewes tarafından da vaazlarında, dile getirilmiştir. Andrewes (2006) için de liderin tekliği İncil'e dayanmaktadır:

“Kilise gerçeğin direğidir, havada asılı kalmayan, temeli ve temeli Kutsal Yazılarda bulunan bir sütundur. Kraliyet Üstünlüğü, Kilisenin ruhsal bütünlüğünü koruyacak şekilde tanımlandı ve bu tanımda Kraliyet tarafından kabul edildi.” (aktaran Nes, 1926: 11) diye ifade etmektedir. Andrewes ‘e göre (2006) kilisenin dünyevi gücü Devlete devredilmesi büyük ölçüde dini kişilerin ve mülkün ulusun egemenliğinden muaf tutulamayacağı ilkesine dayanmaktadır.

Bu dönemde diğer Anglikan yazarlar da krallığın bütünselliğini vurguladılar ve din ile yönetim arasında bağlantılar kurdular. Piskopos John Thornbourugh’un, 1603’teki Taçlar Birliği hakkında verdiği vaazında herkesin ortak itaat ile birlik grubu olduğu cemaatin artık bir yönetim altında birleşmiş olduğunu savunduğu bilinir (Prior, 2005: 9). Başka bir Piskopos William Willymat’ın da aynı şekilde verdiği vaazlarda, kilisenin manevi ve siyasi olmak üzere ikili olarak kurulmasının, Kraliyet egemenliğinin dini bir boyutu olduğu anlamına geldiğini iddia ettiği kilise metinlerinde yer almaktadır (Wright, 2004). 1604’te Kral I. James için bir vaaz veren Henry Hooker, devlet ve din güçlerinin birliğinin bir bütün olarak devleti güçlendirmeye hizmet ettiğini savunarak; “İngiltere, anayasası tamamen insancıl politikalarla çerçevelenmiş bir sivil toplumla birleştirilmiş bir dini topluluk olmakla övünebilir” (aktaran Prior, 2005: 10) ifadelerini kullanmıştır.

1688 yılından⁶ itibaren oluşan özgürlükçü ortam ile başlayan aydınlanma dönemi, sanayileşme, sekülerleşme ve modernleşme olayları Anglikan Siyaset düşüncesindeki devlet yaklaşımını yeniden şekillendirmiştir. 17. yüzyıl boyunca despotik krallar ile Parlamento arasında yaşanan güç mücadelesi İngiltere’de siyasi karmaşaya sebep olmuştur. Ayrıca ticaretin gelişmesi ile güçlenen tüccar sınıfı toprağa dayalı devlet sistemine itiraz etmekte ve kendilerinin de söz sahibi olacağı devlet- toplum ilişkisi kurulmasını talep etmekteydi. Feodal düzenin itibar kaybı, özellikle kent burjuvazisinin etki gücünü arttırmasına hız kazandırmıştır (Hempton,1996: 117-140). 1688 yılında gerçekleşen Görkemli Devrim ve 1689 Dini Hoşgörü Kanunu ile özgürlükçü bir siyasi ortam başlamıştır. Ekonominin gelişmesi ile halkın refah seviyesi artmıştır. Bu bağlamda ahlak ve insan doğası üzerine tartışmalar İngiltere’de aydınlanma çağını başlatmıştır (Black, 2001: 4-10).

Aydınlanmacı düşünürlerin devleti tanımlarken temel kaygısı, devletin kapsamını sınırlamak, devleti eylemlerinden sorumlu tutmak ve belirli değerlere bağlı kalmasını sağlamak şeklindedir (Boucher ve Vincent, 2012: 77). John Locke (2004: 5-7) bireyin doğuştan sahip olduğu yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarını güvence altına alması amacıyla doğa halinden çıkıp devlet yapılanmasına gittiğini iddia eder. Thomas Hobbes (2010: 106-116) ise doğa durumunun güvensiz ve savaş halinden kurtulmak için insanların sözleşme ile devlet kurduklarını savunmaktadır. David Hume (1997: 437) insanların ihtiyaçlarını karşılamak, kendini mutlu ve güvende hissetmek için toplum sözleşmesi vasıtasıyla devlet oluşturduğunu söyler. Genel olarak bu klasik liberal düşünürler devletin zorunluluktan meydana geldiğini ve asli görevleri dışında toplumsal ve ekonomik hayata müdahalesini doğru bulmamaktadır. Klasik liberalizmin bu negatif ve minimalist devlet anlayışı Anglikan teoloji tarafından karşılık bulamasa da bireyin sosyal kimlik kazanması ve sosyal hakların gündeme gelmesi noktasında Anglikan siyaset düşüncesinde etkisini göstermiştir.

Anglikan siyaset düşüncesini daha çok etkileyen liberal anlayış 19. yüzyılda oluşan İngiliz İdealizmi’dir. Felsefi olarak, Alman İdealist Kant’ın felsefi düşüncelerinin İngiltere’deki yansıması olarak ortaya çıkan İngiliz İdealizmi toplumsal konulara yaklaşımı ile özgün bir düşünce yapısı geliştirmiştir. Felsefi olarak İngiliz İdealizminin kurucu olan Thomas Hill Green (1836-1882) bireyin toplum içinde kimlik kazandığını savunarak doğal hukuk geleneğine karşı çıkmıştır (Örs, 1997). Doğal hakların ötesinde, insanların kamu yararına katkı sağlayacak ve devletin aktif rolünü gerektirecek pozitif hakları olduğunu iddia etmiştir (Green, 1911). Bu bağlamda devlet,

---

⁶ Görkemli Devrim: Kral II. James’in dönemin Fransa’sındaki gibi Katolik temellere dayanan mutlakiyetçi ve otoriter bir yönetim kurmasına engel olmak amacıyla 1688 yılında Hollanda Kralı William Orange ve Karısı İngiliz Kraliçe Mary’nin İngiltere’de tahtı ele geçirmesi olayıdır. Bu devrim ile İngiltere’de meşrutiyetçi yapıya geçilmiştir. Özgürlükler ve haklar artırılarak 18. yüzyıl aydınlanmasına zemin hazırlanmıştır (Hempton,1996: 1-15).

vatandaşlarının sadece bireysel doğal haklarını korumaz aynı zamanda onların kamusal refahını da sağlar. Michael Oakeshott (1993: 77) devletin rolünü bireylerin kendi girişimleri ve seçimleri için gereken hukuki ortamın oluşturulmasını sağlamak olarak tanımlamıştır. Bu bağlamdan değerlendirildiğinde İngiliz idealizmi için devletin nihai amacının kamu yararı ve bireylerin refah seviyesini artırmak şeklinde özetlenebilir.

Kolonileşme ve sanayileşme dönemi Anglikan siyaset düşüncesi devlet anlayışı bütün bu tartışmalardan etkilenmiş ve bu kapsamda çoğulcu devlet anlayışını kabul etmiştir⁷. Devletin tek bir organdan değil farklı grupların aktif katılımından oluştuğunu savunan çoğulcu yaklaşım (Barker, 2009: 34) farklı toplulukların bir arada yaşayabilme düşüncesini Anglikan siyaset düşüncesine kazandırmıştır.

Anglikan teolog John Neville Figgis (1886-1919) çoğulcu devlet anlayışını Anglikan siyasi düşüncesine tanıtan isim olmuştur. Siyasi düşüncelerinde devlet egemenliği, kilisenin mutlak gücü kavramlarını sorgulayarak yaşadığı dönemin hem devlet anlayışına hem de kilise tanımına karşı çıkmıştır. Dönemin kilise anlayışındaki ve devlet anlayışındaki temel sorunun aynı olduğunu savunarak her iki yapılanmanın da bir bütünmüş gibi algılandığı tehlikesinden söz etmektedir (Nicholls, 1975: 79).

Devleti merkezi bir otorite kurmak için kendisini oluşturan grupların tam bağımlılığını bekleyen bir yapıya çeviren klasik düşünce Figgis tarafından eleştirilmektedir. Bütüncül teori sadece devlet kimliğine odaklanmakta iken bizlere devleti oluşturan unsurlardan ve devletin varlığını devam ettiren unsurların ilişkisinden bahsetmemektedir. Bu anlayışı kırmak için Figgis “organik koordinasyon” teorisini geliştirmiştir (Muniz-Fraticelli, 2014: 223).

Figgis için devlet, rastgele bir araya gelmiş birbiri ile ilgisiz yığınların (politik öncesi-etno yapı) oluşturduğu siyasi bir yapı olarak tanımlanmaz (Laborde, 2000: 58). Figgis (1896: ix) devleti bir bütün değil, topluluklar topluluğu- *communitas communitatum*- olarak tanımlanmalıdır. Birbiri ile ilişkili grupların, ailelerin, mesleklerin, sendikaları ve meslek odaların etkileşimleri ile bir araya geldiği sosyal bir komplekstir (Figgis, 1896: 153).

Figgis toplum tanımlamasına bireyin sosyal bir varlık olduğu düşüncesinden hareketle başlar. Organik sosyal toplumların kendilerine ait kimliklerini koruyarak bir araya gelmesi ile oluşan yapı devleti oluşturmaktadır. Bu yapıları, “kendine ait bir akıl ve iradeye sahip bir kişi olarak hareket eden, doğuştan gelen özgün bir kendini geliştirme gücüne sahip bir sosyal birlik” olarak tanımlamıştır (Muniz-Fraticelli, 2014: 224). Bu topluluklar sadece etkileşim halinde işleyen bir yapılar değildir aynı zamanda, Figgis için, bireysel kişiliği şekillendirip yapılandırmaktadır: “Kişilik sosyal bir gerçektir. Bir toplumun üyesi olmadıkça hiçbir birey kendini bulamaz ve herhangi bir topluluğa üyelik yetişkin bireyi bile olduğu yerde terk etmez.” (aktaran Muniz-Fraticelli, 2014: 223). Organik gelişim ve koordinasyon içinde hareket eden bu grupların statüleri tanınırken ayrıca devlet yapılanmasına tekrar bir kişilik atfetmez (Figgis, 1914). Devletin görevi bu organik grupların mülkiyetini korumak ve aralarındaki sözleşmenin yürütülmesini sağlamaktır.

Çoğulcu teori için devletin menfaati değil devleti oluşturan sosyal grupların refahı ve güvenliği ön planda olmalıdır (Cerny, 2006: 83). Aynı şekilde Figgis için de özgürlük önce insanlar için sağlanmalı ve hükümetin ilk görevi toplumların kendi kişiliğini geliştirecek kadar özgür olmasını sağlamak olmalıdır (Figgis, 1986: iv).

Figgis için kilise de devleti oluşturan bu organik toplumlardan bir tanesidir (hatta en önemlisi ve en mükemmel yapıda olanıdır):

---

⁷ Toplumsal, kurumsal ve ideolojik pratiklerin çeşitliliğine önem veren politik çoğulculuk, çeşitli toplumsal grupların davranışsal etkileşimleri altında toplumsal tercihlerin nasıl belirlendiğini ve kamu politikalarına dönüştüğünü anlamaya çalışan bir teoridir. İngiltere’de tekçil devlet anlayışına tepki olarak, G.D.H. Cole, J.N. Figgis ve H.J. Laski tarafından savunulmuştur (Cerny, 2006: 81).

“Bizi asıl ilgilendiren, teknik anlamda dini bir yapının kurulup kurulmadığı değil, bir canlı olarak kendini geliştirme gücüne sahip olarak algılanıp algılanmadığıdır, ya da devletin bir oluşturucusu olarak tasarlanıp tasarlanmadığıdır ya da kurucusunun kuruluş belgesi altında katı bir şekilde tutulan özel bir unvan mı, ki bu durumda ölülerin kölesi olacaktır... Asıl önemli olan Kilise, bir insan gibi kendini geliştirme güçlerine sahip mi ve içsel bir canlı gücü tarafından mı var edilmektedir yoksa kilise atomlarının tesadüfi bir yığını mı (salt bir yığın mı), kolaylık olması açısından ona bir bütünlük gibi davranılabilir mi? Kendi aklı veya iradesi üzerinde gerçek bir iddiası olmadan, sivil iktidarın onu birliğin iyi bir kurgusu olarak görmesi mi?” (aktaran Muniz-Fraticelli, 2014: 224).

Buradan da anlaşılacağı gibi, Figgis kiliseye de devlete de aşkın bir güç atfetmemiştir. Ancak kilisenin diğer topluluklar arasındaki üstün konumunu savunmuştur. Anglikan anlayış çerçevesinde, tek bir kilise gücüne bağlılığı reddetmiştir. Nasıl devlet tek bir yapı olarak kabul edilemezse kilisenin de bütüncül görülmesinin doğru olmadığını savunur. Figgis bu tezini açıklarken 15 yüzyılda “ultramontan” anlayışa karşı geliştirilen “Konsilyar” teoriyi kabul etmektedir. Dini toplumların üniter ve mutlakiyetçi bir yapıda değil organik ve federal yapı olduğunu iddia eder (Oakley, 1996: 72-73). Her kilisenin kendine ait meclisi ve başkanı olması gerektiğini ve kendi kararlarını kendilerinin almasının önemli olduğunu savunmaktadır. Ancak Figgis bu tür bir çoğulculuk anlayışını sadece kilise içerisinde kabul etmiş, Kilise dışı grupları ise tehdit olarak görmüştür.

Anglikan Kilisesinin farklı dini toplumlar ile bir arada yaşama düşüncesi 104. Canterbury Başpiskoposu Rowan Williams (1950-) tarafından sistematik bir şekilde analiz edilmiştir. Williams için, Figgis’in de ifade ettiği gibi, günümüz siyasi sisteminin ayırt edici özelliği adem-i merkezietçi yapısıdır ve aynı şekilde dinsel olarak monolitik devlet anlayışı da, Aydınlanma’dan bu yana tamamen çökmüştür (Chapman, 2011b: 63). Bu kapsamda, kilisenin bütünlük ve otorite konusunda federalist yapıyı kabul etmesini doğru bulur (Williams, 2005a)

Devletin “emreden” değil “uzlaştıran” bir mekanizma olduğunu savunan Williams için doğal ve aşkın bir güç olarak devlet yapılanmasını kabul etmek doğru değildir. Devlet artık gruplar arasındaki düzenleyici değil bir aracıdır:

“Devlet kutsal bir karaktere sahip değildir ve meşru ortak yaşamın tek kaynağı değildir: ara kurumlar, loncalar, birlikler, kiliseler, etnik gruplar, her türlü sivil dernekler, var olma ve kendilerini örgütlenme konusunda doğal bir özgürlüğe sahiptirler ve devletin rolü, bu sosyal çeşitliliği uyumlu hale getirmek ve bir dereceye kadar düzenlemektir. Acton, Maitland ve Figgis gibi düşünürlerin liberalizm teorisinde kök salan bu “etkileşimli çoğulculuk”, sağlıklı devleti ne şüpheli bir şekilde bir arada var olan gruplar grubu olarak ne de tüm vatandaşlarının soyut olarak eşit haklara sahip olduğu tarafsız bir yasal birim olarak görecektir, bunun yerine devlet, farklı davranışların ve inançların birbirini reddedebileceği ve birbirini etkileyebileceği, ancak önce kendileri olma özgürlüğüne sahip oldukları temelinde bir alan gibidir.” (Williams, 2005a).

Mark Chapman (2011b: 66), Williams’ın bu plüralist anlayışını “interaktif çoğulculuk” olarak tanımlamaktadır. Devletin kendisini oluşturan grupların kimliklerini koruyan bir yapı olduğunu kabul eden Figgis’i bir adım öne taşıyarak devletin aynı zamanda kendisini oluşturan grupların iletişimi için de zemin oluşturduğunu öne sürmektedir. Bu kapsamda, interaktif çoğulcu bir devlet kapsadığı bütün dinlerin ve kültürlerin statülerine saygı duyarak kendilerine devletin bütün kurumlarıyla yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde demokratik ortamda geniş müzakere ortamı oluşturur (Chapman, 2011a: 70).

---

⁸ Papanın yanılmazlığı doktrini olarak da bilinir: Mutlak ve zımni güçlü Papanın bütün gücü elinde tuttuğunu ve kilisenin bir bütün olduğunu savunur. Papalığın, Kilisede öğretme, yönetme ve yargılama yetkisinde en üst otorite olduğunu savunan bir oluşumdur (Oakley, 2008).

Williams'a göre, Devlet sadece kendi egemenliğini korumaya ve savunmaya çalışan bir yapı değil, kendini oluşturan grupların etkileşim içinde olmasını sağlayacak ve yaşanacak krizlerde arabulucu olarak rol üstlenecek bir birim olarak tasavvur edilmelidir. Yasal devlet bir yandan temel insan onurunun korunmasını ve yaşamın güvenliğini sağlarken bir yandan da hesap verme olasılığını somutlaştırarak eleştiriden muaf olduğunu reddeder. Kendi egemenliğini dayatmaya çalışan bir yapının getireceği eleştirel soru sormayı yasaklara karşı önlem almak devletin görevi olarak tanımlamıştır (Williams, 2005b).

Bu çoğulcu devlet yapısı içerisinde Kilisenin ve temsil ettiği Hıristiyanlığın rolü çok yönlüdür. Williams, kiliselerin siyasi rolünü, devlete görevinin egemenlik iddiası veya emirler vermekten ziyade öncelikle müzakere veya denge olduğunu hatırlatmak şeklinde tanımlamaktadır:

"Hıristiyan geleneği, İsa'nın Bedeninden başka hiçbir siyasi düzenin Tanrı'nın otoritesini talep edemeyeceğine dair güçlü bir kanaate dayanır. İsa'nın Bedeni, diğerleriyle aynı düzeyde kontrol için yarışan siyasi bir düzen değil, muhtemel iyileştirilmiş bir insan dünyasına işaret eden bir topluluktur." (aktaran Chaplin, 2008: 426).

Rowan Williams Canterbury Başpiskoposluğu görevini yürüttüğü dönemde 2004 yılında Kahire'deki El-Ezher Üniversitesi ziyareti ile Anglikan-Müslüman diyalogu girişimini başlatmıştır (Williams, 2004). Ayrıca "İngiltere'de şeriat hukukunun kısmen uygulanması kaçınılmazdır" açıklamasını yaparak Müslümanların aile içi sorunlarının İngiliz yasaları ile çatışmamak kaydıyla, İslam şeriatına göre uygulanmasına destek vermiştir (BBC Türkçe, 2008). Bu açıklamalarıyla Kilise içerisinde büyük tartışma yaşanmış hatta kendisini istifa etmeye çağıran eleştirilere maruz kalmıştır.

Stephen Warner'in de deyimiyle artık inançlar arası yarış ya da birbirlerini yok etme savaşı tarihte kalmış yerine inançların birbiri ile bir arada yaşama politikaları ön plana çıkmıştır (1993: 1044-1093). 2012 yılında düzenlenen Kraliçe'nin Elmas Yıldönümü⁹ kutlamalarında Lambeth Sarayında¹⁰ İngiltere'nin Bahai, Budist, Hıristiyan, Hindu, Jain, Yahudi, Müslüman, Sih ve Zerdüş topluluklarının temsilcileri de yer almıştır. Dönemin Canterbury Başpiskoposu olan Rowan Williams konuşmasında Kraliçe'nin, Anglikan Kilisesinin "toplumumuzdaki inanç topluluklarının çeşitliliğini bir arada tutma ve destekleme" taahhüdünün bir temsilcisi olduğunu belirtmiştir. Kraliçe de Resmi Kilisenin, ülkedeki tüm inançların özgürce yaşanmasını korumakla yükümlü olduğunu ifade etmiştir (Schlotterbeck, 2012).

4. Anglikan Siyaset Düşüncesinde Sosyal Devlet Anlayışı

Anglikan siyaset düşüncesinde sosyal devlet anlayışının kabul edilmesi ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan değişmelere bağlı olmuştur. Savaşlar sonrası yaşanan ekonomik bunalımlar, sömürgeciliğin tamamen bitmesi ile dış coğrafyalardaki pazarların kaybedilmesi, nüfus azalışları gibi etkenler İngiltere'nin ekonomisine zarar vermişti. Bu ortam, devletlerin, artık, insanların yeniden refaha kavuşması için ekonomik alanda aktif rol almasını gerekli kıldı. Serbest piyasa ekonomisinin yerini almaya başlayan sosyal devlet anlayışı Anglikan siyasi düşüncesinde de yer almaya başlamış olup bunun ilk temsilcisi İkinci Dünya Savaşı zamanında Canterbury Başpiskoposu olarak görev yapan William Temple (1881- 1944) olmuştur. Kitabı "Hıristiyanlık ve Sosyal Düzen" (1944)'de Anglikan Kilisesinin toplumsal konularla ilgili bir kilise olduğunu ve bu nedenle Kilisenin siyasi mecralarda da halkın sorunlarını dile getirmesi gerektiğini savunmuştur.

⁹ Kraliçe II. Elizabeth'in tahta çıkışının 60. Yıldönümü, Elmas Yıldönümü olarak kutlanmıştır.

¹⁰ Lambeth Sarayı, Anglikan Kilisesinin merkezi kabul edilmektedir. Canterbury Başpiskoposu burada yaşamaktadır.

İdealist bir liberal olarak Temple da devletin Tanrısal bir yapı olduğu düşüncesini reddederek sosyal sözleşmeci yaklaşımdan yana olmuştur. İngiliz İdealizminden etkilenen Temple, gerçeğin düşünceden ayrı olamayacağını iddia eder ve insanı merkeze alarak felsefi olarak “değer”in öneminden ve insanın toplumsallığından bahseder (Rogerson, 1981: 325).

Dönemin ekonomik koşulları devletin sosyal hayatta rol oynaması düşüncesini gündeme getirirken, Temple için bu müdahale totaliteryan bir şekilde değil bireyin iyi bir hayat sürmesi ve kendini geliştirmesi amaçlı olmalıdır. İnsan sevgisinin ön planda olmasını gerektiğini savunan Temple, toplumun ve devletin vatandaşlarının iyiliği için gerekli olduğunu söyler (Preston, 1981: 331). Bu bağlamda, devleti nihai bir amaç olarak değil, insanların mutluluğu için bir araç olarak tanımlayarak hem devletin gerekliliğini kabul etmiş hem de devletin gücüne bir sınır çizmiştir.

Temple demokrasinin gerekliliğini savunmuştur çünkü onun için (1944: 5), demokratik ortamlarda insanlar kendilerini geliştirmek için en uygun fırsatı bulurlar. Demokratik kurumların insanın Tanrı’ya yakınlaşmasında etkili olacağını ifade eden Temple (1944: 7), yasaların da insanların özgürlüğünü kısıtlamayı değil insanın güvenliğini sağlamayı ve adaleti amaçladığını savunur. Bu bağlamda, Temple’ın sosyal devlet düşüncesi diktatoryal bir yönetimi savunmaz. Ona göre (1944: 7) totaliteryan bir devlet mükemmel devlete götüren bir yol değildir. Bu yüzden insanları demokratik devletler ile işbirliğine davet etmektedir.

Balliol Kolejinde (Oxford) Edward Caird’in öğrencisi olan Temple, İngiliz İdealizminin toplumcu anlayışı ile yetişmiştir. Caird öğrencilerine sürekli Londra’nın ücra köşelerindeki insanları ziyaret etmelerini söylemekteydi. Ayrıca Oxford Sağlık Misyonunda da öğrencilere görevler veriyordu (Hasting, 2012). Böylece Temple, öğrencilik yıllarında topluma karşı duyarlı bir din görevlisi olarak yetişmiştir. Oxford yıllarında, ayrıca, Hıristiyan Sosyal Birliği üyesi olan Temple burada Hıristiyan Sosyalist¹¹ anlayış ile tanışmıştır (Hasting, 2012). Bu birikim ile yetişen Temple, sosyal, politik ve ekonomik konulara derin bir ilgi duymuştur. Hıristiyanlığın bireysel veya özel bir din olmadığına ve Kilisenin Hıristiyanların hayatlarını şekillendirmede ve genel olarak toplumu iyileştirmede önemli rolü olan bir kurum olduğunu savunmuştur.

“İnsan, Tanrı’nın ailesi içinde birlik için yaratılmıştır: önce Tanrı ile ve sonra bunun aracılığıyla Tanrı’nın diğer tüm çocukları ile birlik. Ayrıca inşa edilen her sisteme ve önerilen sistemdeki her değişikliğe uygulanması gereken birincil kriter budur: Kişisel birliğin dolgunluğuna ve zenginliğine yaklaşmamıza yardımcı olur mu?” (aktaran Williams, 2021) şeklinde ifadesiyle siyasal sistemlerin Kiliseden ayrı düşünülmemeyeceğini anlatır.

Temple, insanın sosyal bir varlık olduğunu ve Hıristiyanlığın da sosyal hayatın gelişmesi düşüncesini paylaştığını savunur. Toplumdaki her kadın ve erkeğin Tanrı’nın altında birbirlerine bağlı kullar olarak birbirlerine karşı yükümlülüğü olduğunu savunur (1944: 11). Bu yüzden, Temple için, her bir Hıristiyan, kendisinin de bir parçası olduğu toplumun ihtiyaçlarına karşı duyarlı olmalıdır ve Kilise bu konuda kendilerine rehberlik etmelidir (Temple, 1944: 22).

Son olarak Temple, din ve devlet arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğini açıklarken yine idealist yaklaşımdan yararlanmıştır. Temple’a göre (1944: 45), devlet insanın dünyevi ihtiyaçları için, kilise insanın manevi ihtiyaçları için önceliklidir ancak bu demek değildir ki devlet sadece materyalist alanda kilise ise sadece ruhsal alanda görevlidir. Devletin, vatandaşlarının yaşamını iyileştirmeye rehberlik edecek bazı ilkeleri olmalıdır. Kilise de kendi payına, dünyadaki görevlerini yerine getirmek için devletin yasalarına tabi olan bir mülkiyeti haklı olarak elinde tutar (Temple, 1944: 45, 75). Yani dinin tamamen ruhsal alana kapanması gibi bir durum söz konusu

---

¹¹ İngiltere’de Hıristiyan Sosyalizm, J.M. Ludlow, Charles Kingsley ve en önemlisi F.D. Maurice’in çalışmalarıyla 19. yüzyılda gelişmiştir. İngiliz Hıristiyan Sosyalistler Marksist siyasi anlayışı ya da devrimi savunmamışlar ekonomik doktrin ya da reform programı önermemişlerdir. Ekonomik yapının bir yarış alanı değil birlikte çalışma alanı olduğunu savunarak, ancak, kapitalist anlayışa karşı çıkmışlardır. Maurice korporatif işçi sendikaları ve eğitim enstitüleri önerisinde bulunmuştur (Diniejko ve Litt, 2014)

olmaz. Temple'ın kendisi de sadece bir düşünce insanı değil aynı zamanda bir aktivist olmuştur ve hem ulusal hem küresel insani sorunlara karşı Kiliseyi mücadele etmeye çağırmıştır (Baker ve Bell, 1946: 534).

5. Değerlendirme

Anglikan siyaset düşüncesine hakim olan devlet algılarının incelendiği bu çalışmada bütüncül yaklaşım, çoğulcu yaklaşım ve sosyal devlet anlayışının boyutları incelenmiştir. Anglikan düşünürlerin eserleri ve devlet yorumları incelendiğinde, temel amaçlarının Kraliyete hizmet etmek olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda devletin politikalarına yol göstermek ve politikaların halk tarafından benimsenmesini sağlamak için dönemlerin koşullarına uygun olarak bu üç yaklaşımı benimsemişlerdir.

Burada belirtilmesi gereken son husus da her ne kadar birbirlerinden farklı gibi görünseler de bu üç anlayışın da birbirlerini çürütmeden varlık gösteriyor olduğu gerçeğidir. Klasik dönem bütüncül yaklaşımın Kraliyetin yöneticiliğini savunan devlet tanımı hala geçerliliğini korumaktadır. Daha sonra gelen çoğulcu anlayış ya da sosyal devlet anlayışı, klasik öğretiyi baz almaya devam etmiştir.

Çoğulcu devlet anlayışı tarafından geliştirilen farklı grupların tanınması politikası da aynı şekilde günümüz Anglikan siyasi düşüncesinde devlet tanımı içinde yer almaktadır. Her ne kadar birçok varsayımlar zaman içinde değişse de temeldeki çoğulculuk korunmaktadır.

Sosyal devlet anlayışı ise günümüz Anglikan siyaset düşüncesinde geçerliliğini korumakta ve İngiliz siyasetine yol göstermeye devam etmektedir.

Kaynakça

- Andrewes, Lancelot (2006), "Sermons". Project Canterbury. Erişim: 29.06.2022. <http://www.luminarium.org/sevenlit/andrewes/lancebib.htm>
- Araya, Guillermo René Cavieses (2019). A (New) Ecclesiology of the Anglican Communion: Rediscovering the Radical and Transnational Nature of the Anglican Communion. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Leeds Ünivesritesi, Sanat Fakültesi, Felsefe, din ve Tarih Bilimi Anabilim Dalı, İngiltere
- Baker, A. E ve Bell George (1946). William Temple and his Message. Penguin
- BBC Türkçe (2008, 12 Şubat). İngiltere'de Şeriat Tartışması. Erişim 28.12.2021 https://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2008/02/080212_williams_sharia.shtml
- Becic, Marlyn Jean (1959). Richard Hooker and His Theory of Anglicanism. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Loyola Üniversitesi, Chicago
- Biggar, Nigel (2011), Why the establishment of The Church of England is Good for a Liberal Society?, Mark Chapman Judith Maltby ve William Whyte (ed.). The Established Church Past, Present and Future (ss: 1-23) T&T Clark.
- Boucher, David ve Vincent, Andrew (2012). British Idealism: A Guide For The Perplexed. Amnet International.
- Brian, Cummings (2018). The Book of Common Prayer: A Very Short Introduction. Oxford Üniversitesi Yayınları

- Cerny, P.G. (2006). Plurality, Pluralism and Power: Elements of Pluralist Analysis in an Age of Globalization. Rainer Eisfeld (Ed.), *Pluralism: Developments in Theory and Practice of Democracy* (s. 81-110). Barbara Budrich
- Chapman, Mark (2011a). A Free Church in a Free Society, Anglo-Catholicism and Establishment, Mark Chapman Judith Maltby ve William Whyte (ed.) *The Established Church Past, Present and Future* (ss:56-74). T&T Clark.
- Chapman, Mark D. (2011b). Rowan Williams's Political Theology: Multiculturalism and Interactive Pluralism. *Journal of Anglican Studies* 9(01), 61 – 79
- Chapman, Mark (2011b). Rowan Williams's Political Theology: Multiculturalism and Interactive Pluralism. *Journal of Anglican Studies* 9(01), 61 – 79
- Chaplin, Jonathan (2008). Legal Monism and Religious Pluralism: Rowan Williams on Religion, Loyalty and Law. *International Journal of Public Theology* (2), 418–441.
- Cumming, Geoffrey, J. (2018). *The Book of Common Prayer: A Very Short Introduction*. Oxford Üniversitesi Yayınları
- D'entreves, Alexander Passerin (1959), *Medieval Contribution to Political Thought*, The Humanities Yayınları.
- Eppley, Daniel (2007). *Defending Royal Supremacy and Discerning God's Will in Tudor England*. Ashgate
- Figgis, John Neville (1896). *The Divine Right of Kings*. Torchboo Yayıncılık
- Figgis, John Neville (1907). *Studies of political thought from Gerson to Grotius, 1414-1625*. Cambridge Üniversitesi Yayınları
- Figgis, John Neville (1914). *Churches in the Modern State*. 2. Baskı. Longsman Green Yayıncılık.
- Green, Thomas Hill (1911). *Lectures on the Principles of Political Obligation*. Project Gutenberg.
- Guy, John (2000). *The Tudors: Very Short Introduction*. Oxford Üniversitesi Yayınları
- Hastings, Adrian (2012) Temple, William (1881–1944): Archbishop of Canterbury. *Oxford Dictionary of National Biography*, erişim 14.01.2022. <https://www.oxforddnb.com/view/10.1093/ref:odnb/9780198614128.001.0001/odnb-9780198614128-e-36454>
- Hempton, David (1996). *Religion and Political Culture: From the Glorious Revolution to the Decline of Empire*. Cambridge Üniversitesi Yayınları
- Hobbes, Thomas (2010). *Leviathan*. Çeviren Semih Lim. Yapı Kredi Yayınları.
- Hooker, Richard (1867). *Of the Laws of Ecclesiastical Polity*. Editör John Keble. Clarendon Basımevi
- Hooker, Richard (2019). *The Laws of Ecclesiastical Polity in Modern English*, 1. Kısım. Editörler Bradford Littlejohn, Bradley Belschner, and Brian Marr. The Davenant Press
- Hughes, Philip (1993). *The Reformation in England*. Burns and Oats Ltd.
- Hume, David (1997). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. Çeviren A. Yardımlı. İdea Yayınevi.
- Hylson-Smith, Kenneth (1988). *Evangelicals in the Church of England 1734-1984*. T&T Clark.
- Kennedy, Simon (2018). Richard Hooker as Political Naturalist. *Tarih Dergisi*, 62(2), 1-18

- Kirby, W. J. Torrance (2005). *Richard Hooker: Reformed and Platonist*. Routledge
- Kirby, W. J. Torrance (2008). *Reason and Law*. Torrance Kirby ve Rowan Williams(ed). *A Companion to Richard Hooker* (ss: 251- 273). BRILL.
- Laborde, Cecile (2000). *The Concept of the State in British and French Political Thought*. Macmillan Yayıncılık.
- Locke, John (2004). *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*. Çeviren Fahri Bakırcı. Ebabil Yayıncılık
- Lockyer, Roger (2004). *Tudor and Stuart Britain_ 1485-1714*. Routledge
- Marshall, Peter (2012). *Reformation England 1480-1642*. Bloomsbury Academic.
- Moorman J. R. H. (1994) *A History of the Church in England*. Morehouse Yayınları
- Muñiz-Fraticelli, Víctor M. (2014). *The Structure of Pluralism*. Oxford Üniveritesi Yayınları.
- Nes, W. H. (1926). *Lancelot Andrewes and the English Church*. *Theology*, 13(75). 147-159.
- Nicholls, David (1975). *The Pluralist State*. The Macmillan Yayıncılık.
- Oakley, Francis (1996) *Anxieties of Influence: Skinner, Figgis, Conciliarism and Early Modern Constitutionalism*. *Past & Present*, (151) Mayıs, 60-110
- Oakley, Francis (2008) *Gerson's Hope: FifteenthCentury Conciliarism and its Roots*. Oxford Üniversitesi Yayınları
- Oakeshott, Michael (1993). *Morality and Politics in Modern Europe*. Editör S.R. Letwin. Yale Üniversitesi Yayınları.
- Palamarchuk, Anastasia ve Fadeyev, Ivan (2018). *Richard Hooker's Doctrine of Royal Supremacy in the Church of England*. *Vestnik of Saint Petersburg Üniversitesi Tarih Dergisi*, 63(1), 158-173.
- priorPreston, Ronald (1981). *William Temple as a Social Theologian*. *Theology* 84(701), 334-341.
- Prior, Charles W. A. (2005). *Ecclesiology And Political Thought In England, 1580-c. 1630*. *The Historical Journal*, 48 (4). 855-884; doi:10.1017/S0018246X05004838
- Rogerson, J. W. (1981). *William Temple as Philosopher andTheologian*. *Theology*, 84 (701), 324-334.
- Örs, Birsen (1997). *Birey, Toplum ve Devlet İlişkileri Çerçevesinde Yeni İngiliz İdealizmi*. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (16-17-18-19) erişim 14.01.2022 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusiyasal/issue/618/6270>
- SACH William L. (1993), *Transformation of Anglicanism From state Church to Global Communion*. Cambridge Üniversitesi Yayınları
- Schlotterbeck, Bianca (2012, 6 Şubat). *Highlights From the Queen's Diamond Jubilee*. CNBC. erişim 28.12.2021 <https://www.cnbc.com/2012/06/05/highlights-from-the-queens-diamond-jubilee.htm>
- Suggate, Alan (2004). *William Temple*. Editörler Peter Scott ve William T. Cavanaugh. *The Blackwell Companion to Political Theology* (165-179). Blackwell Yayıncılık.
- Smith Maynard and Oxon D (1963), *Pre-Reformation England*. Palgrave Macmillan.
- Temple, William (1944). *Christianity and Social Order*. SCM Yayıncılık

- Tulejski, Tomasz (2018). *The Law and the Origins of Political Order in Richard Hooker's Political Theology*. Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa, Lodz Üniversitesi, Polonya,
- Ward, Paul (2010). *Sovereignty: A Study of Contemporary Political Notion*. Routledge. Ü
- Warner, R. Stephen (1993). Work in Progress Toward a New Paradigm for the Sociological Study of Religion in the United States. *American Journal of Sociology*. 98 (5), 1044-1093
- Wesley, John (2019). Sermons. 1. Bölüm. Project Gutenberg. Erişim:29.06.2022. <https://www.gutenberg.org/ebooks/59743>
- Williams, Anthony J. (2021). *Christian Socialism as Political Ideology: The Formation of the British Christian Left, 1877–1945*. I.B. TAURIS.
- Williams, Rowan (2004, 9 Eylül), Resmi internet sitesi, erişim 28.12.2021 <http://rowanwilliams.archbishopofcanterbury.org/articles.php/1566/dr-williams-to-visit-egypt.html>
- Williams, Rowan (2005, 8 Kasım). "Religion, Culture, Diversity and Tolerance: Shaping the New Europe", *Anglikan Klisesi 104*. Başpiskoposu Rowan William'in Resmi İnternet Sitesi, erişim, 28.12.2021 <http://rowanwilliams.archbishopofcanterbury.org/articles.php/1179/religion-culture-diversity-and-tolerance-shaping-the-new-europe-address-at-the-european-policy-centr.html>
- Wilson, Derek (2012). *The Reformation: A Brief History*. Running Press
- Winship, Michael P. (2017) North America to 1662. Rowan Strong (ed.) *The Oxford History of Anglicanism*, (ss: 266- 280). Oxford Üniversitesi Yayınları
- Wright, Stephen (2004), Willymat, Williaam, *Oxford Dictionary of National Biography*, <https://doi.org/10.1093/ref:odnb/29617>
- Wolin, Sheldon S. (1953). Richard Hooker and English Conservatism. *The Western Political Quarterly*, 6(1), Mawolinrt, 28-47.
- Wooding, Lucy (2009) *Henry VIII*. Abingdon Yayınları